สารสนเทศท้องถิ่นพิษณุโลก

ปราณี ซื่ออุทิศกุล

ศศ.ม. (บรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

2564

กิตติกรรมประกาศ

เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
วีรกษัตริย์นักรบไทย
จินตวิเชียรฉันท์ ๑๑

๐ สรวมชีพประณตนาล วะระบาทพระภูมี
องค์เอกมหาวี ระกษัตริย์นเรศวร
๐ สยามรัฐระส่งเรือง ปิติเปลื้องระทมด้วน
ตลอดชนมะชีพล้วน กิจะเพื่อประชากร
๐ จอดสู่เชลยศึก มะนะอึกสิราญชอน
ต่อสู้ระดัสกร ผิวะไทยจะไพบูลย์
๐ เกริกเกียรติมหาชาช ทะนชาติมิไหศรม์
เลื่องหล้าจารัสจรูญ สมะด้วยพระบำรมี
๐ ร่มโพธิสมภาร วิระหาญกษัตริย์ศรี
องค์นเรศวร์พระภูมี จะระสงสิ้มสร
๐ ศึกษาประวัติศาสตร์ อะยะธาติบ่อาจชอน
หาดไทยมิเคลนคลอน ทุระยศกบฏไทย
๐ เฉลิมราชเชลงฉันท์ มะนะมั่นจะเทิดไท้
ยอยศเกริงไกร ธ สศิตนิรันดร์เทอญ

สุรีย์ ไวยกฤต
เสาร์ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๓
๑๓.๓๐ น.

จุดประสงค์ในการเขียนตำราเล่มนี้ เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายแด่องค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และมีพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ต่อปวงชนชาวไทย ที่ได้ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ตลอดพระชนมชีพ ในการรักษาผืนแผ่นดินไทยไว้ให้ลูกหลานจวบจนทุกวันนี้

คำนำ

ตำราเรื่อง สารสนเทศท้องถิ่นพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอสารสนเทศ เรื่องราวต่าง ๆ ของเมืองพิษณุโลก เพื่อรวบรวมสารสนเทศให้แก่นักศึกษาและผู้ที่สนใจ ได้ศึกษาหาความรู้ โดยการนำเสนอสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้า กล้วยตาก สารสนเทศสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ สุนัขบางแก้ว และไก่เหลืองหางขาว สารสนเทศทางประวัติศาสตร์และความเชื่อ ได้แก่ พระ วัด สถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสองแคว รวมถึงแหล่งสารสนเทศ ต่าง ๆ ดังคำขวัญของจังหวัดว่า

พระพุทธชินราชงามเลิศ ถิ่นกำเนิดพระนเรศวร

สองฝั่งน่านล้วนเรื่อนแพ หวานฉ่ำแท้กล้วยตาก

ถ้ำและน้ำตกหลากตระการตา

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรีย์ ไวยกุฬา อดีตอาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ได้ส่งคำขวัญเข้าประกวดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองพิษณุโลก จนได้รับรางวัลชนะเลิศจากจังหวัดในปี พ.ศ. 2530 และได้ใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้ อีกทั้งท่านได้ให้ความเมตตานิพนธ์คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วีรกษัตริย์นักรบไทยอีกด้วย จึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ และอาจารย์ทุก ๆ ท่านที่มีส่วนช่วยเหลือให้งานชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ปราณี ซื่ออุทิศกุล

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญภาพ	จ
บทที่ 1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและเมืองพิษณุโลก	**1**
ก่อนยุครัตนโกสินทร์	1
รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช King Naresuan the Great	2
ยุครัตนโกสินทร์	4
สมัยรัชกาลที่ 1	4
สมัยรัชกาลที่ 5 5	
สมัยรัชกาลที่ 6	6
สมัยรัชกาลที่ 7	6
สมัยรัชกาลที่ 8	6
สมัยรัชกาลที่ 9	7
สมัยรัชกาลที่ 10	7
สรุป	7
บทที่ 2 แหล่งสารสนเทศ	**9**
อุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์	9
ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์	10
พระราชวังจันทน์	13
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม	14
พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี	16
พิพิธภัณฑ์ผ้า	17
ไท-ยวน ตามรอยชุมชนบ้านไท-ยวน	21
แหล่งเตาเผาและเครื่องปั้นดินเผา	23
ห้องสมุดและแหล่งสารสนเทศ	25

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ห้องสมุด	26
แหล่งสารสนเทศ	26
สรุป	28
บทที่ 3 การหล่อพระและพระเครื่อง	**29**
การหล่อพระ (โรงหล่อพระบูรณะไทย)	29
พระเครื่อง	30
สรุป	41
บทที่ 4 วัดสำคัญ	**43**
วัดสำคัญที่อยู่ภายในเขตพระราชวังเดิม	43
วัดสำคัญที่อยู่นอกเขตพระราชวังเดิม	45
สรุป	61
บทที่ 5 วิถีชีวิตและความเป็นอยู่	**63**
วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเรือนแพ	63
วัฒนธรรมและประเพณี	65
สรุป	77
บทที่ 6 แหล่งท่องเที่ยว	**79**
น้ำตก	79
ถ้ำ	84
อุทยานแห่งชาติ	87
สรุป	95

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 7 ของดีเมืองพิษณุโลก	**97**
อำเภอบางกระทุ่ม	97
อำเภอวัดโบสถ์	99
อำเภอนครไทย	103
อำเภอพรหมพิราม	106
อำเภอชาติตระการ	107
อำเภอเมือง	109
อาหารพื้นถิ่นที่บริโภคเป็นสำรับ	110
สรุป	113
บทที่ 8 สัตว์พื้นเมืองที่มีชื่อเสียง	**115**
สุนัขพันธุ์บางแก้ว	115
ไก่เหลืองหางขาว (ไก่ชนพระนเรศวรมหาราช)	121
ไก่เทาทองคำหางขาว (ไก่ชนพระเจ้าตากสินมหาราช)	127
สรุป	129

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 แผนภูมิราชตระกูลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	3
1.2 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	4
2.1 พระราชวังจันทน์	10
2.2 ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์	10
2.3 พระแสงทวน และ พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย	12
2.4 พระมาลาเบี่ยง และเขน	12
2.5 พระแสงดาบคาบค่าย	13
2.6 แผนผังบริเวณพระราชวังจันทน์และวัดสำคัญโดยรอบ	14
2.7 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี	16
2.8 พิพิธภัณฑ์ผ้า	17
2.9 ผ้าทอประเภทต่าง ๆ	18
2.10 ฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9	19
2.11 เครื่องแต่งกายชาวไทครั่ง	20
2.12 เครื่องแต่งกายชาวไทดำ	20
2.13 ไก่ชนเหลืองหางขาว	21
2.14 การทอผ้าของไท-ยวน	22
2.15 ม้าไม้	23
2.16 อาหารพื้นถิ่น	23
2.17 เครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห	25
3.1 จ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์	30
3.2 พระชินราชใบเสมา	31
3.3 พระกริ่งพระพุทธชินสีห์	32
3.4 พระยอดอัฏฐารส	33
3.5 พระนางพญา	33
3.6 พระท่ามะปราง กรุวัดท่ามะปราง	34
3.7 พระกรุเขาสมอแครง	35

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
3.8 พระซุ้มอรัญญิก	36
3.9 พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย	37
3.10 พระกรุวัดโพธิญาณ	38
3.11 พระวัดวังมะสระ	39
3.12 พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี	40
4.1 วัดวิหารทอง	45
4.2 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร	47
4.3 วัดศรีสุคต	48
4.4 วัดโพธิ์ทอง	49
4.5 สระสองห้อง	50
4.6 วัดอรัญญิก	51
4.7 วัดราชบูรณะ	52
4.8 วัดนางพญา	53
4.9 วัดเจดีย์ยอดทอง	54
4.10 ปรางค์แบบขอม วัดจุฬามณี	55
4.11 หลวงพ่อเพชร	55
4.12 พระพุทธบาท	56
4.13 หลวงพ่อสองพี่น้อง วัดโพธิญาณ	58
4.14 วัดตาปะขาวหาย	59
4.15 พระมหาชัยเจดีย์ศรีสมอแคลง	60
4.16 เจดีย์ยอดด้วน	61
5.1 เรือนแพ	63
5.2 กลองมังคละ	66
5.3 กลองสองหน้า	67
5.4 ปี่	67
5.5 ฉิ่ง และ ฉาบ	68

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5.6 ฆ้อง	69
5.7 ท่าเจ้าชู้ยักษ์	70
5.8 ท่าเจ้าชู้ไก่แจ้	71
5.9 ท่าป้อ	72
5.10 ท่าหมาเมิน	73
5.11 ประเพณีปักธงชัย	74
5.12 การแข่งเรือยาว	79
6.1 น้ำตกวังนกแอ่น	79
6.2 น้ำตกแก่งซอง	80
6.3 น้ำตกปอย	81
6.4 น้ำตกแก่งโสภา	82
6.5 น้ำตกชาติตระการ	83
6.6 ถ้ำผาท่าพล	84
6.7 ถ้ำเดือนถ้ำดาว	85
6.8 ผาชูธง	86
6.9 อุทยานแห่งชาติ ภูหินร่องกล้า	87
6.10 อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	88
6.11 อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ	89
6.12 อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว	91
6.13 ล่องแก่งน้ำเข็ก	92
6.14 เจ้าแม่กวนอิมหยกขาว	93
7.1 มาตรฐานกล้วยตาก	98
7.2 กล้วยตากบางกระทุ่ม	99
7.3 น้ำตาลสด	100
7.4 น้ำตาลโตนดผง	100
7.5 หัตถกรรมสานจากไม้ไผ่	101

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
7.6 เตาต้มเกลือ	102
7.7 บ่อเกลือพันปี	103
7.8 ผ้าทอมือ 11 ลายใหม่ยื่นจดลิขสิทธิ์ของเมืองพิษณุโลก	105
7.9 ไข่ป่าม	106
7.10 เต้าเจี้ยวตำบลฆ้องวง	107
7.11 ผ้ามัดหมี่ชาติตระการ	108
7.12 ไม้กวาดดอกหญ้า	109
7.13 หมี่ซั่วมังกรทอง	110
7.14 อาหารพื้นถิ่นที่บริโภคเป็นสำรับ	112
8.1 สุนัขบางแก้ว	116
8.2 มาตรฐานพันธุ์สุนัขไทยบางแก้ว	117
8.3 วิธีเลือกสุนัขพันธุ์บางแก้ว	119
8.4 อาหารสุนัขบางแก้ว	120
8.5 การเลี้ยงดูสุนัขพันธุ์บางแก้ว	121
8.6 ไก่เหลืองหางขาวตัวเมีย	122
8.7 หย่อมสีขาวที่กระหม่อมหลังหงอน	123
8.8 หย่อมสีขาวที่หัวปีกทั้งสองข้าง	124
8.9 ข้อขาเป็นจุดสีขาว	124
8.10 ลักษณะเด่นตามตำรา	125
8.11 ไก่เทาทองคำหางขาว	127
8.12 ลักษณะประจำพันธุ์	128

บทที่ 1
ประวัติความเป็นมาของชุมชนและเมืองพิษณุโลก

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานอายุเก่าแก่กว่า 600 ปี และจัดว่าเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ ก่อนสมัยสุโขทัยต่อเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเมืองที่มีความสำคัญเนื่องจากเคยเป็นเมืองหน้าด่านในสมัยกรุงศรีอยุธยา ฐานะของเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เป็นเมืองลูกหลวง เมืองหลวง เมืองหน้าด่าน เมืองมณฑล และจังหวัด ด้วยเหตุที่พิษณุโลกมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน จึงมีชื่อปรากฏเรียกต่าง ๆ กัน ทั้งในศิลาจารึก พงศาวดาร ตำนาน และนิทานพื้นบ้าน เช่น เมืองพิษณุโลก เมืองพระพิษณุโลก เมืองสองแคว เมืองสรลวงสองแคว เป็นต้น และจะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพิษณุโลก ดังนี้

ก่อนยุครัตนโกสินทร์

เมืองสระหลวง สองแคว (พิษณุโลก) นี้ได้ปรากฏว่ามีมาก่อนที่จะสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และอยู่ร่วมสมัยเดียวกับเมืองพระนคร เมืองหลวงของขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม เคยอยู่ในการปกครองของราชวงศ์ศรีนาวนำถม ก่อนสมัยที่ราชวงศ์พระร่วงจะสถาปนากรุงสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (ศิลาจารึกวัดศรีชุมว่า) “ในนครสระหลวงสองแคว ปู่ชื่อพระยาศรีนาวนำถม...เป็นพ่อ” ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเมืองสองแควหรือพิษณุโลกตั้งมาก่อนกรุงสุโขทัย ส่วนก่อนหน้าราชวงศ์ศรีนาวนำถมไม่ปรากฏพระนามของกษัตริย์ว่าใครเป็นผู้สร้างเมือง แต่สันนิษฐานได้ว่าพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองสองแคว คงต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับพระมหากษัตริย์ที่ครองเมืองสุโขทัย (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2496, น. 15-25 ; รัตติยา ไชยวงศ์, ม.ป.ป., น.26)

พ่อขุนศรีนาวนำถม ผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์ศรีนาวนำถม ทรงมีราชโอรสสองพระองค์คือ พ่อขุนผาเมืองและพระยารามคำแหง โดยพ่อขุนผาเมืองนี้ได้เป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าไชยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม พ่อขุนผาเมืองมีพระราชโอรสชื่อพระยารามคำแหงพระองค์หนึ่งพระนามว่าพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนี ซึ่งมีบทบาทสำคัญในเมืองพิษณุโลกโดยจารึกวัดศรีชุม (ศิลาจารึกหลักที่ 2) กล่าวถึงท่านไว้ว่า “...ศรีศรัทธาจุฬามุนีศรีรัตนลังกา ทวีปมหาสมมีเป็นเจ้าเกิดในนครสรลวงสองแควและเป็นหลานปู่ของพ่อขุนศรีนาวนำถม” ข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 2 นี้ ทำให้ทราบว่าเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีเจ้านายปกครองอยู่ก่อนแล้ว และถูกเรียกชื่อในขณะนั้นว่าสรลวงสองแคว

ต่อมาเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในกรุงสุโขทัยแล้ว จึงได้ยกกองทัพมาตีเมืองสองแควและผนวกเมืองสองแควไว้เป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัย เหตุการณ์สำคัญของเมืองพิษณุโลกในสมัยสุโขทัยก็คือ ในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทย พระองค์ได้เสด็จมาประทับว่าราชการ ณ เมืองสองแควปี จึงทำให้เมืองสองแควเป็นเสมือนราชธานีของสุโขทัยแทนเมืองสุโขทัยมานานถึงเจ็ดปี (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2564)

หลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่าพวกขอมเป็นผู้สร้างเมืองพิษณุโลก คือพระปรางค์ซึ่งเดิมเคยเป็นเทวสถานของขอม แต่เนื่องจากเทวสถานเป็นปรางค์ที่มีขนาดย่อมและมียอดเดียว ทำให้เห็นว่าเดิมเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีขนาดเล็ก ต่อมาเมื่อสมัยไทยได้ครอบครองความเป็นใหญ่เหนือเมืองพิษณุโลก จึงได้ย้ายเมืองเดิม ที่อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดจุฬามณี มาตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งเมืองในปัจจุบัน จึงเรียกว่า “เมืองสองแคว” เนื่องจากตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ำน้อย (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2496, น. 15-25)

ในรัชสมัยของพระเจ้าลิไทยซึ่งได้ครองกรุงสุโขทัยเป็นรัชกาลที่ 5 ของราชวงศ์พระร่วง พระองค์ทรงรอบรู้พระไตรปิฎก และทรงสร้างวัดเป็นอันมาก จึงได้รับยกย่องพระเกียรติยศเป็น “พระมหาธรรมราชา” รวมถึงการสร้างเมืองพิษณุโลกอีกด้วย และได้เปลี่ยนชื่อเมืองจาก “เมืองสองแคว” มาเป็น “เมืองพิษณุโลก” ภายหลังสร้างกรุงศรีอยุธยา

มาถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ได้ทรงรวมหัวเมืองทางเหนือเข้าเป็นมณฑลเดียวกัน แล้วทรงตั้งพระราเมศวรพระราชโอรส ขึ้นเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก เมืองพิษณุโลกจึงเป็นราชธานีฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 1989 เป็นต้นมา

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ เสด็จประทับเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เนื่องจากมีศึกสงครามกับเมืองเชียงใหม่เป็นเวลานาน ได้ให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ครองกรุงศรีอยุธยาต่อมาจนตลอดรัชกาล เมืองพิษณุโลกจึงได้เป็นราชธานีตลอดระยะเวลา 25 ปี ในรัชสมัยนี้ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2006-2031) (สันติ เล็กสุขุม, ม.ป.ป., น.14)

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ครองกรุงศรีอยุธยา ทรงตั้งราชบุตรเขย เป็นพระมหาธรรมราชาขึ้นไปครองมณฑลฝ่ายเหนืออยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ซึ่งพระมหาธรรมราชาก็คือ พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2496, น. 20)

รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช King Naresuan the Great

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ซึ่งสืบสายราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย และพระวิสุทธิกษัตรีย์ที่สืบสายราชวงศ์สุพรรณภูมิแห่งกรุงศรีอยุธยา

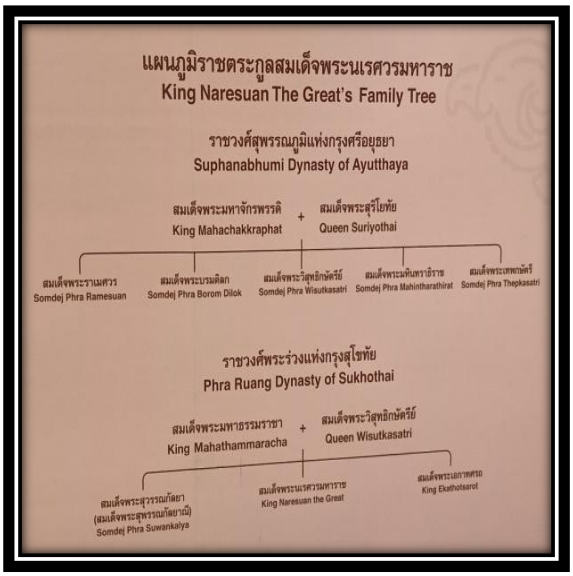

ภาพที่ 1.1 แผนภูมิราชตระกูลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ที่มา : ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ (2563)

นับแต่ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปกครองหัวเมืองเหนือในฐานะรัชทายาท เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๔ และเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ ได้ทรงแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการรบอย่างเด่นชัด ทั้งยุทธวิธีการรบและการใช้ยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ทรงแผ่ขยายราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาให้กว้างใหญ่ไพศาล พระบรมเดชานุภาพเป็นที่ยอมรับในสากลประเทศ พระนามปรากฏในเอกสารบันทึกของชาวต่างประเทศทั้งประเทศเพื่อนบ้าน และชาติตะวันตกที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้นและสมัยต่อมา ในฐานะพระมหากษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่ ที่มีพระอัจฉริยภาพทั้งการทหาร การเมือง การปกครองและการต่างประเทศ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๘ พระชนมายุ ๕๐ พรรษา พระราชกรณียกิจตลอดรัชกาลมีคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ โดยเฉพาะทรงกอบกู้อิสรภาพของกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ ต่อมาได้มีการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้แก่การสถาปนาเครื่องบรมขัตติยราชอิสริยยศเฉลิมนามตามสิ่งมงคล เนื่องในวีรกรรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เช่น พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง พระมาลาเบี่ยง พระแสงดาบคาบค่าย เป็นต้น รวมถึงการเขียนโคลงภาพพระราชพงศาวดารพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ฯลฯ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก, 2564)

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นมหาวีรกษัตริย์นักรบ ทรงอุทิศพระองค์ตลอดพระชนมชีพเพื่อประเทศชาติ ทรงกอบกู้เอกราช ปกป้องประเทศชาติบ้านเมืองจากฐานะอันตกต่ำ เป็นเมืองขึ้นบ้านเมืองบอบช้ำ ได้รับการดูถูกศักดิ์ศรี แต่พระองค์นำพาประเทศไปสู่ชาติที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ใน

สุวรรณภูมิ พลเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ด้วยเหตุนี้จึงได้พระสมัญญานามว่า “มหาราช” ที่ปวงชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

สมเด็จพระนเรศวรพระราชสมภพ ณ พระราชวังจันทน์ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก อยู่เหนือศาลากลางจังหวัดประมาณ 300 เมตร เป็นที่ตั้งของโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ซึ่งสร้างทับอยู่บนระราชวังจันทน์ที่จมอยู่ใต้ดิน อาณาเขตดั้งเดิมมีสระน้ำล้อมรอบฐานอาคารที่เรียกว่า “โคกพลับพลา” หรือ “พระที่นั่งเย็น”

ในปี พ.ศ.2504 กรมศิลปากรสร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้น ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม มีศาลาทรงไทยแบบตรีมุข พื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก ปูด้วยหินอ่อนผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง ภายในศาลาประดิษฐานพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชหล่อด้วยโลหะขนาดเท่าองค์จริง ประทับนั่ง พระหัตถ์ขวาทรงถือพระสุวรรณภิงคาร หลั่งน้ำประกาศอิสรภาพ พระหัตถ์ซ้ายทรงจับพระขรรค์ ซึ่งวางพาดอยู่บนพระเพลา สง่างามองอาจมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิ์พระบรมราชินีนารถ เสด็จมาเปิดอนุสาวรีย์ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505 (สุรีย์ ไวยกุฬา, 2549, น.80-81)

ภาพที่ 1.2 ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

ยุครัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ 1

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ในขณะนั้นบ้านเมืองยังไม่มีความเข้มแข็งพอ เพราะพม่าได้ส่งกองทัพใหญ่มาตีกรุงรัตนโกสินทร์หลายครั้ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรง

มีพระราชดำริว่า ไม่มีกำลังทหารพอที่จะป้องกันเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือได้ จึงทรงรวบรวมกำลังพลเพื่อทำสงครามที่กรุงรัตนโกสินทร์เพียงที่เดียว และโปรดให้รื้อทำลายป้อมปราการ กำแพงเมือง และปราสาทราชมณเฑียรในพระราชวังจันทน์เสียสิ้น เพื่อมิให้พม่าข้าศึกใช้เป็นฐานที่มั่นส้องสุมกำลังผู้คนและเตรียมเสบียงอาหาร พร้อมที่จะทำสงคราม กับกรุงรัตนโกสินทร์ได้อีก พระราชวังจันทน์จึงถูกทำลายได้รับความเสียหายอย่างหนัก และได้ถูกทอดทิ้งให้รกร้าง เหลือแต่เพียงชื่อเท่านั้น

เมืองพิษณุโลกสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 มีฐานะเป็นเมืองเอกของหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีศึกกับพม่าในสมัยรัชกาลที่ 1 คือสงคราม 9 ทัพเกิดขึ้นหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถาปนาราชวงศ์จักรีแล้ว ทางฝ่ายเมืองพม่าพระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์อลองพญา ได้ทรงปราบหัวเมืองมอญและเมืองอื่น ๆในปีพ.ศ. 2328 สงครามนี้นับเป็นสงครามแรกและสงครามที่ใหญ่ที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กองทัพไทยสามารถปราบกองทัพพม่าจนได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาด ทำให้การสงครามระหว่างไทยกับพม่าลดลงอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดเกล้าให้ทหารเมืองพิษณุโลกและทหารหัวเมืองฝ่ายเหนือ พร้อมกับชาวเมืองต่าง ๆ ที่อพยพมากับกองทัพกรุงศรีอยุธยาเพื่อตั้งรับศึกพม่าที่เมืองนครสวรรค์ ได้กลับไปบูรณะเมืองพิษณุโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นใหม่โดยให้มีเจ้าเมืองปกครองตามเดิม (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2564)

หลังบ้านเมืองสงบจากศึกสงครามกับพม่าแล้ว เมืองพิษณุโลกจึงได้ฟื้นตัวขึ้นมาเป็นลำดับ มีการสร้างบ้านแปงเมืองจากหมู่บ้านเป็นชุมชนใหญ่ ผู้คนจากที่ต่าง ๆ หลายเชื้อชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน จนกล่าวได้ว่าเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธ์สูงมากเมืองหนึ่ง

หลังทศวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูราณาสิทธิราชย์แล้วเมืองพิษณุโลกอยู่ในฐานะจังหวัดทางภาคเหนือที่ยังคงความสำคัญและยังถือว่าเป็นจังหวัดที่เป็นประตูสู่ภาคเหนือ อีกทั้งยังมีที่ตั้งของหน่วยงานทหารที่สำคัญและยังเป็นเมืองเศรษฐกิจที่สำคัญจนถึงปัจจุบัน ที่ถือเป็นเส้นทางทางเศรษฐกิจและคมนาคมระหว่างประเทศในแถบสี่แยกอินโดจีน

สมัยรัชกาลที่ 5

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือแล้ว ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก และสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นว่า เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ดี มีร่องรอยของสถาปัตยกรรมเก่าแก่ มีผังเมืองสมเป็นเมืองใหญ่มาแต่โบราณ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปฏิรูปการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล

ก็ได้ทดลองจัดตั้งมณฑลพิษณุโลกเป็นครั้งแรก ทำให้การปกครองและการพัฒนาทำได้ทั่วถึงและรวดเร็วขึ้น

พิษณุโลกเมืองทหาร เนื่องจากพิษณุโลกเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ชายแดน หลังจากเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสที่เข้าไปมีอิทธิพลในประเทศลาว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงแลเห็นความสำคัญที่จะพัฒนาหน่วยทหารให้ทันสมัย และป้องกันภัยจากการคุกคามด้านความมั่นคงได้อย่างทันท่วงที จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งกองบัญชาการทหารบกขึ้นในมณฑลพิษณุโลก เพื่อรักษาความปลอดภัย และดูแลทุกข์สุขของประชาชน

ต่อมาก็ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร และมณฑลพิษณุโลกได้ใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นมณฑลแรก ถือได้ว่าเป็นเมืองแรกของไทย ที่มีทหารเกณฑ์เพื่อป้องกันประเทศชาติแทนการเข้าเวรแบบโบราณ ปัจจุบันจังหวัดพิษณุโลกเป็นที่ตั้งของกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3 รับผิดชอบความมั่นคงของภาคเหนือทั้งหมด

สมัยรัชกาลที่ 6

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองอุตรดิตถ์ และเมืองพิษณุโลก ทรงตรวจตราโบราณวัตถุสถานตามเมืองเหล่านี้อย่างถี่ถ้วน ได้ทรงมีพระบรมราชโองการต่าง ๆ และได้ทรงรวบรวมบันทึกต่าง ๆ เป็นพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงและโปรดให้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2451 โดยเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ให้ความรู้ในเรื่องของสภาพภูมิศาสตร์ของหัวเมืองทางเหนือในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างละเอียด เข้าใจได้ง่าย และให้ความรู้ได้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับเมืองโบราณของหัวเมืองฝ่ายเหนือ

สมัยรัชกาลที่ 7

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี เสด็จระทับในวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ทรงบูชาสมโภชพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และได้ทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณรอบวัดพระศรีรัตนมหาธาตุฯ วัดราชบูรณะ และวัดจุฬามณี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือครั้งนี้ ได้ถวายตรานพรัตน์ราชวราภรณ์ อันเป็นเครื่องราชอิสริยยศสูงสุดแด่พระพุทธชินราช ซึ่งนับได้ว่าไม่เคยมีพระพุทธรูปองค์ใดได้รับเครื่องสักการะจากพระมหากษัตริย์มากพระองค์และเป็นชั้นสูงสุดถึงเพียงนี้

สมัยรัชกาลที่ 8

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพระนิพนธ์พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อเตรียมไว้ทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร แต่เสด็จสวรรคตเสียก่อน ต่อมา ม.จ. พูนพิศมัย ดิสกุล พระธิดาในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นำขึ้น

ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชทานในงานพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เมื่อพุทธศักราช 2493 (ราศี บุรุษรัตนพันธ์, ม.ป.ป., น.148)

สมัยรัชกาลที่ 9

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาจังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 27-28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 เพื่อบวงสรวงสักการะเทพารักษ์ พระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และอดีตมหาราช ณ ศาลเทพารักษ์พระราชวังจันทน์ และเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีสมโภชพระพุทธชินราช

วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505 เสด็จพระราชดำเนินมาจังหวัดพิษณุโลก เพื่อทรงเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร เพื่อสักการะพระพุทธชินราช หลังจากนั้นทั้งสองพระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์ก็ได้เสด็จมายังเมืองพิษณุโลก เพื่อประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ และเสด็จมานมัสการพระพุทธชินราชอีกหลายครั้งด้วยกัน (รัตติยา ไชยวงศ์, ม.ป.ป., น.48)

สมัยรัชกาลที่ 10

เมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2564 เวลา 18.30 นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาพัชรสุธาพิมลลักษณพระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเจ้าคุณพระสินีนาฏ พิลาสกัลยาณี ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์และทรงเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดพิษณุโลก ตำบลในเมือง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก โดยมี นางเมทินี ชโลธร ประธานศาลฎีกา นายเริงศักดิ์ วิริยะชัยวงศ์ อธิบดีผู้พิพากษาภาค 6 นายพงษ์เดช วานิชกิตติกูล เลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม นายวิทยา วีรชัยพงษ์ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดพิษณุโลก พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรม ข้าราชการในพื้นที่ และเหล่าพสกนิกรเฝ้ารับเสด็จฯ (ศาลจังหวัดพิษณุโลก, 2564).

สรุป

จากหลักฐานทางโบราณคดี พงศาวดาร และบันทึกต่าง ๆ ที่กล่าวถึงเมืองพิษณุโลก เป็นหลักฐานที่แสดงว่า มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองพิษณุโลกตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเริ่มการสร้างบ้านแปงเมืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และพัฒนามาเป็นเมืองพิษณุโลกในสมัยอยุธยา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอดีตเมืองพิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองหลวง เมืองราชธานีทางฝ่ายเหนือ เมืองลูกหลวง เมืองเอก และเมืองหน้าด่านของอาณาจักรสยาม จวบจนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูปการปกครองใหม่ เป็นแบบเทศาภิบาล เมืองพิษณุโลกจึงเป็นที่ตั้งของมณฑลพิษณุโลก ต่อมา

ภายหลังจึงได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และแบ่งเขตท้องที่ใหม่เป็นจังหวัดพิษณุโลก โดยมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอวังทอง อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม อำเภอพรหมพิราม อำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอวัดโบสถ์ และอำเภอเนินมะปราง เมืองพิษณุโลกจึงมีความสำคัญในฐานะเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่าง และเป็นศูนย์กลางของความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และมีโบราณสถานคือ อุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ ซึ่งเป็นมรดก(ฤทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง รวมถึงศิลปวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย

บทที่ 2
แหล่งสารสนเทศ

แหล่งสารสนเทศ (Information Sources) คือ สถานที่รวมของความรู้ต่าง ๆ ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถเข้าใช้ได้เมื่อมีความต้องการ โดยหน่วยงานเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอสารสนเทศทุกรูปแบบ ให้นักศึกษาและผู้ที่สนใจได้ศึกษาหาความรู้ เช่น การนำเสนอสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น สารสนเทศสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สารสนเทศทางประวัติศาสตร์ และความเชื่อ ซึ่งจังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีแหล่งสารสนเทศหลากหลายรูปแบบ ทั้งยังเป็นแหล่งที่เก็บสะสมประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพร้อมใจในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้สืบทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง แหล่งสารสนเทศสำคัญในจังหวัดพิษณุโลกที่ควรกล่าวถึง มีดังนี้

อุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์

จังหวัดพิษณุโลกมีโครงการที่จะจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ขึ้นในบริเวณพระราชวังจันทน์เดิม และบริเวณพื้นที่ ๆ เป็นโบราณสถานใกล้เคียง เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลก

พระราชวังจันทน์ เป็นพระราชวังที่พระมหากษัตริย์ได้โปรดให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่ประทับและเสด็จว่าราชการมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีการค้นพบพระราชวังจันทน์ เมื่อเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้เสด็จไปเมืองพิษณุโลก เพื่อทำการหล่อพระพุทธชินราชจำลอง และเตรียมการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้พบพระราชวังจันทน์ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับสั่งให้ขุนศรีเทพบาลทำการสำรวจรังวัด และทำแผนผังประกอบเพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จทอดพระเนตรพระราชวังจันทน์ด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ในระหว่างการก่อสร้างโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม คนงานได้ขุดหลุมเสาจึงได้พบซากอิฐเป็นแนวกำแพง จังหวัดพิษณุโลกจึงได้แจ้งให้หน่วยศิลปากรมาตรวจสอบ หน่วยศิลปากรได้สำรวจพบกำแพงพระราชวังจันทน์ชั้นนอก ประตูพระราชวังจันทน์ และทิมดาบ พบกำแพงพระราชวังจันทน์ชั้นใน และเนินฐานพระราชวังจันทน์ ในบริเวณสนามโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม กรมศิลปากรจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน และกำหนดเขตพระราชวังจันทน์ ให้ครอบคลุมพื้นที่ใกล้เคียง เมื่อมีการย้ายโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมออกไป ตั้งที่ตำบลท่าทองแล้ว กรมศิลปากรมีโครงการจะบูรณะปฏิสังขรณ์พระราชวังจันทน์ และ

บริเวณใกล้เคียงให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ต่อไป (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น. 102)

ภาพที่ 2.1 พระราชวังจันทน์
ที่มา : ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ (2564)

ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์

ภาพที่ 2.2 ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศุล (2563)

พระราชวังจันทน์ เป็นแหล่งสารสนเทศทางด้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นพระราชวังโบราณ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ตรงข้ามวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน สันนิษฐานว่าก่อนสมัยสุโขทัย พระราชวังนี้เป็นสถานที่เสด็จพระราชสมภพของ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นมหาวีรกษัตริย์นักรบ อีกทั้งยังเป็นที่ประทับของพระองค์เมื่อทรงดำรงตำแหน่งอุปราช โดยในขณะนั้นเมืองพิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของกรุงศรีอยุธยา กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานพร้อมทั้งประกาศขอบเขตที่ดินโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ.2537 โดยมีสถานที่สำคัญในบริเวณใกล้เคียงพระราชวังจันทน์ ได้แก่

ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทร์ ตั้งอยู่ที่ถนนวังจันทร์ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.พิษณุโลก เปิดให้เข้าชมทุกวัน เวลา 09.00 - 16.00 น. ปิดวันจันทร์

ในส่วนจัดแสดงได้แบ่งเป็นห้องต่าง ๆ อาทิเช่น

1.พิษณุโลกเมืองสำคัญสองฝั่งแม่น้ำน่าน แสดงภาพรวมของจังหวัดพิษณุโลก ทั้งลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ และข้อมูลพื้นฐานของจังหวัด

2. บันทึกประวัติศาสตร์ 9 ศตวรรษเมืองพิษณุโลก เป็นการแสดงเรื่องราวของเมืองพิษณุโลกในระยะ 900 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่กำเนิดเมืองสองแควจนถึงปัจจุบัน โดยเทียบเคียงระยะเวลากับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์โลก

3. ศิลปกรรมและงานช่างหลวง แสดงเรื่องราวทางด้านศิลปกรรมชิ้นเอกของเมืองพิษณุโลก เช่น พระพุทธชินราช ประติมากรรมพระอัฏฐารสขนาดย่อส่วน และ โบราณสถานสำคัญของเมืองพิษณุโลก เช่นวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดสำคัญ 3 วัด ได้แก่วัดวิหารอง วัดศรีสุคต และ วัดโพธิ์ทอง และยังมีการจำลองโบราณวัตถุชิ้นสำคัญไว้ด้วย

4. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากเจ้าฟ้าพระองค์น้อยแห่งวังจันทน์ สู่มหาวีรบุรุษของชาติไทย แสดงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อแสดงความเป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ มีการจำลองพระมาลาเบี่ยง พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง พระแสงดาบคาบค่าย และพระแสงของ้าวแสนพลพ่าย ส่วนสำคัญที่สุดคือพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับวีรกรรมการรบครั้งสำคัญของพระองค์อยู่โดยรอบ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก, 2564)

ภาพที่ 2.3 พระแสงทวน และ พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย

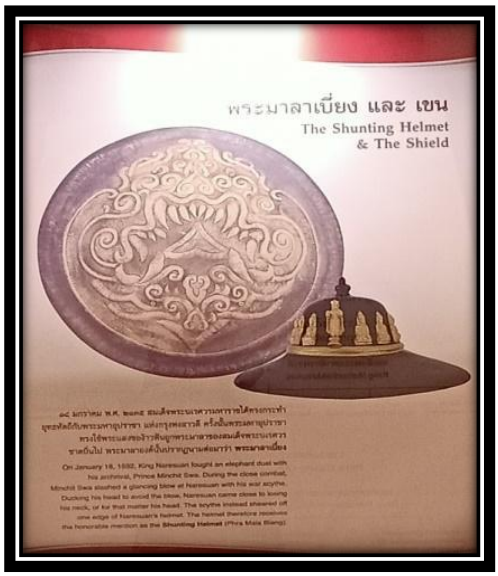

ภาพที่ 2.4 พระมาลาเบี่ยง และเขน

ภาพที่ 2.5 พระแสงดาบคาบค่าย
ที่มา : ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ (2563)

พระราชวังจันทน์

โบราณสถานพระราชวังจันทน์ จังหวัดพิษณุโลก อันเป็นสถานที่ประทับขององค์พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จพระราชสมภพที่พระราชวังแห่งนี้ นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของประเทศไทย โบราณสถานเป็นหลักฐานทางกายภาพที่สัมผัสได้ แสดงถึงประวัติอันรุ่งโรจน์และยาวนานของเมืองพิษณุโลก ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจให้กับคนในท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้คนทุกระดับ รวมทั้งจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของเมืองพิษณุโลก (พิเศษ เจียจันทร์พงศ์ (บก.), ม.ป.ป., น.9)

เมืองพิษณุโลก เคยมีความสำคัญเท่าราชธานีในรัชกาลพระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัย เป็นเมืองสำคัญศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง การปกครองต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา หลักฐานสำคัญที่ปรากฏในปัจจุบันคือ พระราชวังจันทน์ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน เป็นสถานที่ประทับของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สถานที่เสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสถานที่ประทับขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราชของกรุงศรีอยุธยา ก่อนจะเสด็จลงไปครองราชย์สมบัติที่กรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2101 ความสำคัญของพระราชวังจันทน์คงลดถอยลงเป็นลำดับหลังจากนั้น อาจเป็นที่ประทับชั่วคราวของเจ้านายจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อเสด็จผ่าน หรือเป็นที่พำนักของเจ้าเมืองในสมัยต่อมา รวมถึงเป็นที่ทำการชั่วคราวของเจ้านายขุนนาง อดีตพระราชวังกลายเป็นสถานที่รกร้างอยู่ในป่าพง ต่อมาราว พ.ศ. 2474 จึงมีงานปรับพื้นที่ครั้งใหญ่เพื่อก่อสร้างสถานที่ราชกาลและชุมชนใหม่ทับบนพื้นที่พระราชวังร้าง ต่อมา

กรมศิลปากรได้เข้ามาบูรณะ-ขุดแต่งในพื้นที่ดังกล่าว โดยระบุว่ามีการสร้างทับซ้อนครั้งสำคัญ 3 ครั้ง ครั้งสุดท้ายเชื่อว่าตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (สันติ เล็กสุขุม, ม.ป.ป., น.14-15)

บริเวณโดยรอบพระราชวังจันทน์ มีการพบร่องรอยของวัดโบราณที่สำคัญอีก ๓ วัด คือ วัดศรีสุคต วัดโพธิ์ทอง และวัดวิหารทอง ซึ่งสันนิษฐานว่ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวังจันทน์ เนื่องจากตั้งอยู่ติดกับพื้นที่พระราชวัง โดยเฉพาะวัดวิหารทองซึ่งมีทางเดินเชื่อมต่อกับพระราชวังจันทน์ทางด้านทิศใต้

1.วัดศรีสุคต 2.วัดวิหารทอง 2. 3. วัดโพธิ์ทอง

ภาพที่ 2.6 แผนผังบริเวณพระราชวังจันทน์และวัดสำคัญโดยรอบ
ที่มา : ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ (2563)

กรมศิลปากรได้เข้ามาบูรณะพระราชวังจันทน์และวัดสำคัญทั้ง ๓ แห่งแล้ว และได้จัดทำรูปแบบ สันนิษฐานจากซากโบราณสถานที่เหลืออยู่เพียงเล็กน้อย ผสมผสานด้วยข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลผังโบราณสถานของกรมศิลปากรเอง เพื่อจินตนาการถึงรูปแบบสันนิษฐานของอาคารโบราณสถานต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจากร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี และการเทียบเคียงเชื่อมโยงกับโบราณสถานในยุคสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก, 2564)

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ตั้งอยู่เลขที่ 66 ถนนวังจันทน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เริ่มก่อตั้งเป็นหน่วยงานเพื่อสนับสนุนวิชาการตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู โดยมีชื่อแรกตั้งคือ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ในปี พ.ศ.2548 เปลี่ยนชื่อเป็นสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมีบทบาทเป็นหน่วยงานของมหาวิทยาลัยและองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมกับกระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะเป็นศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก โดยตั้งอยู่ที่อาคาร 2 ชั้น ปัจจุบันอาคารชั้น 1 เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์เมืองพิษณุโลก อาคารชั้น 2 เป็นที่ตั้งศูนย์วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

สำนักศิลปะและวัฒนธรรมได้จัดทำศูนย์จัดแสดงในลักษณะของพิพิธภัณฑ์เมืองพิษณุโลก และเริ่มเปิดให้บริการเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2552 ซึ่งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้จะเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญก็คือ จะจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ พัฒนาการและเอกลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก โดยพื้นที่ภายในได้แบ่งออกเป็นห้องต่าง ๆ ดังนี้

ห้องแนะนำจังหวัด นำเสนอข้อมูลของจังหวัดพิษณุโลก โดยรวมทั้งข้อมูลพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ สถานที่สำคัญ สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญพร้อมแบบจำลองบริเวณเมืองพิษณุโลก กำแพงเมืองเก่า โบราณสถานและวีดิทัศน์ประกอบข้อมูล

ห้องปฐมสมัยสุโขทัย ประวัติเมืองพิษณุโลก (สองแคว) ในสมัยสุโขทัยครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ก่อสร้างเมือง จนถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ได้เสด็จมาครองเมืองพิษณุโลกเป็นเวลา 7 ปี ในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะวัฒนธรรมและการศาสนาเป็นอย่างมาก

ห้องใต้เงาอยุธยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองพิษณุโลกมีบทบาทสำคัญหลายสถานะทั้งดำรงฐานะเป็นเมืองราชธานีของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถยาวนานถึง 25 ปีและเป็นสถานที่พระราชสมภพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถและพระสุพรรณกัลยา อีกทั้งเป็นเมืองหน้าด่านที่ตั้งทัพรบศึกพม่าอย่างกล้าหาญ ในคราวสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2310

ห้องร่มพระบารมีมหาจักรีวงศ์ หลังจากกองทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้กอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี เมืองพิษณุโลกได้กลับคืนฟื้นเป็นเมืองอีกครั้ง ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สถาปนาราชวงศ์จักรีแล้ว ก็ได้โปรดฯให้ฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกขึ้นใหม่ ภายหลังจากเสร็จศึกสงครามกับพม่าในคราวสงครามเก้าทัพ เมืองพิษณุโลก

จึงได้เจริญเติบโตและเป็นปึกแผ่นอย่างมั่นคงมาจนตลอดสมัยได้ร่มฉัตรราชวงศ์จักรีตราบจนรัชกาลปัจจุบัน

ห้องเอกลักษณ์เมืองพิษณุโลก ห้องจัดแสดงนี้แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกแสดงเอกลักษณ์ของเมืองพิษณุโลก ด้านศิลปวัฒนธรรมดนตรี การละเล่น สถาปัตยกรรม และส่วนที่ 2 จัดแสดงเครื่องดนตรีและวีดิทัศน์เกี่ยวกับดนตรีมังคละและการฟ้อนรำ (มิวเซียมไทยแลนด์, ม.ป.ป.; สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, ม.ป.ป.)

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี

ภาพที่ 2.7 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นแหล่งสารสนเทศที่ใช้จัดแสดงวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจังหวัดพิษณุโลกมีพิพิธภัณฑ์หลายแห่งที่โดดเด่น ที่จะได้กล่าวถึงคือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี ผู้ก่อตั้งคือ จสอ.ดร. ทวี บูรณเขตต์ ปูชนียบุคคลของจังหวัดพิษณุโลก พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งอยู่เลขที่ ๒๖/๑๓๘ ถนนวิสุทธิกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นพิพิธภัณฑ์ของชาวบ้านแท้ๆ แห่งแรกในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชาวพิษณุโลก และในเขตภาคเหนือตอนล่างไว้ไม่ให้สูญหาย พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นสถานที่เก็บรวบรวมศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีพตั้งแต่ชิ้นเล็กจนถึงชิ้นใหญ่ๆ ทั้งของภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนับหมื่นชิ้น โดยจัดแสดงวัตถุสิ่งของไว้ เป็นหมวดหมู่ มีการอธิบายเนื้อหาสาระของวัตถุทุกชิ้นแก่ผู้เข้าชม เช่น เครื่องจักสาน

เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เครื่องมือเครื่องใช้ในการจับสัตว์และเครื่องเป่าเรียกสัตว์ เครื่องดนตรีและ เครื่องนันทนาการ และอุปกรณ์การละเล่นต่าง ๆ ของเด็ก นอกจากจัดแสดงทางวัตถุแล้ว พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยังจำลองวิถีชีวิตของคนไทยแต่โบราณ เช่น การอยู่ไฟหลังคลอดลูก เรือนไทยในชนบท ครัวไทยสมัยก่อน และจัดแสดงนิทรรศการวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายลาวโซ่ง ที่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย การมองเห็นคุณค่าของพื้นบ้านและภูมิปัญญาไทยที่จะสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ จ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณเขตต์ ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้านเหล่านี้มาเป็นเวลานานกว่า ๓๐ ปี โดยบางอย่างได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ซื้อมาด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง และบางอย่างให้ชาวบ้านทำเลียนแบบมาเก็บไว้ จนทำให้สิ่งของที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีนับหมื่นๆ ชิ้น การจัดมีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่ง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี จึงเป็นเสมือนแหล่งวิทยาการพื้นบ้านที่รวบรวมวิถีชีวิตของคนไทยสมัยโบราณ ควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ประเภทหน่วยงานส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี จึงเป็นเสมือนแหล่งวิทยาการพื้นบ้าน แหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยโบราณ และเป็นแหล่งสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของไทย (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.174-175 ; ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ และเสน่ห์ บุญรักษ์ , 2538, น. 62)

พิพิธภัณฑ์ผ้า

ภาพที่ 2.8 พิพิธภัณฑ์ผ้า

ที่มา : กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2564)

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม การทอผ้าในสังคมการเกษตรจึงนับว่าเป็นหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงลักษณะของการสั่งสมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีหลักฐานจากจดหมายเหตุและพงศาวดารสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และ กรุงรัตนโกสินทร์ที่แสดงถึงการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว โดยการถ่ายทอดวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นเพศหญิง ผ้าทอไทยจึงนับได้ว่าเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวไทย ที่นำ “ฝ้าย” ผลผลิตทางการเกษตรของประเทศ มาผลิตเป็นผ้าทอลวดลายต่าง ๆ มีเสน่ห์ในตัวเอง สื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละภาค นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และมีการพัฒนาการทอผ้าตามวัตถุดิบ รูปแบบ เทคนิคการย้อมสี การออกแบบลวดลาย และยังมีความแตกต่างกันตามความต้องการใช้สอยในชีวิตประจำวันของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เช่น ข่า กระโส้ กระเลิง ส่วย ผ้าทอในเมืองไทยจึงแสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งแบ่งประเภทของผ้าทอได้เป็นสองประเภท ตามวัตถุดิบในการทอ ได้แก่ ฝ้ายและไหม และกรรมวิธีในการทอ ซึ่งมีชื่อเรียกต่างกันออกไปตามลวดลายที่เกิดจากการทอบนผืนผ้า (คลังเอกสารสาธารณะ, 2552)

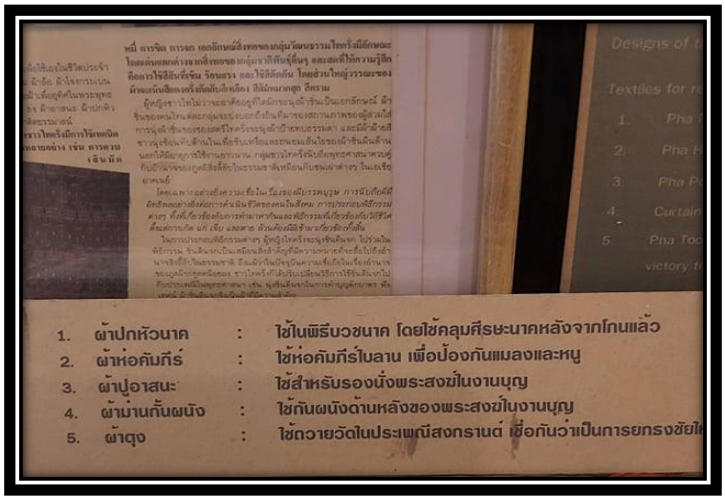

ภาพที่ 2.9 ผ้าทอประเภทต่าง ๆ

ที่มา : กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2564)

ตัวอย่างผ้าทอประเภทต่าง ๆ

1.ผ้าปกหัวนาค : ใช้ในพิธีบวชนาค

2.ผ้าห่อคัมภีร์ : ใช้ห่อคัมภีร์ใบลาน เพื่อป้องกันแมลงและหนู

3.ผ้าปูอาสนะ : ใช้สำหรับให้พระสงฆ์รองนั่ง

4.ผ้าม่านกั้นผนัง : ใช้กั้นผนังด้านหลังของพระสงฆ์ในงานบุญ

5.ผ้าตุง : ใช้ถวายวัดในประเพณีสงกรานต์

มหาวิทยาลัยนเรศวรได้เล็งเห็นความสำคัญของการสานต่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นถิ่นด้าน ผ้าทอที่นับวันจะเลือนหายไปตามกาลเวลา จึงได้มีการริเริ่มรวบรวมผลิตภัณฑ์จากผ้าประเภทต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์ให้คงไว้ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้าน และได้ร่วมกับโครงการ “ร้านจิตรลดา” ซึ่งเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 จัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ผ้า” มหาวิทยาลัยนเรศวร โดยจัดแสดงผ้าฝ้าย และผลิตภัณฑ์จากโครงการ และมีการจัดแสดงฉลองพระองค์ใน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่มหาวิทยาลัยนเรศวร มาจนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 2.10 ฉลองพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9

ที่มา : กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2564)

นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงผ้าและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีการอพยพเข้ามาและมีอยู่เดิมในเขตภาคเหนือ ผ้าโบราณที่มีการนำมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ กลุ่มไทครั่ง ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากประเทศลาวเมื่อสมัยรัชกาลที่ 3 นิทรรศการวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง รวมถึงห้องจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ผ้าจิตรลดา และการรวบรวมผลิตภัณฑ์งานฝีมือจากแหล่งต่าง ๆ ภายในประเทศมาจำหน่ายภายในพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 2.11 เครื่องแต่งกายชาวไทครั่ง
ที่มา : กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2564)

ภาพที่ 2.12 เครื่องแต่งกายชาวไทดำ
ที่มา : กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร (2564)

"พิพิธภัณฑ์ผ้า" คือสิ่งที่สะท้อนความมีเสน่ห์ เอกลักษณ์ที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิถีชีวิตและแนวคิดต่าง ๆ สื่อความหมายลงบนผืนผ้าแต่กว่าที่จะมาเป็นผืนผ้าแต่ละผืนจุดเริ่มต้นของ

กระบวนการต่าง ๆ มหาวิทยาลัยนเรศวร ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญการนำเสนอแหล่งความรู้ที่สอดคล้องกับวิวัฒนาการในการดำรงชีวิตของมนุษย์ (กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร, ม.ป.ป.)

ไท-ยวน ตามรอยชุมชนบ้านไท-ยวน

ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน พื้นที่ของการเรียนรู้และสืบสานรูปแบบวิถีชีวิตของชาวไท-ยวน ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้เป็นอย่างดีให้ผู้ที่สนใจได้เข้ามาสัมผัสความงดงามของภูมิปัญญาหลากหลายด้าน (ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน , ม.ป.ป.) ได้แก่

1. ศูนย์อนุรักษ์ไก่ชนเหลืองหางขาว เรียนรู้แหล่งเพาะพันธ์ไก่ชนที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นไก่ชนตามพงศาวดารสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งไก่สายพันธ์นี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่ามีถิ่นกำเนิดอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 2.13 ไก่ชนเหลืองหางขาว
ที่มา : ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน (ม.ป.ป.)

2. การทอผ้าของไท-ยวน ผ้าทอไท-ยวนถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ ซึ่งบ่งบอกถึงชาติพันธ์และถิ่นกำเนิด ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์อัตลักษณ์นี้ให้คงอยู่ไว้ให้คนรุ่นหลังได้แก่ ผ้าซิ่นลายขวางและผ้าซิ่นยกมุก

ภาพที่ 2.14 การทอผ้าของไท-ยวน

ที่มา : ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน (ม.ป.ป.)

3.การลงเวชแทงหยวกกล้วย การแทงฉลุหยวกให้เกิดลวดลายต่าง ๆ สำหรับนำไปใช้ประดับตกแต่งในงานพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงามมงคลและอัปมงคล ด้วยการนำกาบกล้วยมาแกะสลักให้เกิดเป็นลวดลายที่มีความสวยงาม และสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ ก่อนนำไปตกแต่งในงานพิธีต่าง ๆ

4.ประเพณีแห่นาคม้าไม้ ขบวนแห่มีแตรวง กลองยาว ขบวนฟ้อนรำของชาวไท-ยวน ม้าจริง ม้าไม้ และวัวเทียมเกวียนให้นาคนั่ง รวมทั้งมีขบวนผู้ถือบาตร ตาลปัตร และผ้าไตร

ภาพที่ 2.15 ม้าไม้

ที่มา : ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน (ม.ป.ป.)

5. อาหารพื้นถิ่น ได้แก่ ผัดเผือก ปราร้าทรงเครื่อง และแกงหยวกกล้วย

ภาพที่ 2.16 อาหารพื้นถิ่น

ที่มา : ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน (ม.ป.ป.)

แหล่งเตาเผาและเครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกส์เข้ามามีบทบาทสำคัญกับมนุษย์ตั้งแต่อดีต ทั้งการดำรงชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ บ่งบอกถึงความชาญฉลาดในการคิดค้นนวัตกรรม การพัฒนาแนวความคิดในการออกแบบและสร้างงานศิลปะ จนถึงปัจจุบันนี้อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผายังคงใช้พัฒนา

ประเทศทางด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง (ธนสิทธิ์ จันทะรี, 2552, น.7) และต่อเนื่องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของไทย การนำภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจึงสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้หลายแบบตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรมและโบราณคดี จัดเป็นประเภทหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น เพื่อสื่อสารทางความเชื่อของกลุ่มชน แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม โบราณคดี วัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554, น. 3-41) จังหวัดพิษณุโลกเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็น ภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ แหล่งที่สำคัญอยู่ที่วัดตาปะขาวหาย ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จากการขุดค้นและสำรวจภาคสนามพบว่า วัดตาปะขาวหายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โดยพบเตาเครื่องปั้นดินเผาอยู่ใต้ดินเป็นจำนวนมาก (ปราณี แจ่มขุนทียน, 2536, น.72)

‘บ้านเตาไห’ เป็นชุมชนริมแม่น้ำน่านที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง จ.พิษณุโลก พื้นที่แห่งนี้มีการค้นพบเตาเผาโบราณและเครื่องปั้นดินเผาอายุ 600 ปี และเคยเป็นชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาส่งออกที่สำคัญของเมือง แต่เมื่อเวลาผ่านไป บ้านเตาไหคงเหลือเพียงแค่ชื่อ ไม่มีเตา และไม่มีเครื่องปั้นดินเผา จนถึงปี 2527 มีการขุดค้นแหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห บริเวณด้านหลังวัดตาปะขาวหาย ต.หัวรอ อ.เมือง ได้ค้นพบเตาเผาทรงประทุนขนาดใหญ่ก่อด้วยอิฐ และพบโบราณวัตถุประเภท ไห ครก ชาม เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและเซรามิก ตกแต่งภาชนะโดยวิธีการกดประทับ ขูดขีด ปั้นติด และมีหูหลอกตกแต่งบริเวณไหล่ภาชนะ

ครั้งนั้นมีการนำเครื่องถ้วยที่ขุดค้นพบไปวิเคราะห์หาอายุสมัยของเตาเผา ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ 2 วิธี คือ วิธีคาร์บอน-14 กำหนดอายุได้ราว พ.ศ. 1900-60 และวิธีการหาอายุจากสัญญาณสนามแม่เหล็กโลก (Paleomagnetic) กำหนดอายุได้ราว พ.ศ. 1990 จึงสรุปได้ว่า เตาเผาแห่งนี้น่าจะมีอายุประมาณ 600 ปี หรือสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลาย ถึงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และยังพบเตาเผาอยู่ใต้พื้นดินบริเวณริมแม่น้ำน่านกว่า 100 เตา จึงเป็นหลักฐานที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนบ้านเตาไหเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ของเมืองพิษณุโลก

การค้นพบเตาเผาอายุ 600 ปีที่วัดตาปะขาวหายเหมือนเป็นการเปิดโลกโบราณคดีในชุมชน โดยในปี 2558 ได้มีความพยายามของคนกลุ่มหนึ่งลุกขึ้นมาฟื้นคืนชีวิตให้สิ่งที่สูญหายไป และได้รับความช่วยเหลือจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่มีโครงการเข้าไปศึกษา ฟื้นฟู และผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห พร้อมถ่ายทอดความรู้ให้คนในชุมชนแบบจริงจังด้วยการตั้ง ‘วิสาหกิจชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห’ มีการก่อสร้างสถานที่ผลิตและร้านค้าของกลุ่ม อยู่ทางด้านหลังวัดตาปะขาวหาย ใกล้กับโบราณสถานเตาเผาโบราณ ทำให้ปัจจุบันชุมชนกลับมาเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ได้รับแรงบันดาลใจจากภูมิปัญญาโบราณ

สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ มีประมาณ 25 คน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านสตรีและเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งทุกคนไม่มีความรู้เรื่องเครื่องปั้นดินเผามาก่อน ต้องเริ่มต้นเรียนรู้ทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่องจากอาจารย์คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม สาขาวิชาเทคโนโลยีและนวัตกรรมเซรามิกส์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ตั้งแต่ขั้นตอนเตรียมดิน ปั้น เขียนลาย ขัดเก็บรายละเอียด เคลือบสี และกระบวนการเผา จนสมาชิกกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ดีในระดับหนึ่ง สามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาแบบต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย ส่วนเรื่องเครื่องมือ อุปกรณ์ แม่พิมพ์ และเตาเผาทางมหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดหาให้ และหลังจากถ่ายทอดความรู้จนสมาชิกในกลุ่มสามารถลงมือทำได้เองแล้ว ก็ยังคอยเป็นพี่เลี้ยง ให้คำปรึกษา พร้อมกันนั้นยังสร้างความยั่งยืนให้กลุ่มด้วยการพานักศึกษามาเรียนรู้เรื่องเครื่องปั้นดินเผา รวมถึงการช่วยประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก จนเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนจนถึงปัจจุบันเครื่องปั้นดินเผาบ้านตาปะขาวหายมีหลากหลายประเภท ไม่ว่าเป็นไหรูปทรงโบราณ จาน ชาม แก้วกาแฟ แจกัน กระถาง และเครื่องประดับ กลายเป็นรายได้ให้สมาชิก และที่สำคัญที่สุดคือได้สร้างสังคมผู้สูงวัยที่ดีในชุมชนและสร้างความภูมิใจให้กับคนในชุมชนของบ้านเตาไห ไม่ให้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษหายไปจากบ้านตาปะขาวหายอีกต่อไป (กาญจนา อายุวัฒน์ธนชัย, 2564: สนิท ปิ่นสกุล, 2561, น. 2)

ภาพที่ 2.17 เครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห
ที่มา : สุนันท์ ล้อสมทรัพย์ (2564)

ห้องสมุดและแหล่งสารสนเทศ

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในวงการศึกษา ทั้งสำหรับนักบริหาร และนักวิชาการว่าห้องสมุดเป็นหัวใจและศูนย์กลางของการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนการสอน ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ความสำคัญของ

ห้องสมุดในฐานะเป็นแหล่งวิชามีเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะห้องสมุดช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้โดยอิสระในช่วงเวลาที่เหมาะสมตามความสนใจ และ ตามความต้องการของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจประมวลเรื่องต่าง ๆของห้องสมุดได้ดังนี้

1. ห้องสมุด

ความหมาย

ห้องสมุด คือสถาบันที่ทำหน้าที่คัดเลือก จัดหา รวบรวม วิเคราะห์ จัดเก็บสารสนเทศในรูปแบบต่าง ๆ ทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นสิ่งตีพิมพ์ สิ่งไม่ตีพิมพ์ และวัสดุอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์ พัฒนาและความเจริญก้าวหน้าของสังคม มีการจัดการที่เป็นระบบโดยบรรณารักษ์วิชาชีพ

ความสำคัญ

ห้องสมุดเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศไว้ให้บริการแก่ผู้ใช้ โดยนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาปรับปรุงพัฒนาการให้บริการ ทำให้ห้องสมุดสมัยใหม่สามารถให้บริการสารสนเทศได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ห้องสมุดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเองของสังคมการเรียนรู้ สำหรับความสำคัญของห้องสมุดพอสรุปได้ดังนี้

1. ห้องสมุดเป็นที่รวมของทรัพยากรสารสนเทศต่าง ๆที่ผู้ใช้สามารถค้นคว้าหาความรู้ทุกสาขาวิชา ที่มีการเรียนการสอนในสถาบันนั้น ๆ
2. ห้องสมุดเป็นที่บุคคลจะเลือกอ่านและค้นคว้าหาความรู้ต่าง ๆได้โดยอิสระตามความสนใจ และความต้องการของแต่ละบุคคล
3. ช่วยให้มีนิสัยรักการอ่าน ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
4. ช่วยให้ผู้ใช้ห้องสมุดมีความรู้ทันสมัยอยู่เสมอ
5. ช่วยให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
6. ช่วยให้ผู้ใช้ห้องสมุดรับรู้ในสมบัติสาธารณะ รู้จักใช้และระวังรักษาอย่างถูกต้อง

ประเภท

ห้องสมุดแบ่งตามลักษณะขององค์กร การให้บริการและประเภทของผู้ใช้แบ่งเป็น 5 ประเภท ดังนี้ 1. ห้องสมุดโรงเรียน (School Libraries) 2. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยหรือห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา (University Libraries or Academic Libraries) 3. ห้องสมุดประชาชน (Public Libraries) 4. ห้องสมุดเฉพาะ 5. หอสมุดแห่งชาติ (National Libraries

2. แหล่งสารสนเทศ

ความหมาย

แหล่งสารสนเทศ (Information Sources) หมายถึง หน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดหา จัดเก็บ และให้บริการสารสนเทศทุกรูปแบบ มีทั้งแหล่งที่ทำหน้าที่ให้บริการ เช่น ห้องสมุด แหล่งสารสนเทศเพื่อการค้า เช่นร้านจำหน่ายหนังสือ แหล่งสารสนเทศอินเทอร์เน็ต แหล่งของทรัพยากรสารสนเทศหรือที่มาของสารสนเทศ แหล่งผลิตสารสนเทศ แหล่งเผยแพร่สารสนเทศ หรือ ศูนย์สารสนเทศ (Information Center) นอกจากนี้บุคคลยังสามารถจัดได้ว่าเป็นแหล่งสารสนเทศอีกประเภทหนึ่งที่ให้ข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้เช่นเดียวกัน แต่หากแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ แล้วอาจแบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ (ชญาภรณ์ กุลนิติ, 2553, น. 9)

1. แหล่งสารสนเทศประเภทบุคคล (Resource person)
2. แหล่งสารสนเทศประเภทสถาบัน/สถานที่ (Resource places and Information Center)
3. แหล่งสารสนเทศประเภทสื่อมวลชน (Resource Media)
4. แหล่งสารสนเทศประเภทอินเทอร์เน็ต (Resource Internet)

1. แหล่งสารสนเทศ ประเภทบุคคล แบ่งได้ดังนี้
   1.1 ผู้ชำนาญการ
   1.2 ผู้มีประสบการณ์
   1.3 นักวิชาการ
   1.4 ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ
2. แหล่งสารสนเทศประเภทสถาบัน องค์กร หน่วยงาน

แหล่งสารสนเทศประเภทสถาบัน องค์กร หน่วยงาน (ปราณี ซื่ออุทิศกุล, 2547, น. 26-31 ; ฉวีวรรณ คูหาภินันท์, 2545, น. 11-16) จำแนกตามขอบเขต หน้าที่ และวัตถุประสงค์ในการให้บริการที่สำคัญมีดังนี้

2.1 ห้องสมุด (Library)

2.2 ศูนย์เอกสาร หรือ ศูนย์สารสนเทศ (Documentation Center or Information Center)

2.3 ศูนย์ข้อมูล (Data Center) หรือหน่วยประมวลผลข้อมูล

2.4 ศูนย์วิเคราะห์สารสนเทศ (Information Analysis Center)

2.5 ศูนย์ประมวลและแจกจ่ายสารสนเทศ (Information Clearing House)

2.6 ศูนย์แนะแหล่งสารสนเทศ (Referral Center)

2.7 หอจดหมายเหตุ หรือ หน่วยงานจดหมายเหตุ (Archive)

2.8 สถาบันบริการสารสนเทศเชิงพาณิชย์ (Commercial Information Service Center)

2.9 หน่วยงานสถิติ (Statistical Office)

2.10 เครือข่ายสารสนเทศ (Information Network)

2.11 บ้านหนังสือชุมชน แหล่งเรียนรู้ที่อยู่บริเวณศูนย์กลางของหมู่บ้าน เช่น ร้านกาแฟร้านค้าบ้านผู้มีจิตอาสาหรือบ้านผู้นำชุมชน โดยมีอาสาสมัครส่งเสริมการอ่าน เป็นผู้ที่มีจิตอาสาช่วยเหลืองานส่งเสริมการอ่าน รักการอ่าน และมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านนั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นและส่งเสริมนิสัยรักการอ่านให้กับประชาชนโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกล (น้อยคันชั่งทอง และ ปราณี ซื่ออุทิศกุล, 2563, น.29 : อรรจน์ อิงคนินันท์ บัณฑิตย์, 2561, น. 68)

3. แหล่งสารสนเทศประเภทสื่อมวลชน เป็นแหล่งสารสนเทศที่มุ่งเผยแพร่สารสนเทศข่าวสาร เหตุการณ์ต่อประชาชน โดยเน้นข่าวสารเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ รวมทั้งสาระความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ โดยวิธีการแพร่กระจายภาพ เสียง และตัวอักษรผ่านสื่อประเภทโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ (ชญาภรณ์ กุลนิติ, 2553, น. 13)

4. แหล่งสารสนเทศประเภทอินเทอร์เน็ต (Internet) แหล่งความรู้บนอินเทอร์เน็ต ปรากฏอยู่ในรูปแบบของเว็บไซต์ซึ่งเปรียบเหมือนห้องความรู้ขนาดใหญ่ ที่รวบรวมความรู้ในทุกเรื่องทุกสาขาวิชา โดยถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบมัลติมีเดีย ช่วยให้การติดตามความรู้นั้นน่าสนใจมากขึ้น

สรุป

แหล่งสารสนเทศคือสถานที่รวบรวมความรู้ โดยอาจเป็นสถานที่ให้ข้อมูล ผลิตข้อมูล หรือเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งแหล่งสารสนเทศนี้อาจเป็นบุคคล สถานที่ หรือสถาบัน สารสนเทศที่นำเสนออาจเป็นสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่น สารสนเทศสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สารสนเทศทางประวัติศาสตร์ และความเชื่อ รวมถึงศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่และประเพณี ที่อาจสะท้อนออกมาในรูปแบบของข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ประเพณีหรือพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละแห่งต่างมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น อีกทั้งยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตและแนวคิดที่มีความแตกต่างกัน โดยอาจศึกษา สังเกตจากสภาพแวดล้อม และนำมาประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเป็นนวัตกรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้ได้

บทที่ 3
การหล่อพระและพระเครื่อง

จังหวัดพิษณุโลกถือว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์อันยาวนานที่น่าสนใจอีกจังหวัดหนึ่งของเมืองไทย มีโบราณสถานและโบราณวัตถุรวมถึงแหล่งท่องเที่ยวอย่างมากมาย อีกทั้งยังเป็นแหล่งสร้างงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงาม ขึ้นชื่อและเป็นที่รู้จัก โดยมีจสอ.ดร.ทวี บูรณเขตต์ เป็นผู้บุกเบิกโรงหล่อพระพุทธรูปเป็นแห่งแรกของจังหวัดพิษณุโลก และเปิดให้นักท่องเที่ยว ผู้สนใจได้เข้าศึกษาขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูป ตามวิธีช่างโบราณที่เรียกว่า ช่างสิบหมู่ ด้วยฝีมือช่างที่ประณีตบรรจง ทำให้โรงหล่อพระมีชื่อเสียงอย่างยิ่ง รวมถึงการเป็นผู้บุกเบิก นำพาผู้คนมาฝึกอาชีพงานปั้นงานหล่อ ได้แก่การ ปั้น หล่อพระพุทธชินราชจำลองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวโดดเด่นด้วยรูปแบบที่ลงตัว สมส่วนยากที่จะเลียนแบบได้ นั่นก็คือผลงานของจ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณเขตต์ ซึ่งเป็นปราชญ์ที่ขึ้นชื่อในผลงานด้านการปั้นหล่อพระพุทธรูปของเมืองไทย

การหล่อพระ (โรงหล่อพระบูรณะไทย)

โรงหล่อพระบูรณะไทย ก่อตั้งโดยจ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์ ตั้งอยู่เลขที่ 12/43 ถนนวิสุทธิ์กษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก นับเป็นสถานที่สำคัญที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากพระพุทธรูปที่หล่อจากโรงหล่อนี้ได้รับการยกย่องว่ามีพุทธลักษณะที่งดงาม โดยโรงหล่อพระบูรณะไทยสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2510 ปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ เนื่องจากจ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์ ประสบความสำเร็จในการหล่อพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ในปี พ.ศ. 2502 ท่านได้สมัครเข้ารับราชการทหารจึงได้รับมอบหมายจากทางกองทัพภาคที่ 3 ให้ทำการหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อประดิษฐานในค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยทางกองทัพได้ส่งไปเข้ารับการอบรมเรื่อง การหล่อโลหะที่กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร (กระทรวงมหาดไทย, 2542, น.173) ทำให้มีโอกาสพบกับศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ซึ่งถือว่าเป็นปราชญ์ด้านปฏิมากรรมในยุคนั้น

ด้วยบารมีของพระพุทธชินราชจึงทำให้จ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์ เพชรน้ำงามแห่งวงการช่างศิลป์ ผู้มีฝีมือด้านการหล่อพระของจังหวัดพิษณุโลก ได้แสดงฝีมือสร้างพระพุทธชินราชจำลองที่มีความสวยงาม มีความละเอียดลออ และคล้ายกับพระพุทธรูปองค์จริงมากที่สุด ท่านเป็นบุคคลแรกที่ได้ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหล่อพระขึ้นในจังหวัดพิษณุโลก และได้ยึดเป็นอาชีพ พร้อมทั้งฝึกลูกหลานเครือญาติ และบุคคลอื่น ๆ ทั่วไป ทำให้คนเหล่านั้นมีงานทำมีรายได้และเป็นการสืบทอดฝีมือด้านการหล่อพระให้กับคนรุ่นหลัง ท่านมีผลงานมากมาย

จนได้รับยกย่องให้เป็นบุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรม และเป็นนักอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทยของจังหวัดพิษณุโลก (ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ และ เสน่หา บุญรักษ์, 2538, น. 87)

ภาพที่ 3.1 จ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์
ที่มา : สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก (2563)

พระเครื่อง

จังหวัดพิษณุโลก มีชื่อเรียก อีกอย่างว่า “เมืองสองแคว” เนื่องจากมีแม่น้ำน่านไหลผ่านตัวเมืองไปทางทิศตะวันตก) และแม่น้ำแควไหลผ่านตัวเมืองไปทางทิศตะวันออก) พิษณุโลกเป็นเมืองเก่าแก่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 หรือประมาณ พ.ศ.105 ในช่วงที่ขอมเรืองอำนาจ จากการค้นพบเทวสถาน และปราสาทหินศิลปะขอมที่วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก และเป็นเมืองแห่งสมรภูมิการรบที่สำคัญ รวมทั้งความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นประติมากรรมของขลังต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นที่เมืองนี้ ทั้งยังมีหลากหลายสมัยรวมกัน ไม่ว่าจะเป็นศิลปะขอม สุโขทัย อยุธยา และ รัตนโกสินทร์ พระเครื่องเมืองพิษณุโลกได้รับการยอมรับถึงความงดงามในเชิงช่าง นับเป็นต้นแบบของการศึกษานำร่องของพุทธศิลปะของพระเครื่องเมืองอื่น จึงนับได้ว่าเมืองสองแควนี้ มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพุทธศิลป

พิษณุโลกยังเป็นเมืองที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของชาติ คือ พระพุทธชินราช ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุหรือวัดใหญ่ เมืองพิษณุโลกยังมีพระเครื่องยอดนิยมมากมาย โดยเฉพาะพระนางพญา กรุวัดราชบูรณะ (วัดนางพญา) อันนับเป็นหนึ่งในพระชุดเบญจภาคี รวมถึงพระที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

พระชินราชใบเสมา

พระชินราชใบเสมา เป็นพระที่มีพุทธศิลป์แบบอู่ทองยุคต้น พุทธลักษณะองค์พระประทับนั่ง ปางมารวิชัย เหนืออาสนะฐานบัว 2 ชั้น อยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว พระพักตร์แลดูเข้มซึ่งแฝงไปด้วยความมีอำนาจและบารมี พระศกมีลักษณะเป็นเส้นๆ คมชัด อันถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะสำคัญของศิลปะแบบอู่ทองยุคต้นประการหนึ่ง พระที่ค้นพบ เห็นมีอยู่ด้วยกัน 3 พิมพ์ใหญ่ๆ คือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง และ พิมพ์เล็ก คือ พิมพ์ใหญ่ ฐานสูง พิมพ์ใหญ่ ฐานเตี้ย พิมพ์กลาง ฐานสูง พิมพ์กลาง ฐานเตี้ย พิมพ์เล็ก ฐานสูง และพิมพ์เล็ก ฐานเตี้ย องค์พระส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นพระเนื้อชินเงิน ผิวเนื้อจะออกสีนวลดำๆ มีคราบปรอทให้เห็นประปราย อาจพบรอยระเบิดจากภายในออกสู่ภายนอก นอกนั้นยังมี เนื้อสำริด เนื้อดิน เนื้อชินเขียว ฯลฯ (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 33 ; ราม วัชรประดิษฐ์, 2562, น. 1)

ภาพที่ 3.2 พระชินราชใบเสมา
ที่มา : ราม วัชรประดิษฐ์ (2562)

พระชินสีห์

พระชินสีห์ เป็นพระที่ถูกค้นพบและขึ้นจากกรุ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) เช่นเดียวกับ พระชินราชใบเสมา พร้อมทั้งมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ ต่างก็ประทับนั่งภายในซุ้มเรือนแก้ว ผิดกันตรงที่ ซุ้มเรือนแก้วในพระชินสีห์ จะมีลายกนกที่แคบกว่าและมีเปลวที่สูงกว่า พร้อมทั้งลักษณะของฐานที่แตกต่างกันไปในรายละเอียด

พระชินสีห์ เป็นพระในตระกูลเดียวกันกับพระชินราชใบเสมา เพราะผู้สร้างเป็นกษัตริย์องค์เดียวกัน ในความหายากแล้วพระชินสีห์ จัดเป็นพระพิมพ์ที่หายากกว่าพระชินราชใบเสมาเสียอีก มีสร้างด้วยกัน 2 เนื้อ คือ เนื้อชินเงิน และเนื้อสัมฤทธิ์ ในเรื่องของพิมพ์ทรงแล้วแบ่งเป็น

2 พิมพ์ใหญ่ ๆ คือ พิมพ์เกศตรง และพิมพ์เกศแฉก แต่บางองค์มีการตัดขอบชิดติดองค์พระ เป็นรูปลักษณะสามเหลี่ยมก็มีปรากฏเช่นกัน (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 47)

ภาพที่ 3.3 พระกริ่งพระพุทธชินสีห์
ที่มา : อริยะ เผดียงธรรม (2562)

พระยอดอัฏฐารส

พระยอดอัฏฐารส พระเครื่องศิลปะสุโขทัย เป็นพระเนื้อชินเขียว 1 ใน 2 องค์ที่นิยมเล่น เป็นมาตรฐานสากล และมีราคาแพง อีกพิมพ์หนึ่งคือ พระร่วงยืนทรงเกราะ กรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย ซึ่งพระยอดอัฏฐารสนั้นถูกค้นพบเมื่อประมาณ พ.ศ.2420 อยู่บนยอดพระเศียรของพระอัฏฐารส และส่วนของบริเวณใต้ฐานซึ่งตรงจุดนี้พบไม่มากนัก ในสมัยโบราณนอกจากบรรจุพระไว้ในเจดีย์แล้ว ยังนิยมบรรจุไว้ภายในพระเศียรพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ด้วย แม้แต่ที่บริเวณฐานหรือบางส่วนขององค์พระ ก็ยังมีผู้ขุดพบพระเครื่องอยู่ด้วย จึงเกิดการลักลอบเจาะทำลายค้นหาพระเครื่อง เป็นเหตุให้พระอัฏฐารสต้องชำรุดเสียหาย การที่ได้พบพระเครื่องบนยอดพระเศียรพระอัฏฐารสในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง จึงเป็นที่มาของชื่อพระเครื่องพิมพ์นี้

เอกลักษณ์ของพระพิมพ์นี้นั้น จะทำเป็น 2 หน้า ส่วนใหญ่ด้านหน้าจะทำเป็นพระปางลีลา ด้านหลังทำเป็นพระพิมพ์ซุ้มอรัญญิก มีปรากฏเช่นกันที่ทำเป็นพระปางลีลาทั้ง 2 หน้า แต่พบเห็นได้น้อยกว่าชนิดแรก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบชนิดพิมพ์ใด ล้วนเป็นพระที่มีศิลปะแบบสุโขทัยยุคปลาย

การเล่นหาและสะสมพระยอดอัฏฐารสนั้นประการสำคัญคงเน้นถึงลักษณะของสนิมไข่แมงดา และธรรมชาติของเนื้อเป็นประการสำคัญ เพราะเรื่องของพิมพ์ทรงคงไม่สามารถพิจารณาในรายละเอียดได้มากนัก เนื่องจากมักจะปรากฏสนิมไข่แมงดาปกคลุมอยู่ค่อนข้างหนา (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 53 ; ชาติ วิศิษฎ์สรอรรถ, 2553, น. 10)

ภาพที่ 3.4 พระยอดอัฏฐารส
ที่มา : ชาติ วิศิษฎ์สรอรรถ (2553)

พระนางพญา

พระนางพญา กรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) เป็นพระนั่งปางมารวิชัย พระหัตถ์ขวาขององค์พระจะวางอย่างอ่อนข้อยออกมานอกเข่า เอกลักษณ์ของพระนางพญากรุนี้ มี 2 เนื้อด้วยกัน คือ 1. เนื้อชินเงิน 2. เนื้อดิน ปัจจุบันเป็นพระอีกพิมพ์หนึ่งของ จังหวัดพิษณุโลกที่หาชมได้ยากยิ่ง สมัยก่อนพระพิมพ์นี้ได้รับความนิยมเทียบเท่า พระชินราชที่เดียว (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 61)

ภาพที่ 3.5 พระนางพญา
ที่มา : สมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย (2562)

พระท่ามะปราง

พระท่ามะปราง เป็นพระพิมพ์ที่พบในหลายจังหวัด เช่น พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ ชัยนาท และสุพรรณบุรี เป็นต้น ต้นกำเนิดของพระท่ามะปราง เป็นแห่งแรกก็คือจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งถือเป็นต้นแบบของพระท่ามะปรางทั้งหมด จัดเป็นพระที่มีอายุการสร้างสูงกว่าพระท่ามะปราง ของทุกเมือง และคำว่า “พระท่ามะปราง” ก็นำมาจากการค้นพบที่ วัดท่ามะปราง จ.พิษณุโลก เป็นแห่งแรกนั่นเอง พระที่ขึ้นจากกรุของเมืองอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ก็เลยนำมาตั้งเป็นชื่อพระ ฉะนั้นคำว่า พระท่ามะปราง จึงได้ปรากฏอยู่ในหลาย ๆ เมือง พระท่ามะปรางของจังหวัดพิษณุโลกนอกจากพบที่กรุวัดท่ามะปรางเป็นแห่งแรกแล้วยังถูกค้นพบ และขึ้นจากอีกหลายกรุ เช่น กรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ กรุเจดีย์ยอดทอง กรุอรัญญิก กรุโรงทอ กรุอัฏฐารส กรุวัดสะตือ แต่ที่มีชื่อเสียงโด่งดังจนได้รับสมญานามว่า เงี้ยวทิ้งปืน ก็คือ กรุวัดท่ามะปราง (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 117)

ภาพที่ 3.6 พระท่ามะปราง กรุวัดท่ามะปราง
ที่มา : สมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย (2562)

พระกรุเขาสมอแครง

พระกรุเขาสมอแคลง ส่วนใหญ่พระที่ได้จากรุนี้เป็นพิมพ์พระชินราช มีทั้งพิมพ์สมาธิ และพิมพ์มารวิชัย ประทับนั่งบนฐานบัว 2 ชั้น ภายในซุ้มเรือนแก้ว ในส่วนของเนื้อนั้นมีทั้งเนื้อชินสนิมแดง และ เนื้อ ชินเงิน พระกรุนี้ถูกค้นพบเมื่อประมาณปี พ.ศ.2490 จากบริเวณวัดร้างบนเขาสมอแคลง สันนิษฐานว่าวัด แห่งนี้น่าจะสร้างภายหลังการสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และ หล่อพระพุทธชินราชสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว เนื่องจากพุทธศิลป์ที่ปรากฏบนพระพิมพ์ของกรุนี้ถือว่ายึดเค้าโครงพระพุทธชินราชมาเป็นต้นแบบ (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 129)

ภาพที่ 3.7 พระกรุเขาสมอแครง
ที่มา : Kitsanachai (2562)

พระกรุวัดอรัญญิก

วัดอรัญญิก เป็นวัดเก่าโบราณสันนิษฐานว่าสร้างมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัย ตั้งอยู่ถัดจากวัดเจดีย์ยอดทองไปทางทิศตะวันออก มีซากพระเจดีย์องค์ใหญ่ พร้อมทั้งเป็นดินที่เคยเป็นโบสถ์วิหารและเจดีย์อยู่หลายเนิน พร้อมทั้งมีคูน้ำโบราณล้อมรอบ พระเครื่องที่ถูกค้นพบ ณ กรุวัดอรัญญิกนั้นมีอยู่มากมายหลายพิมพ์ประมาณว่ามีไม่ต่ำกว่า 20 พิมพ์ แตกกรุครั้งแรกประมาณ ปี พ.ศ.2450 โดยฝีมือนักขุดหาสมบัติมีค่า จนกระทั่ง ประมาณ 2496 จึงได้เปิดกรุอย่างเป็นทางการ หลังจากปี พ.ศ. 2500 ยังปรากฏมีการพบพระขึ้นจากกรุอีกหลายครั้ง พระที่ได้จากกรุนี้มีทั้ง เนื้อดิน เนื้อชินและเนื้อว่านหน้าทอง (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 135)

ภาพที่ 3.8 พระซุ้มอรัญญิก
ที่มา : ทำเนียบพระเครื่องเมืองพิษณุโลก (2555)

พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย

พระพิมพ์ของวัดตาปะขาวหาย ที่นับเป็นพระกรุเก่าที่ได้รับความนิยมสูง ก็คือ “พระพิมพ์หลวงพ่อโต” พบจากวัดเก่าที่พังลงแม่น้ำน่าน สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา เป็นพระเนื้อดินที่ละเอียดมาก พุทธลักษณะพระประธานประทับนั่ง แสดงปางสมาธิบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย 2 ชั้น เหมือนกับ “พระหลวงพ่อโต กรุบางกระทิง จ.พระนครศรีอยุธยา” แต่พุทธศิลป์มีความงดงามและการแกะเส้นสายลายพิมพ์ได้ปราณีตกว่า จึงปรากฏองค์พระมีรายละเอียดชัดเจน และมีความงดงามอลังการ พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย มี 3 พิมพ์ คือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง และพิมพ์เล็ก

จำนวนการสร้างมีน้อย ทำให้พบเห็นน้อยโดยเฉพาะที่มีความสมบูรณ์ หน้าตาติดคมชัด หายากมาก พิมพ์ที่นิยมเล่นหา และมีราคาจะเป็นพระเนื้อดิน และมีเฉพาะพิมพ์ปางสมาธิเท่านั้น ไม่เหมือนกับทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีทั้งพิมพ์ปางสมาธิ และพิมพ์ปางมารวิชัย ดินที่สร้างหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย จะละเอียดและมักจะพบเม็ดขาว บางท่านเรียกว่า "แกลบขาว" (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 141 ; นิตยสารตรีมูรติ, ม.ป.ป.)

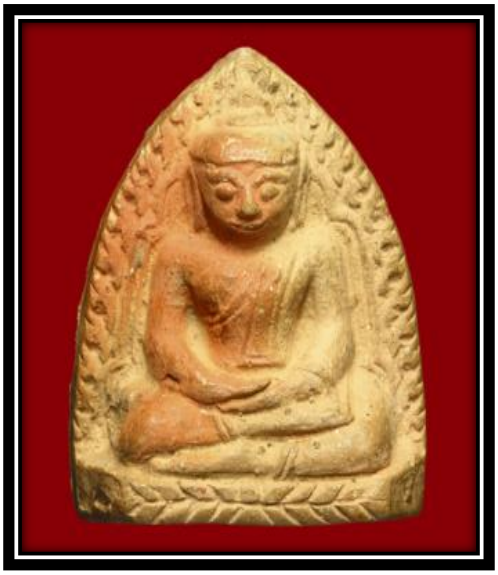

ภาพที่ 3.9 พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย
ที่มา (หนังสือพิมพ์สยามรัฐ 2 กันยายน 2563)

พระยอดนิยมอีกรุ่นหนึ่งของวัดตาปะขาวหาย สร้างในราวปี พ.ศ.2460 โดย พระครูต่วน อดีตเจ้าอาวาสวัดตาปะขาวหายร่วมกับหลวงปู่ศุข วัดปากคลองมะขามเฒ่า สร้างเพื่อแจกผู้มีจิตศรัทธาบริจาคปัจจัยสร้างมณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง หลังคาจัตุรมุข โดยสร้างเป็น 'พระปิดตาพิมพ์สามเหลี่ยมเนื้อผง และเนื้อโลหะผสม 2 พิมพ์ คือ พิมพ์แขนหักศอกกับพิมพ์แขนกลม รวมทั้ง 'พระพิมพ์สี่เหลี่ยมซุ้มประภามณฑล' เนื้อผงขาวและผงดำ ส่วนเนื้อโลหะผสมพบน้อยมาก (หนังสือพิมพ์สยามรัฐ 2 กันยายน 2563)

พระกรุวัดโพธิญาณ

วัดโพธิญาณหรือวัดโพธิ์ เป็นวัดโบราณสัณนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัด พิษณุโลก พระกรุวัดโพธิญาณ (วัดโพธิ์) พระนางพญากรุวัดโพธิ์ หรือกรุโรงทอ ถูกค้นพบมานานกว่า 100 ปี คือก่อนปี พ.ศ.2444 ถูกค้นพบเมื่อมีการปรับเนินดินทางด้านทิศเหนือเพื่อสร้างโรงงานทอผ้า จึงได้พบซากพระเจดีย์เก่า พร้อมพระเครื่องพิมพ์ต่าง ๆ มากมาย อาทิเช่น พระนางพญา พระท่ามะปราง พระชินราชซุ้มเส้นคู่ เป็นต้น ซึ่งพระนางพญาครั้งนั้นเรียกว่า พระกรุเก่า สำหรับการเรียกขานหรือขนานนามของกรุนั้นปรากฏมีการเรียกขาน 2 อย่างด้วยกัน คือ พระกรุวัดโพธิญาณ หรือ วัดโพธิ์ และ พระกรุโรงทอ

พระนางพญา กรุโรงทอ มี 2 พิมพ์ด้วยกัน ซึ่งล้วนแต่เป็นพระเนื้อดิน คือ 1. พิมพ์ใหญ่ หรือ พิมพ์มีหู 2 พิมพ์เล็ก หรือ พิมพ์ไม่มีหู (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 153)

ภาพที่ 3.10 พระกรุวัดโพธิญาณ
ที่มา : ชูชาติ ทุ่งสาน (2557)

พระวัดวังมะสระ

พระนางพญา กรุวังมะสระ อำเภอพรหมพิราม จ. พิษณุโลก ยุคสมเด็จพระเนศวรทรงสร้างเพื่อแจกแก่ไพร่พลในระหว่างสงครามกอบกู้เอกราชของชาติไทย พระเครื่องในยุคที่เกี่ยวข้องและปรากฏในพระราชศรัทธาและกฤษดาภินิหาร ของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงมีเพียง ๒ กรุ คือ กรุวังมะสระ และ กรุวัดใหญ่ชัยมงคล พระกรุนี้เป็นพระที่นิยมในพื้นที่และผู้ที่ศึกษาประวัติความเป็นมา พื้นที่บริเวณวัดวังมะสระ (ที่ซึ่งเคยเป็นสถานที่รวมพลของสมเด็จพระนเรศวร) ปัจจุบันเป็นพระหายากเหมาะสำหรับผู้ที่ชอบสะสมพระ หรือชอบพุทธคุณทางด้านเมตตาคงกระพันชาตรี (กองบิน 46 พิษณุโลก, 2554, น. 167)

ภาพที่ 3.11 พระวัดวังมะสระ
ที่มา : ราม วัชรประดิษฐ์ (ม.ป.ป.)

พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี

พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี เป็นพระพิมพ์ดินเผาเนื้อละเอียดมาก และละเอียดปานกลาง เนื้อมีส่วนผสมของดิน แร่ธาตุ และว่านชนิดต่าง ๆ มีลักษณะเนื้อคล้ายพระเครื่องกรุวัดนางพญา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เมื่อใช้แว่นขยายส่องดูเนื้อพระจะแลเห็นแร่ธาตุและส่วนผสมต่าง ๆ ที่มีลักษณะคล้ายทรายเงินทรายทองปะปนกันอยู่ตรงบริเวณองค์พระ และบริเวณซอกของลวดลายมักจะปรากฏขี้กรุสีขาวนวลจับอยู่ ขี้กรุจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของกรุแต่ละกรุที่พบพระเครื่องนั้น

พุทธลักษณะ

พุทธลักษณะเด่นชัดของพระเครื่องวัดจุฬามณีจะมีลักษณะเฉพาะ คือ องค์พระจะอยู่ในกรอบรูปสามเหลี่ยมทุกพิมพ์ แต่ถ้าเป็นพระเครื่องกรุวัดจุฬามณีพิมพ์สองหน้า เช่นพระเครื่องพิมพ์พระพุทธฤาษีจุฬามณี ด้านหนึ่งจะเป็นองค์พระปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิราบอยู่ในกรอบรูปสามเหลี่ยมเป็นสำคัญ องค์ประกอบตกแต่งอื่น ๆจะแตกต่างกันในแต่ละพิมพ์ ส่วนอีกด้านหนึ่งจะพิมพ์เป็นพระพุทธฤาษีจุฬามณีอยู่ในกรอบสามเหลี่ยมเช่นกัน

ผู้สร้างพระเครื่อง

จากการศึกษาลักษณะของปฏิมากรรมการสร้างพระเครื่องกรุวัดจุฬามณีส่วนใหญ่ ด้านหนึ่งมีพระพุทธรูปอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระฤาษี จึงน่าจะสันนิษฐานว่าพระเครื่องกรุวัดจุฬามณี สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระฤาษีผู้สร้างพระเครื่องเมืองพิษณุโลก มีพระฤาษีตาวัวหนึ่งตน พระฤาษีตาไฟหนึ่งตน พระฤาษีนารายณ์หนึ่งตน พระฤาษีนารอดหนึ่งตน เพราะรูปพระฤาษีที่ปรากฏในเรือนแก้วนั้น จะปรากฏชัดเจนว่าเป็นพระฤาษีผู้นฤมิตรปฏิมากรรม อันทรงฤทธิ์ทรงคุณวิเศษ ซึ่ง

ปรากฏเป็นรูปพระปางมารวิชัยอยู่ในแผ่นฐานนั้น ถ้าพิจารณากันให้ดีแล้ว พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี ถือว่าเป็น “ปรมาจารย์นุสรณ์แห่งพระฤาษีผู้ปฏิมานฤมิต” นั่นเอง

รูปแบบพิมพ์พระเครื่อง

พระเครื่องกรุวัดจุฬามณีรูปแบบพิมพ์หลายรูปแบบไม่เหมือนกับพระเครื่องกรุอื่น ๆ การกดพิมพ์แต่ละพิมพ์ ไม่มีการตัดกรอบให้เป็นรูปทรงอย่างใดอย่างหนึ่ง ปล่อยให้ภาพพื้นฐานเป็นไปอย่างธรรมดา ๆ ฉะนั้นพระเครื่องแต่ละองค์ จะปรากฏเป็นปึกออกมาแลดูไม่เรียบร้อยนัก เท่าที่ศึกษาพบว่ามีรูปแบบไม่น้อยกว่า 30 รูปแบบโดยไม่ซ้ำกันแต่ละองค์แต่ละพิมพ์มีรูปแบบเฉพาะ บางองค์พิมพ์สามหน้า บางองค์พิมพ์สองหน้าและพิมพ์หน้าเดียว เฉพาะพระเครื่องพิมพ์สามหน้าจะพบน้อยมากซึ่งเป็นพระเครื่องที่หาดูได้ยากและราคาแพงมาก (ประยุทธ์ ปุสเทพ, 2539, น. 72)

ภาพที่ 3.12 พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี
ที่มา : ประยุทธ์ ปุสเทพ (2539)

สรุป

พระเครื่องเป็นสิ่งบ่งชี้ทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงความยาวนาน รวมทั้งความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางพระพุทธศาสนา ประติมากรรมของขลังต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองพิษณุโลก มีหลากหลายสมัยรวมกันไม่ว่าจะเป็นศิลปะขอม สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ดังนั้นพระเครื่องเมืองพิษณุโลก จึงได้รับการยอมรับถึงความเก่าแก่ ความงดงามในเชิงช่าง และนับเป็นต้นแบบของการศึกษานำร่องของพุทธศิลปะพระเครื่องในเมืองอื่น นับได้ว่าเมืองพิษณุโลกนี้ มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพุทธศิลป

ความมีชื่อเสียงของสิ่งของที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกตัวตนของจังหวัดพิษณุโลก ยังรวมไปถึงโรงหล่อพระพุทธรูปที่ก่อตั้งขึ้นโดย จสอ. ดร. ทวี บูรณเขตต์ นับเป็นโรงหล่อพระแห่งแรกของเมืองพิษณุโลก ซึ่งเปิดให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ ได้เข้าศึกษาขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูปด้วยฝีมือช่างที่ประณีตบรรจง ทำให้โรงหล่อพระมีชื่อเสียงอย่างยิ่ง

บทที่ 4
วัดสำคัญ

เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของประเทศไทย ในประวัติศาสตร์เคยเรียกชื่อว่า "เมืองสองแคว" หรือ "เมืองอกแตก" เพราะมีแม่น้ำน่านผ่านกลางตัวเมือง เคยเป็นเมืองลูกหลวง และเคยเป็นราชธานีในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนารถ

เมืองพิษณุโลก ตั้งขึ้นเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ภายหลังได้เป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) เคยเป็นสนามรบระหว่างไทยกับพม่า เคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์หลายพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถ ก็ประสูติที่เมืองนี้ เป็นเมืองที่อะแซหวุ่นกี้แม่ทัพของพม่าขอดูตัวเจ้าพระยาจักรี และมอบเครื่องม้าให้เป็นของกำนัล แล้วพยากรณ์ว่าจะได้เป็นกษัตริย์ในภายหน้า ซึ่งต่อมาปรากฏเป็นความจริงตามคำพยากรณ์นั้น คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, 2515, น.26-27)

วัดสำคัญที่อยู่ภายในเขตพระราชวังเดิม

วัดวิหารทอง

วัดวิหารทอง เป็นโบราณสถานเก่าแก่สำคัญในอดีต ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานทางทิศใต้ของพระราชวังจันทน์ ผลจากการขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. 2539 และ พ.ศ. 2551 พบหลักฐานที่น่าสนใจ ดังนี้ (นาตยา กรณียกิจ, ม.ป.ป., น. 101-107 ; *เรื่องน่ารู้ของ วัดวิหารทอง โบราณสถานแห่งเมืองสองแคว ที่ใครก็ต้องแวะไปแลชม อย่างน่าภิรมย์ใจ, ม.ป.ป.)*

1.เจดีย์ประธาน รูปแบบเป็นพระปรางค์สมัยอยุธยาตอนต้น สภาพในปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานเขียงและฐานบัวลูกฟัก ส่วนเรือนธาตุและส่วนยอดนั้นไม่ปรากฏแล้ว จากการขุดค้น-ขุดแต่ง เมื่อ พ.ศ. 2539 ได้พบชิ้นส่วนของกลีบขนุนปูนปั้น บริเวณส่วนพื้นรอบเจดีย์ประธานนั้นพบว่ามีการปูพื้นด้วยกระเบื้องเคลือบสีขาว เจดีย์ประธานล้อมรอบด้วยระเบียงคต

2.วิหารพระอัฏฐารส เป็นอาคารขนาดใหญ่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระปรางค์ อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีมุขด้านหน้าและด้านหลัง มีบันไดอยู่ทางทิศตะวันออก วิหารหลังนี้มีฐานชุกชีที่ไม่กว้างนัก แต่ค่อนข้างสูงจึงสันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ประดิษฐานพระอัฏฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตร ซึ่งเป็นพระยืนหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดของไทยที่สร้างในสมัยสุโขทัย โดยเป็นการหล่อทั้งองค์ไม่มีการเชื่อมชิ้นส่วน ปัจจุบันประดิษฐานในอุโบสถวัดสระเกศ และได้จำลองพระพุทธรูปองค์ดังกล่าวขนาดเท่าองค์จริงมาประดิษฐานไว้ในวิหารเดิม สันนิษฐานว่าวัดวิหารทองน่าจะสร้างขึ้นในช่วงระหว่าง

พุทธศตวรรษที่ 20-21 และเป็น 1 ใน 3 วัดที่อยู่ใกล้บริเวณพระราชวังจันทน์ โดยเป็นวัดขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญมากในอดีต .

3.อุโบสถ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระปรางค์ ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง มีมุขด้านหน้าและด้านหลัง บันไดอยู่ด้านหน้าและด้านข้างมุขหลัง

4.ศาลา ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของวิหารหน้าพระปรางค์ เป็นอาคารขนาดเล็ก

5.กำแพงแก้ว แนวกำแพงแก้วของวัดวิหารทองอยู่ล้อมรอบอาคาร โดยมีช่องประตูทางทิศตะวันออก ตะวันตก และทิศเหนือ

6.วิหารด้านทิศตะวันออก มีการก่อระเบียงคตล้อมรอบเจดีย์ประธาน ซึ่งเป็นรูปแบบของการสร้างวัดในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่นิยมสร้างพระปรางค์ไว้เป็นประธานหลักของวัด

ภาพที่ 4.1 วัดวิหารทอง
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดสำคัญที่อยู่นอกเขตพระราชวังเดิม

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลก ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ริมถนนพุทธบูชา ต.ในเมือง อ.เมือง เป็นศูนย์กลางชุมชนมาตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวบ้านส่วนใหญ่คุ้นเคยและมักเรียกขานว่า “วัดพระศรี” หรือ “วัดใหญ่” สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย แห่งกรุงสุโขทัยหรือพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกมาสร้างเมืองสองแควในปีพ.ศ. 1900 ลักษณะของวัดจะมีพระปรางค์อยู่กลาง คือ พระปรางค์ประธาน ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูม มีพระวิหาร 4 ทิศ

มีพระระเบียง 2 ชั้น และมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น 3 องค์ เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารทั้ง 3 หลัง หนึ่งในนั้นคือองค์พระพุทธชินราช พระพุทธรูปสำคัญศิลปะสมัยสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ขนาดหน้าตักกว้าง 5 ศอก 1 คืบ 5 นิ้ว สูง 7 ศอก ประดิษฐานบนฐานชุกชีที่มีบัวคว่ำ บัวหงาย พุทธลักษณะงดงามที่สุด ยากจะหาพระพุทธรูปใดงามเทียบเท่า เส้นรอบนอกพระวรกายดูอ่อนช้อย พระพักตร์ค่อนข้างกลม มีพระอุณาโลมฝังแก้วผลึกอยู่ระหว่างพระขนง พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เสมอกัน ปลายสังฆาฏิเป็นเขี้ยวตะขาบ ฝ่าพระบาทแบนเรียบ พระบาทยาวและค่อนข้างแคบ มีซุ้มเรือนแก้วทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูป “มกร” (ลำตัวคล้ายมังกร มีงวงคล้ายช้าง) อยู่ตรงปลายซุ้ม ตรงช่วงกลางซุ้มแกะสลักเป็นรูป “เหรา” (คล้ายจระเข้) ซุ้มเรือนแก้วลรักปิดทองงดงาม ประณีต อ่อนช้อยประดับที่พระปฤษฎางค์ ทำให้องค์พระพุทธชินราชงามสง่าโดดเด่นยิ่งนัก เอกลักษณ์ของพระพุทธชินราชอีกประการหนึ่งคือ มีรูป “อาฬวกยักษ์” ซึ่งมีฤทธิ์อยู่ที่ผ้าโพกศีรษะ และ “ท้าวเวสสุวัณ” มีฤทธิ์อยู่ที่ไม้กระบอง หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ เฝ้าพิทักษ์อยู่ที่พระเพลาเบื้องขวาและเบื้องซ้าย บริเวณด้านหน้ามีรูปอัครสาวกยืนประนมมือทั้ง 2 ด้าน ด้านขวาคือพระสารีบุตรสลักด้วยไม้ ด้านซ้ายคือพระโมคคัลลานะทำด้วยปูนปั้น

ทางเข้าพระวิหารด้านหน้ามีบานประตูประดับมุขหนึ่งคู่สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2290 เป็นฝีมือช่างหลวงสมัยอยุธยาตอนปลายในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ ได้รับยกย่องว่าเป็นงานช่างศิลป์ไทยที่มีความงามเป็นเลิศ บริเวณหลังพระวิหารพระพุทธชินราช และอีกสององค์ที่หล่อขึ้นพร้อมกันคือพระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา โดยได้มีการนำทองสัมฤทธิ์ที่เหลือจากการหล่อพระทั้งสามองค์มาหล่อพระอีกองค์หนึ่งชื่อว่า “พระเหลือ” โดยประดิษฐานไว้ที่วิหารเล็กๆ บริเวณทางเข้าประตูวัด ส่วนวิหารอีก 1 หลัง เป็นวิหารที่ประดิษฐานพระอัฏฐารสซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติสูง 18 ศอก เดิมประดิษฐานอยู่ในวิหารใหญ่ แต่วิหารได้พังไปจนหมดเหลือเพียงเสาที่ก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ วิหารที่ประดิษฐานพระอัฏฐารสอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ภายในน่าจะเป็นเจดีย์ยอดทรงดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์สมัยสุโขทัย ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวินิจฉัยถึงเจดีย์ยอดทรงดอกบัวตูม ที่อยู่ภายในเจดีย์ประธานองค์นี้ เมื่อครั้งเสด็จเมืองพิษณุโลกในสมัยรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘
(พิษณุโลก, 2552, น. 42 ; สุรีย์ ไวยกุฬา, 2549, 78-79)

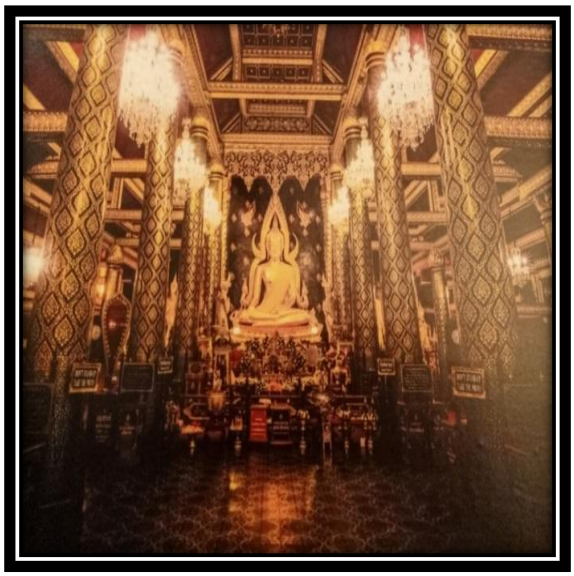

ภาพที่ 4.2 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดศรีสุคต

วัดศรีสุคต ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้นอกกำแพงพระราชวังจันทร์ สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบไปด้วย เจดีย์ประธานทรงระฆัง มีเจดีย์รายประจำทั้งสี่มุม ด้านหน้ามีวิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศใต้ของวิหารเป็นอุโบสถ เหลือหลักฐานเพียงส่วนฐานเขียงรองรับฐานบัว ซึ่งมีรายละเอียดของโบราณสถานดังนี้ (นาตยา กรณียกิจ, ม.ป.ป., น.112-114)

1.เจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงระฆัง (เหลือหลักฐานเพียงส่วนฐานเขียงสี่เหลี่ยม จนถึงส่วนฐานเขียงกลมรับส่วนของบัวถลา) บริเวณฐานเขียงชั้นล่างมีพระสาวกปูนปั้นประดับโดยรอบ กึ่งกลางของฐานแต่ละด้านเป็นซุ้มพระพุทธรูปปางมารวิชัย

2.วิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน เป็นฐานวิหารขนาด 7 ห้อง มีมุขหน้าและหลัง มีบันไดอยู่ทางด้านหน้า ไม่พบร่องรอยของผนังวิหาร สันนิษฐานว่าเป็นอาคารโถงแบบสุโขทัย

3.อุโบสถ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวิหารประกอบด้วยฐานเขียงและฐานบัว มีมุขทางด้านหน้า อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นอาคารทรงโถงเช่นเดียวกับวิหารหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง จากการขุดแต่งได้พบใบเสมาอยู่ในบริเวณนี้ด้วย

4.เจดีย์ราย อยู่บริเวณมุมทั้งสี่ของเจดีย์ประธาน เจดีย์ทั้งสี่องค์นี้เหลือหลักฐานเพียงส่วนฐานเขียงและชุดฐานบัว สันนิษฐานว่าเจดีย์รายทั้งสี่องค์เป็นเจดีย์ทรงระฆัง

ภาพที่ 4.3 วัดศรีสุคต
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดโพธิ์ทอง

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้นอกกำแพงพระราชวังจันทน์ ตำแหน่งของวัดขนานไปกับวัดศรีสุคต ห่างจากวัดศรีสุคตไปทางทิศใต้ประมาณ 65 เมตร มีเจดีย์รายตั้งอยู่ที่มุมทั้งสี่มุม หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เนื่องจากก่อนการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี มีบ้านเรือนของประชาชนและอาคารของหน่วยงานราชการสร้างทับอยู่บนส่วนใหญ่ของโบราณสถาน หลักฐานที่พบจึงมีสภาพไม่สมบูรณ์ โบราณสถานที่พบจากการขุดแต่งมีดังนี้ (นาตยา กรณียกิจ, ม.ป.ป., น.120)

1.เจดีย์ประธาน เหลือหลักฐานเพียงส่วนฐานเขียงซ้อนกัน 3 ชั้น ไม่สามารถระบุรูปทรงที่ชัดเจนได้

2.เจดีย์ราย ตั้งอยู่ประจำมุมทั้งสี่ของเจดีย์ประธาน นอกจากเจดีย์ประจำมุมทั้งสี่องค์แล้ว ยังพบร่องรอยของฐานเจดีย์รายขนาดเล็ก หลักฐานที่มีเพียงเล็กน้อยทำให้ไม่สามารถสันนิษฐานรูปแบบที่ชัดเจนได้

3.วิหาร อยู่ทางทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน พบเพียงฐานอาคารด้านทิศตะวันตกเท่านั้น

4.กลุ่มอาคารที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตก และตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยฐานของเจดีย์และวิหาร ซึ่งมีหลักฐานเหลือน้อยมากจนยากแก่การสันนิษฐาน

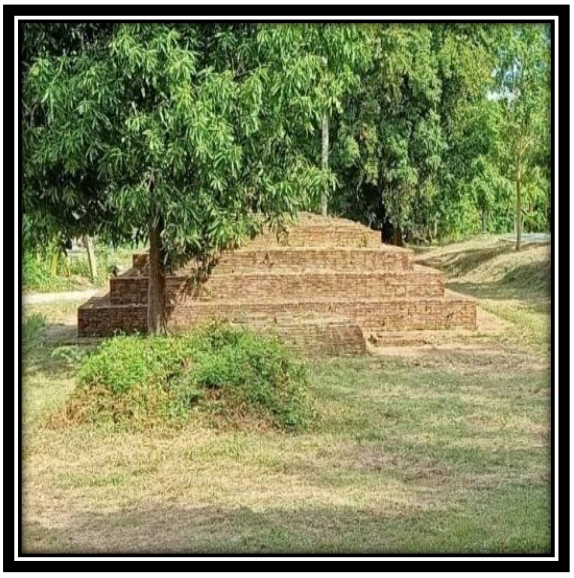

ภาพที่ 4.4 วัดโพธิ์ทอง

ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

สระสองห้อง

พื้นที่บริเวณสระสองห้อง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตก นอกกำแพงพระราชวังจันทน์ ลักษณะเป็นสระใหญ่ยาวตามแกนทิศเหนือ-ใต้ ขนาดกว้าง 40 เมตร ยาว 160 เมตร มีเกาะกลางน้ำขนาดประมาณ 15x15 เมตร และมีคันดินเตี้ยกว่าตัวเกาะกั้นกลางสระ ทำให้แบ่งพื้นที่สระออกเป็นสองส่วน โดยทั่วไปเรียกว่า “สระสองห้อง” หรือ “หนองสองห้อง”

หลักฐานจากการขุดค้นบริเวณสระสองห้อง พบโบราณวัตถุในสมัยอยุธยา และพบเศษอิฐเศษกระเบื้องมุงหลังคาในบริเวณใกล้กับสระทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และบริเวณริมสระด้านทิศตะวันตก สันนิษฐานว่าอาจมีอาคารในบริเวณดังกล่าว ในขณะที่บริเวณกลางสระมีข้อสันนิษฐานว่าอาจมีพลับพลา หรือ พระที่นั่งเย็นตั้งอยู่นั้น กลับไม่พบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างใดๆ โบราณวัตถุที่กระจายตัวทั่วไปในพื้นที่โดยรอบสระ แสดงให้เห็นการใช้พื้นที่บริเวณ

สระสองห้องอย่างต่อเนื่องและยาวนาน สันนิษฐานว่าบริเวณสระสองห้อง เป็นพื้นที่พระราชอุทยานที่สัมพันธ์กับพระราชวังจันทน์ตั้งแต่สมัยแรกจนกระทั่งถูกทิ้งร้างไป (นาตยา กรณีกิจ, ม.ป.ป., น. 88)

ภาพที่ 4.5 สระสองห้อง
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

วัดอรัญญิก

วัดอรัญญิกตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลก สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไท) แห่งกรุงสุโขทัยในคราวเสด็จมาครองราชสมบัติที่เมืองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๐๕ - ๑๙๒๑ เพื่ออุทิศถวายแด่พระภิกษุฝ่ายอรัญญวาสีได้ใช้จำพรรษา ตามคตินิยมในสมัยสุโขทัย ภายในวัดมีเจดีย์ประธานตามลักษณะศิลปะสุโขทัยทรงลังกา หรือทรงระฆัง จากการขุดพบฐานเจดีย์เป็นช้างล้อม 4 ด้าน ด้านละ ๑๖ เชือก มุมฐานเจดีย์อีก 4 เชือก รวมมีช้างล้อม ๑๘ เชือก รูปรอยเจดีย์องค์เดิมก่อนการบูรณะในยุคหลังองค์เจดีย์มีรอยซุ้มพระยืน ๘ ซุ้ม ตามคำบอกเล่าแน่ชัดว่า เจดีย์ประธานนอกจากเป็นเจดีย์ช้างล้อม ๖๙ เชือกแล้ว ยังมีพระยืนล้อมอีก ๘ องค์ หันพระพักตร์ออก ๘ ทิศ อยู่ใต้องค์ระฆังเจดีย์ประธานอีกด้วย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย ส่วนผังวัดเป็นรูปแบบสมัยอยุธยา คือ ด้านหน้าเจดีย์ประธานเป็นวิหาร ส่วนด้านหลังเป็นอุโบสถล้อมรอบด้วยระเบียงคต วัดอรัญญิกนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็น อิทธิพลของสุโขทัยและอยุธยาที่มีต่อเมืองพิษณุโลก เป็นอย่างดี (ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์, 2563)

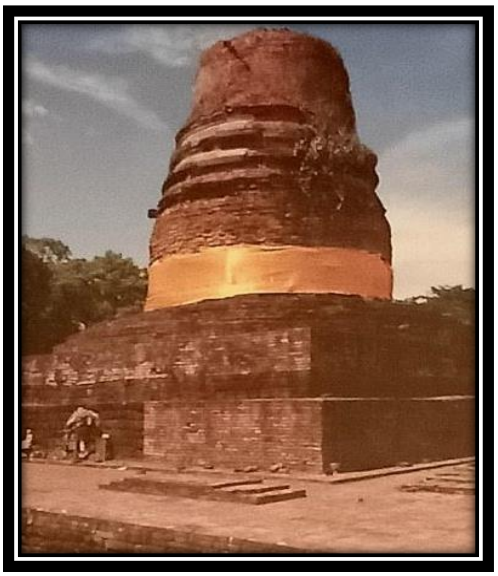

ภาพที่ 4.6 วัดอรัญญิก

ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

วัดราชบูรณะ

สันนิษฐานว่า วัดราชบูรณะสร้างสมัยสุโขทัย ลักษณะเจดีย์ประธานส่วนฐานเป็นรูปแบบเดิม องค์เจดีย์มีการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ทำให้รูปแบบเจดีย์มีศิลปะแต่ละยุคสมัยผสมผสานกัน อุโบสถและวิหารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย บูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังเขียนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์, 2563)

ภาพที่ 4.7 วัดราชบูรณะ
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดนางพญา

วัดนางพญา สันนิษฐานว่า ผู้สร้างพระนางพญาคือ พระวิสุทธิกษัตรีย์ พระมเหสีของพระมหาธรรมราชา และทรงเป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ ทรงสร้างพระนางพญาขึ้นในคราวบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชบูรณะ ราวปี พ.ศ. ๒๐๙๐ - ๒๑๐๐ ขณะนั้นพิษณุโลกเป็นเมืองลูกหลวง และพระองค์ดำรงพระอิสริยยศเป็นแม่เมืองสองแคว และพระมหาธรรมราชาทรงพระอิสริยยศที่พระอุปราชแห่งแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ กรุงศรีอยุธยา พื้นที่ติดกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (วัดใหญ่) โดยมีถนน จ่าการบุญคั่นกลาง นอกจากนั้นอยู่ติดกับวัดราชบูรณะ แต่ปัจจุบันถนนสายมิตรภาพ ตัดผ่าน ทำให้วัดนางพญากับวัดราชบูรณะ ตั้งอยู่คนละฝั่งถนน ได้ขึ้นทะเบียน โบราณสถานในวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๗๙ เฉพาะวิหาร ปัจจุบันเป็นอุโบสถ และ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, 2558, น. 12)

ภาพที่ 4.8 วัดนางพญา
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดเจดีย์ยอดทอง

สันนิษฐานว่าจะสร้างในสมัยเดียวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ คือสมัยสุโขทัย เป็นวัดที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลกปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาล วัดเจดีย์ยอดทองในปัจจุบันเหลือเจดีย์ทรงดอกบัวตูมเพียงองค์เดียวที่เป็นศิลปสุโขทัย ฐานกว้าง ๔ เมตร สูง ๒๐ เมตร เฉพาะยอดทรงดอกบัวตูมนั้น ได้เห็นรอยกระเทาะของปูนทำให้แลเห็นการเสริมยอด โดยการพอกปูนเพิ่มที่ยอดแหลมของดอกบัวตูม เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ซึ่งเป็นศิลปะของสมัยสุโขทัยนี้ ยังคงมีปรากฏอยู่ในจังหวัดพิษณุโลกเพียงองค์เดียวเท่านั้น ส่วนพระปรางค์ (พระศรีรัตนมหาธาตุ) ที่วัดใหญ่นั้น ผู้รู้ยืนยันว่าทรงเดิมเป็นแบบดอกบัวตูม ดัดแปลงเป็นแบบปรางค์สมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ฉะนั้นวัดเจดีย์ยอดทองจะต้องเป็นวัดโบราณที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ นับว่าเป็นวัดเก่าแก่ที่ควรจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ชมกันต่อไป

ภาพที่ 4.9 วัดเจดีย์ยอดทอง
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดจุฬามณี

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางใต้ตามถนนบรมไตร-โลกนารถ ประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นวัดเก่าแก่ที่สุดคือมีมาก่อนสมัยสุโขทัย ตั้งอยู่ที่ถนนบรมไตรโลกนาถห่างจากเมือง 6 กิโลเมตร มีโบราณสถานสมัยขอมสร้างเมือง (สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 30) เคยเป็นที่ตั้งของเมืองสองแควเก่า ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงสร้างพระวิหารและเสด็จออกผนวชที่วัดนี้เมื่อ พ.ศ. 2007 เป็นเวลา 8 เดือน 15 วัน โดยมีข้าราชบริพารออกบวชตามเสด็จถึง 2,348 รูป มีโบราณสถานสำคัญคือ (วัดจุฬามณี, ม.ป.ป.)

1.ปรางค์แบบขอมขนาดย่อมฐานกว้าง 11 เมตร ยาว 18 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง ด้านหน้าก่อเป็นแบบตรีมุขตั้งบนฐานสูงซ้อนกันสามชั้น แต่ละชั้นย่อมุมไม้สิบ มีปูนปั้นประดับลวดลายตามขั้นตอนล่างแถบหน้ากระดานและบัวหน้ากระดานเป็นลายหงส์ เหมือนกับองค์ปรางค์ที่วัดพระศรี-รัตนมหาธาตุจังหวัดลพบุรี สมัยที่ยังสมบูรณ์อยู่ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ใกล้เคียงกันมีมณฑปพระพุทธบาทจำลองซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดให้สร้างขึ้น แผ่นจารึกหน้ามณฑปมีใจความสรุปได้ว่า เมื่อ พ.ศ. 2521 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระบรมราชโองการให้ใช้ผ้าทาบรอยพระพุทธบาทสลักลงบนแผ่นหิน พระราชทานไว้เป็นที่กราบไหว้ของฝูงชน

ภาพที่ 4.10 ปรางค์แบบขอม วัดจุฬามณี
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

ภาพที่ 4.11 หลวงพ่อเพชร
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

2.วิหารหลวงพ่อแดง อยู่ทางทิศ เหนือของพระอุโบสถ แต่ได้รับการบูรณะใหม่พร้อมทั้งพระพุทธรูปด้วย

3. มณฑป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปรางค์ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ก่อด้วยอิฐถือปูน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธบาทจำลองที่โปรดเกล้าฯให้ช่างใช้ผ้าทาบรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธบาทสระบุรี แล้ว

สลักไว้บนแผ่นหินเพื่อพระราชทานไว้เป็นที่กราบไหว้ของประชาชน และให้ประดิษฐานศิลาจารึก ซึ่งกล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงสร้างวัดจุฬามณีและเสด็จทรงผนวชไว้ที่ผนังด้านหลังของพระมณฑป (วิม เกาเทียน, 2557, น.15)

ลักษณะมณฑปเป็นทรงสี่เหลี่ยมขนาดฐาน ๑๒.๓๐ เมตร กว้าง ๕.๓๐ เมตร มีเสาอยู่ด้านใน ๑๖ ต้น รองรับหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ด้านในมีฐานพระพุทธบาทมีมุขด้านหน้ายื่นออกมา แสดงถึงการรับซุ้มหน้าบันและหลังคา ซึ่งน่าจะลดหลั่นกันอย่างน้อย ๒ ชั้น ด้านหลัง (ทิศตะวันตก) มีซุ้มเด็กส่วนบนหน้าบันลด ๒ ชั้น ประดิษฐานศิลาจารึก ลักษณะรูปแบบ โครงสร้างสถาปัตยกรรมทั้งอาคารและมุขเป็นลักษณะศิลปะสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ภาพที่ 4.12 พระพุทธบาท
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

4. กำแพงแก้ว มีขนาดกว้าง ๔๙ เมตร ยาว ๑๑๓ เมตร สูง ๑.๑ เมตร หนา ๑.๕๕ เมตร ก่อด้วยอิฐ สร้างล้อมรอบศาสนสถานทั้งหมด ในส่วนของกำแพงแก้วยังไม่ได้ดำเนินการศึกษาทางโบราณคดีและบูรณะเช่นเดียวกับพระอุโบสถ และ วิหาร

5. เจดีย์ราย อยู่ภายในเขตกำแพงแก้ว 5 องค์ มีขนาดฐานกว้าง ๒.๕ เมตร ถึง 4 เมตร

6. เนินพระตำหนัก ตั้งอยู่นอกเขตกำแพงแก้วทางทิศเหนือของวัด พบฐานอาคารก่อด้วยอิฐ ๒ แห่ง รูปสี่เหลี่ยมขนาด ๙๑๒.๗๐ เมตร และสระน้ำอยู่ด้านข้าง ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าอาจเป็นตำหนักของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อย่างไรก็ตาม ลักษณะมีฐานชุกชี (ฐานพระ) ไม่น่าจะเป็นพระตำหนัก ซึ่งพระตำหนักน่าจะเป็นอาคาร เครื่องไม้มุงกระเบื้องมากกว่า

วัดโพธิญาณ

วัดโพธิญาณตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก อยู่เหนือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร วัดโพธิญาณเป็นวัดโบราณเดิมชื่อว่าวัดโพธาราม ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้าง แต่หากพิจารณาตามหลักฐานทางโบราณคดีของวัดคือ พระเจดีย์และพระวิหาร พบว่าเป็นสถาปัตยกรรมศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นและคงจะได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีสภาพที่มั่นคงแข็งแรงมาตลอดสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมาในปีพ.ศ. 2511 ได้มีการบูรณะวัดโพธิญาณขึ้นใหม่ ทำให้ขุดค้นพบพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอยุธยา อายุกว่า 600 ปี และมีการสร้างพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอระฆังและกุฏิสงฆ์ขึ้นใหม่ และได้เปลี่ยนชื่อวัดจากวัดโพธารามมาเป็นวัดโพธิญาณ

วัดโพธิญาณมีโบราณสถานที่สำคัญดังนี้ พระเจดีย์ประธานตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัด ลักษณะเป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 20 และยอดพระเจดีย์ชำรุดหักพังไปแล้ว วิหารตั้งอยู่หน้าพระเจดีย์ประธานหันหน้าไปทางทิศตะวันออก วิหารหลังนี้มีแต่ฐาน มีเสาศิลาแลงตั้งอยู่สองแถว รวมแปดต้น มีฐานชุกชีสำหรับตั้งพระประธานของวิหารสองฐาน ด้านซ้ายก่ออิฐเป็นอาสนะสงฆ์ ด้านหน้าระเบียงมีบันไดขึ้นลงสองข้าง มีพระพุทธรูปศิลาทรายขนาดหน้าตัก 1 นิ้วหนึ่งองค์และพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดหน้าตัก 1 เมตร 3องค์ กำแพงเมืองพิษณุโลกที่วัดโพธิญาณทางทิศตะวันออกเกือบตลอดแนว มีกำแพงเมืองพิษณุโลกโดยมีฐานดินกว้าง 6 เมตรยาว 200 เมตรเศษ กำแพงเมืองพิษณุโลกแต่เดิมได้มีการเรียงแผ่นศิลาแลง และก่ออิฐถือปูนต่อจากกำแพงดิน ประตูเข้าวัดโพธิญาณมีชื่อว่าประตูจีน เพราะด้านนอกวัดเป็นที่อยู่ของชาวจีนที่มาตั้งโรงงานทำเครื่องปั้นดินเผาที่บริเวณวัดเตาไหหรือวัดตาปะขาวหาย (กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 93)

ภาพที่ 4.13 หลวงพ่อสองพี่น้อง วัดโพธิญาณ
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

วัดตาปะขาวหาย

วัดตาปะขาวหาย เดิมชาวบ้านเรียกว่า "วัดเตาไห" เพราะเป็นหมู่บ้านที่ปั้นเตาและไห ผลิตส่งออกขายภายในประเทศและต่างประเทศ พบหลักฐานสำคัญเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่วัดจุฬามณี และพบเครื่องปั้นดินเผาที่อ่าวไทยในซากเรือสำเภาล่มอ่าวไทย

วัดนี้นับเป็นวัดเก่าแก่ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าก่อสร้างและตั้งวัดขึ้นในสมัยใด แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งโบราณสถานและปูชนียวัตถุที่ปรากฏอยู่คือ ‘เตาสมัยโบราณ’ จึงสันนิษฐานว่าวัดนี้น่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนต้น แต่เดิม ‘วัดตาปะขาวหาย’ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งทิศตะวันออก และถูกกระแสน้ำไหลกัดเซาะตลิ่งจนวัดจมลงในแม่น้ำน่านถึงสองครั้ง ปรากฏหลักฐานคือใบเสมาและอุโบสถที่จมอยู่กลางแม่น้ำน่าน เวลาหน้าแล้งจะสามารถเห็นใบเสมาและอุโบสถ นอกเหนือจากนั้นยังพบฐานเจดีย์ซึ่งก่อด้วยอิฐเป็นจำนวนมากที่ริมตลิ่งแม่น้ำน่าน ปัจจุบันจึงย้ายวัดตาปะขาวเป็นครั้งที่สาม

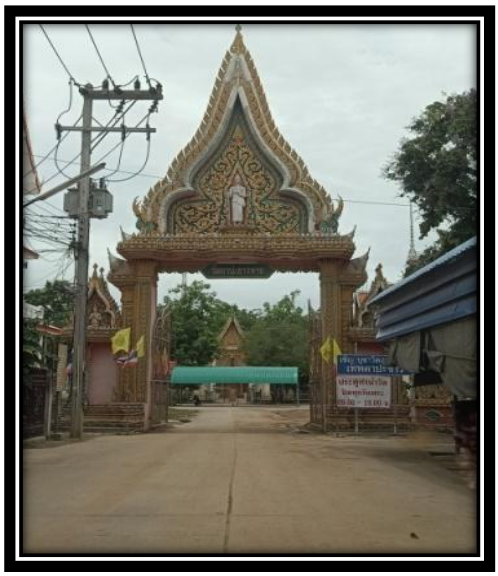

ภาพที่ 4.14 วัดตาปะขาวหาย
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

ประวัติเขาสมอแคลง

เขาสมอแคลง มีความโดดเด่นทางด้านภูมิศาสตร์ เพราะเป็นภูเขาลูกเดียว ที่อยู่ในเมืองพิษณุโลกและมีประวัติศาสตร์เคียงคู่เมืองพิษณุโลก ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคทวารวดี จนถึงยุคสุโขทัย ซึ่งปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณคดี และปรากฏมีวัดถึง ๗ วัด ซึ่งบ่งบอกถึง ความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นแหล่งชุมชนโบราณ ปรากฏว่าภูเขาแห่งนี้มีความเกี่ยวเนื่องเกี่ยวพันกับเมืองพิษณุโลกตลอดทุกยุคทุกสมัย นอกจากนั้นยังมีแหล่งโบราณสถานอีกหลายแห่ง อันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะบริเวณยอดสูงสุดของภูเขา ซึ่งมีพระมหาเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ทรงลังกา ปลายยอดเจดีย์หัก (ได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากร ๒๕๕๖) ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เจดีย์ด้วน ต่อมาได้เฉลิมสิริมงคลนามว่า"พระมหาชัยเจดียศรีสมอแคลง" เมื่อมองลงมาจากจุดนี้ จะเห็นทิวทัศน์โดยรอบเมืองพิษณุโลกอย่างทั่วถึง ยามค่ำคืนมองเห็นแสงไฟ ส่องสว่างอย่างสวยงาม นอกจากนั้นเขาสมอแคลงยังมีปรากฏในตำนานสร้างเมืองพิษณุโลก จากหนังสือพงศาวดารเหนือว่า "พอได้ ณ วันพฤหัสบดี เดือนสาม ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีฉลูศก เพลาเช้าต้องกับเพลาเมื่อพระพุทธเจ้าฉันจังหันใต้ต้นสมอวันนั้น พระอุบาลีเถรและพระคิริมานนท์ก็นิพพานในที่นั้น แต่ก่อนก็เรียกว่าพนมสมอบัดนี้ก็ เรียกว่าเขาสมอแคลง เขาบรรจุพระธาตุเจ้าทั้งสองไว้ในที่นั้น"

ภาพที่ 4.15 พระมหาชัยเจดีย์ศรีสมอแคลง
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

เจดีย์ยอดด้วน

เจดีย์ยอดด้วน อายุราว 700ปี มีเรื่องเล่าว่าเจดีย์บนยอดเขาสมอแคลง ผู้สร้างคือพระยาจิตรไวยเจ้าเมืองน่าน สร้างเพื่อบรรจุพระธาตุของพระอรหันต์เถระเจ้า คือพระอุบาลีเถระและพระศิริยานนท์ ซึ่งเป็นพระสงฆ์ 2 รูป ที่ได้รับนิมนต์เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ สร้างพระพุทธชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ลักษณะเจดีย์เป็นทรงลังกา จะเป็นฐานย่อแปดเหลี่ยมแล้วขึ้นเป็นองค์ระฆัง ลักษณะเด่นของที่นี่คือบริเวณยอดเจดีย์องค์ระฆังจะมีเพียงแค่ครึ่งซีกเท่านั้น เจดีย์บนเขามีการสร้างซ่อมแซมบูรณะมา หลายครั้ง การขุดค้นทางโบราณคดีและการขุดแต่งโบราณสถานบนยอดเขาสมอแคลง หลักฐานที่พบคือเจดีย์ทรงลังกามีฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ 3 ชั้น จากนั้นจะเป็นฐานย่อแปดเหลี่ยม แล้วขึ้นเป็นองค์ระฆังแต่ไม่พบบัลลังก์ คือจากองค์ระฆังก็ถึงปล้องไฉน รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยตอนปลาย หรือสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งอาจเป็นสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถก็ได้ ตำราพิชัยสงคราม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าจัดทำขึ้น เมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงครองเมืองพิษณุโลก หลักฐานนี้แสดงว่าเขาสมอแคลงน่าจะมีความสำคัญทางด้านฝึกทหารหรือใช้ดูกำลังข้าศึก ซึ่งปัจจุบันกองทัพภาคที่ 3 ก็ได้ใช้เขาสมอแคลงฝึกรบเช่นกัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพิษณุโลก, 2561)

ภาพที่ 4.16 เจดีย์ยอดด้วน
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

สรุป

เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองสำคัญที่ก่อตั้งขึ้นครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ภายหลังได้เป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา จึงมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน โดยมีหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกความเป็นมาของความยาวนานคือวัดที่สร้างขึ้นในยุคสมัยต่าง ๆ เช่นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนสุโขทัย คือ วัดจุฬามณีซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่สุดที่มีมาก่อนสมัยสุโขทัย ส่วนวัดในสมัยสุโขทัยได้แก่ วัดเจดีย์ยอดทองหลักฐานที่พบคือเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่เป็นศิลปสมัยสุโขทัย วัดอรัญญิกหลักฐานที่พบคือ ภายในวัดมีเจดีย์ประธานตามลักษณะศิลปะสุโขทัยทรงลังกา หรือทรงระฆัง วัดตาปะขาวหาย พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์คือ ‘เตาสมัยโบราณ’ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนต้น อีกทั้งยังมีวัดสำคัญอื่น ๆ ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยว และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองพิษณุโลกมาอย่างยาวนาน เช่นวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่าวัดใหญ่ ถือเป็นวัดสำคัญที่เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธชินราชซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามที่สุดของประเทศไทย

บทที่ 5
วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

จังหวัดพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมระดับชาติ ทั้งนี้เพราะจังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานกว่า ๗๐๐ ปี พิษณุโลกผ่านยุคผ่านสมัยแห่งประวัติศาสตร์ และมีสถานภาพที่เป็นปึกแผ่นมั่นคงทั้งในทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การทหาร การศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม เพราะพิษณุโลกเคยมีฐานะเป็นราชธานี (เมืองหลวง) เมืองมหาอุปราช เมืองเอกอุ และเมืองประเทศราช ทำให้จังหวัดพิษณุโลก เป็นแหล่งรับและหลอมรวมของวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ และได้รับวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านนา อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ (อีสาน) ซึ่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศอินเดีย และประเทศจีน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมพื้นบ้านตามความคิดความเชื่อดั้งเดิม วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก และวัฒนธรรมของชาติไทย

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเรือนแพ

ภาพที่ 5.1 เรือนแพ
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศุล (2564)

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสมบูรณ์ตั้งแต่อดีต เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำ ซึ่งในฤดูน้ำหลากพื้นที่ส่วนใหญ่มีน้ำท่วมขังจึงทำให้เป็นคันดินธรรมชาติใช้เป็นที่สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ

น่าน โดยสร้างที่อยู่อาศัยเป็นเรือนแพเป็นจำนวนมาก พื้นที่บางแห่งของเมืองมีลักษณะเป็นหนองบึง ได้แก่ บึงทะเลแก้ว บึงแอ่งใหญ่ และบึงโศกา เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวทำให้คนสามารถเข้ามาพัฒนาเป็นเมืองพิษณุโลกในสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นเมืองโบราณมีร่องรอยคูเมือง กำแพงเมืองล้อมรอบ (รัตติยา ไชยวงศ์, ม.ป.ป. , น.18)

เรือนแพ เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก บริเวณสองฝั่งแม่น้ำน่านตั้งแต่บริเวณหน้าค่ายสมเด็จพระนเรศวร ลงมาจนถึงวัดจันทร์ตะวันออก จะมีเรือนแพตั้งเรียงรายไปตามลำน้ำ โดยเฉพาะบริเวณหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี และบริเวณหน้าสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม) มีจำนวนเรือนแพหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ภาพเรือนแพที่เรียงรายเป็นทิวแถวสองฝั่งแม่น้ำน่านนับเป็นภาพที่สวยงามแก่ผู้ที่พบเห็นและนักท่องเที่ยวทั่วไปนักทัศนาจรจึงนิยมถ่ายภาพไว้เป็นที่ระลึก

เรือนแพ เป็นสิ่งที่มีควบคู่กับเมืองพิษณุโลกมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2400 เนื่องจากในสมัยก่อนชาวพิษณุโลกอาศัยแม่น้ำ เป็นปัจจัยสำคัญในการบริโภค การเกษตรกรรม การคมนาคมและการค้าขาย เพื่อความสะดวกในการดำเนินชีวิตของประชาชน และข้าราชการ ส่วนหนึ่งจึงนิยมสร้างบ้านเรือนในลักษณะที่เป็นเรือนแพ ดังจะเห็นได้จากรายงานของ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) ตรวจราชการเมืองพิษณุโลกและ พิจิตร ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ (ร.ศ. ๑๑๗) มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"เมืองพิษณุโลก...ข้าราชการตั้งแต่ตัวเจ้าพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตรเอง ชอบอยู่แพ ยังไม่ได้สร้างบ้านเรือนอยู่บนบก พ่วงแพทำกันงาม ๆ มากกว่าแพที่กรุงเทพฯ ลำน้ำน่านยังมีบทบาทในฐานะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของประชาชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งก่อสร้างเรือนแพ เป็นที่อยู่อาศัยในแม่น้ำ จนกลายเป็นชุมชนหนึ่งซึ่งซ้อนอยู่ในสังคมใหญ่ของเมืองพิษณุโลก ลักษณะของเรือนแพส่วนใหญ่สร้างอย่างง่าย ๆ คือลูกบวบที่ทำด้วยไม้ไผ่ มีฝาสี่เหลี่ยมกั้นเป็นห้องโถง มุงหลังคาด้วยสังกะสี สมาชิกภายในครอบครัวจะอาศัยหลับนอนในห้องเดียวกัน การดำเนินชีวิตของชาวแพส่วนใหญ่มีสภาพเรียบง่าย ในปัจจุบันสายน้ำน่านยังมีอิทธิพลต่อชาวแพ ท่ามกลางสายน้ำที่ขึ้นลงชาวแพต้องคอยปรับสภาพของเรือนแพตามกระแสของสายน้ำ ถ้าน้ำขึ้นก็ต้องขยับเชือกโยงแพให้ลอยอยู่ในแม่น้ำได้ เมื่อน้ำลดลงก็ต้องเลื่อนแพตามระดับของสายน้ำ มิฉะนั้นเรือนแพอาจจะติดค้างอยู่บนฝั่ง ทำให้เกิดความเสียหายได้ ผู้ที่อยู่อาศัยในเรือนแพส่วนใหญ่ คือกลุ่มผู้ที่มีรายได้น้อย หาเช้ากินค่ำ มีรายได้จากการหาปลา รับจ้างทั่วไป ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ รับจ้างซักผ้า ขี่สามล้อเป็นยาม รับเหมาก่อสร้าง ช่างทาสี เย็บผ้า ปลูกผัก และเลี้ยงเป็ด เป็นต้น ซึ่งเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคงแม้ว่าบางส่วนจะรับราชการก็ตาม แต่พวกเขายังคงอาศัยเรือนแพหลังน้อย เป็นที่นอนที่กินที่อาบน้ำ ที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ลงในแม่น้ำน่าน ทำให้ชุมชนชาวแพถูกมองว่าเป็นชุมชนประเภทบุกรุก เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นที่สาธารณะโดยไม่ได้รับอนุญาต และสร้างปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมแก่แม่น้ำน่าน เนื่องจากการถ่ายเทสิ่งปฏิกูล ตลอดจนขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ

นอกจากนี้ได้มีเรือนแพที่เปิดบริการขายอาหารแก่ลูกค้า ที่ต้องการรับประทานอาหารควบคู่ไปกับบรรยากาศริมฝั่งแม่น้ำน่าน ทำให้จำนวนสิ่งปฏิกูลที่ลงสู่ลำน้ำเพิ่มมากขึ้น (คณะกรรมการอำนวยการฯ, 2542, น.175-176 ; สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 30).

อย่างไรก็ดีเรือนแพ ยังเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมเมืองพิษณุโลก ในฐานะที่เป็นภาพชีวิตที่แปลก ไม่เคยพบในสังคมของตน โดยเฉพาะในยามราตรี อากาศที่เย็นสบายและบรรยากาศที่เงียบสงบ การแสดงแสงสีตามโบราณสถานริมฝั่งแม่น้ำน่าน ในวัดราชบูรณะและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ตลอดจนดวงไฟที่ประดับแพร้านอาหารยามค่ำคืน ย่อมเป็นที่สนใจของผู้ได้พบ เห็นได้จากรายการท่องเที่ยวเมืองพิษณุโลก ที่ถูกจัดขึ้นสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จะมีรายการสามล้อทัวร์เป็นขบวนยาว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เพลิดเพลินกับบรรยากาศแสงสีและวิถีชีวิตบริเวณริมแม่น้ำน่าน และตัวเมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจสำหรับการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.175-176) ปัจจุบันเรือนแพมีเหลือจำนวนน้อยและได้ย้ายไปอยู่บริเวณวัดจันทร์ตะวันตก

วัฒนธรรมและประเพณี

มังคละ

การเล่นดนตรีมังคละ นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากเป็นดนตรีพื้นบ้านที่มีมานานแล้ว ดังปรากฏหลักฐานในพระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่อง จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับดนตรีมังคละ เมื่อเสด็จมาเมืองพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2444 ว่า “ได้ยินเสียงไกลๆ เป็นกลองตีเป็นเพลง แต่จะสังเกตว่าเป็นอะไรไม่ได้ รุ่งขึ้นกำลังเดินทางมาตามทางเรือได้ยินอีกหนหนึ่ง ที่นี้ใกล้เขาแห่นาคกันอยู่ริมตลิ่ง แต่แลไม่เห็น.... นึกเอาว่าเป็นเถิดเทิง เพราะได้ยินเสียงฆ้องและกลอง.... ครั้นมาจอดที่วัดสกัดน้ำมันได้ยินอีกไกลไกล จึงได้ถาม ท่านสมภารว่าอะไร ท่านสมภารอธิบายว่า ปี่พาทย์ชนิดหนึ่งเรียกว่ามังคละ เครื่องมังคละนี้ เป็นเครื่องเบญจดุริยางค์แท้ มี กลองเล็กรูปเหมือนเถิดเทิง แต่สั้นขึงหนังหน้าเดียว มีไม้ตียาวๆ มีกลองขึงสองหน้าเหมือนกลองมลายู เป็นตัวผู้ใบหนึ่ง ตัวเมียใบหนึ่ง มีปีคันหนึ่ง เป็นตัวทำนอง ปีจีน ลิ้นเป็นปี่ชวา มีฆ้องแขวนราว ๓ ใบ เสียงเพลงนั้น เหมือนกลองมลายู (นริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก, ๒๕๐๖, น. 177)

จากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ทราบว่า ดนตรีมังคละเป็นดนตรีดั้งเดิม ของชาวพิษณุโลก โดยเฉพาะชาวบ้านวัดสกัดน้ำมันเล่นดนตรีมังคละเป็นอาชีพและเครื่องดนตรีมังคละมี ๕ ประเภท ประกอบด้วย

๑. กลองมังคละ (กลองขึงหนังหน้าเดียว) เครื่องดนตรีชิ้นเอกของวง ลักษณะคล้ายกลองยาว แต่มีขนาดเล็กกว่ากลองยาวมาก ความยาวประมาณ ๑ ฟุต หน้ากลองหุ้มด้วยหนัง ตัวกลอง

ทำจากไม้ขนุนหน้าตัด อีกด้านหนึ่งเจาะรูขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 9 นิ้วไว้ตรงกลาง การตีกลองจะใช้หวาย ๒ อัน หวายแต่ละอันมีขนาดยาว 17 นิ้ว ซึ่งปลายพันด้วยเชือก การบรรเลงจะใช้คน 2 คน คนหนึ่งเป็นผู้ถือกลองคอยรำร่ายมือไปมา อีกคนหนึ่งถือหวายข้างละมือเดินตีกลองรัวตามไป เสียงของกลองมังคละดังชัดเจนกว่าเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ในวง

ภาพที่ 5.2 กลองมังคละ

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภฏพิบูลสงคราม (2564)

๒. กลองสองหน้า (กลองขึงหนังสองหน้า) เป็นกลองขนาดใหญ่หุ้มด้วยหนังสองหน้า มักษณะคล้ายกลองมลายูหรือกลองแขก มีสายสะพายคล้องคอ หน้ากลองมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐ นิ้ว ใช้ตีด้วยไม้ยาวประมาณ 7 นิ้ว ด้านหลังมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๗ นิ้ว ด้านหน้ากลองจะตีด้วยไม้ ด้านหลังกลองจะตีด้วยมือ มังคละวงหนึ่ง จะมีกลอง สองหน้าประมาณ ๓-๔ ใบ

ภาพที่ 5.3 กลองสองหน้า

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภฏพิบูลสงคราม (2564)

๓. ปี่ เครื่องดนตรีชนิดเดียวที่ทำหน้าที่บรรเลงทำนองในวงมังคละ ปี่ที่นิยมใช้กันทั่วไปเป็นปี่พื้นเมือง มีลักษณะคล้ายปีจีน เลาปี่มีลักษณะเป็นข้อๆ ส่วนลิ้นปี่มีลักษณะคล้ายปี่ชวา เสียงของปี่เป็นเสียงที่เร้าใจ แจ่มใส และมีเสียงดังพอที่จะต้องประชันกับกลองทั้งวงได้ ส่วนทำนองเพลงของปี่ ใช้ทำนองเพลงไทยบ้าง เพลงพื้นบ้านบ้าง ทำนองจะไม่สลับซับซ้อนมากนัก มีลักษณะการเป่าดันไปเรื่อย ๆ แสดงให้เห็นถึงความเป็นดนตรีพื้นบ้านท้องถิ่น

ภาพที่ 5.4 ปี่

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภฏพิบูลสงคราม (2564)

๔. ฉิ่ง ฉาบ เป็นเครื่องกำกับจังหวะ ซึ่งบางครั้งอาจใช้กรับเข้ามาร่วมบรรเลงในวงด้วย เครื่องดนตรีเหล่านี้จะทำหั้งหวะจะโคนฟังดูหนักแน่นครึกครื้นสนุกสนานยิ่งขึ้น ฉาบใช้สองคู่ เรียกว่า ฉาบล่อ เป็นฉาบขนาดกลาง ใช้ตีเพื่อเสริมลีลาของผู้เล่น และฉาบใหญ่เรียกว่าฉาบยืน ใช้ตียืนจังหวะให้เกิดความสนุกสนาน ครึกครื้น

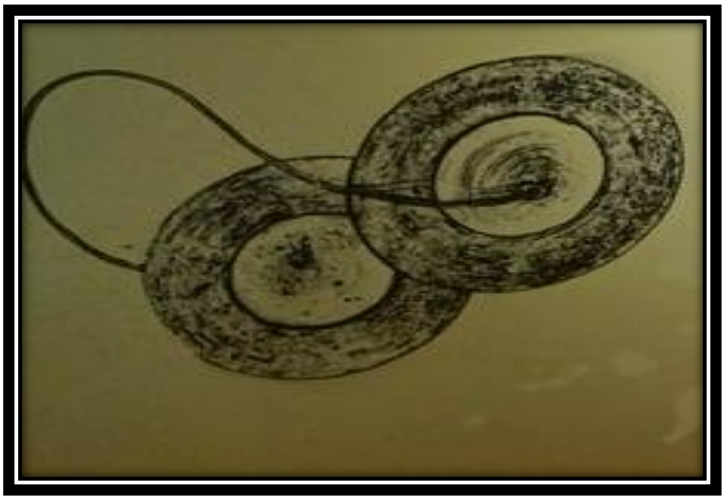

ภาพที่ 5.5 ฉิ่ง และ ฉาบ

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภฏพิบูลสงคราม (2564)

๕. ฆ้อง มีจำนวน 3 ใบ ขนาดเล็กใหญ่ลดหลั่นกันไป ฆ้องใบเล็กสุดจะแขวนอยู่ส่วนหน้า เรียกว่า เหม่งหน้า ใช้ตีนำวงก่อนเล่นมังคละ และใช้รัวจังหวะเพื่อเปลี่ยนเพลง ตลอดจนใช้ตียืน จังหวะในการเล่น ส่วนฆ้องสองใบหลังมีขนาดใหญ่เท่ากันแขวนคู่กันคนละข้าง ใช้ตีเพื่อให้จังหวะ ข้างละหนึ่งทีสลับกัน การเล่นมังคละนี้ ก่อนเล่นจะต้องทำพิธีไหว้ครู โดยมีดอกไม้ธูปเทียน พร้อม

เครื่องเซ่น ได้แก่หมากพลู สุรา เพลงที่ใช้เล่น มีหลายเพลง เช่น เพลงนมยานนกทุกแป้ง เพลงหมูกินโคนบอน และเพลงกบเข่นเขี้ยว เป็นต้น ปัจจุบันการเล่นมังคละเล่นกันอยู่มาก ในเขตอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก มีวงมังคละชนิดต่างๆ เช่น คณะพรเมืองพรหม คณะเทพชุมนุม คณะสมเกียรติปีกลอง คณะศรีภิรมย์ คณะประพรต รุ่งเรือง และคณะเทพสัมฤทธิ์ เป็นต้น โดยจะเล่นกันทุกโอกาส ทั้งในงานรื่นเริง และงานศพ ตลอดจนงานเทศกาลต่างๆ เดิมการเล่นมังคละไม่มีท่ารำประกอบ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ อาจารย์อนงค์ นาคสวัสดิ์ แห่งวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก เป็นผู้ริเริ่มคิดท่ารำประกอบเพลงของชายหญิง ทำนองเกี้ยวพาราสีประกอบกับท่วงทำนองลีลาจังหวะของดนตรีมังคละ ทำให้สนุกสนานครึกครื้นยิ่งขึ้น (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี , ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.177-178)

ภาพที่ 5.6 ฆ้อง

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภฏพิบูลสงคราม (2564)

ส่วนรำมังคละ เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2511 เป็นการแสดงพื้นเมืองของชาวบ้าน ตำบลวัดสะกัดน้ำมัน จังหวัดพิษณุโลก เล่นไปกับขบวนแห่ในเทศกาลต่าง ๆ (อนงค์ นาคสวัสดิ์, 2531, น. 245-248) มังคละปัจจุบันก็ยังมีเล่นกันอยู่และไม่แตกต่างไปจากมังคละที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ทรงบรรยายไว้ เว้นแต่กลองสองหน้าในปัจจุบันบางที่ใช้ใบเดียว และมีฉิ่งฉาบด้วย วิธีที่จะเผยแพร่ดนตรีพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักและน่าสนใจนั้น ควรมีการแสดงประสมด้วยจึงจัดให้มีการทำเชิงการละเล่นของหนุ่มสาวขึ้นชุดหนึ่ง ที่เล่นหยอกเย้าโต้ตอบกันด้วยการตามจังหวะดนตรีมังคละ กระบวนการนั้นมีความหมายถึงการเกี้ยวพาราสี การผูกรักแบบต่าง ๆ ระหว่างหนุ่มและสาว ซึ่งพบกันที่วัดในเทศกาลตรุษสงกรานต์

การรำมังคละนี้ไม่มีเพลงร้องประกอบ แต่จะให้มีผู้บรรยายถ้อยคำธรรมดาหรือบางครั้งก็บรรยายเป็นคำกลอนเพื่อให้ผู้ดูเข้าใจความหมายต่าง ๆ ของผู้แสดง ได้ตลอดตั้งแต่ต้นจนจบความสนุกสนาน การแสดงเริ่มต้นด้วยฝ่ายหญิงจำนวนหนึ่ง ถือดอกไม้ซึ่งสมมติว่าเก็บมาจากป่าจะนำไปไหว้พระคนละช่อ เดินรำตามกันมาเป็นแถว ฝ่ายชายจำนวนเท่ากัน ก็เดินตามออกมาขอดอกไม้ ท่ารำทั้งหมดจะเข้าจังหวะกลองมังคละที่เร้าใจและสวยงาม ฝ่ายหญิงไม่ยอมให้ดอกไม้แก่ชาย เมื่อฝ่ายชายขอไม่ได้ จึงแย่งชิงคอกไม้ในมือของหญิงได้อย่างรวดเร็ว ฝ่ายหญิงวิ่งตามไปขอคืน ฝ่ายชายก็ไม่ให้ และยังทำท่าหลอกล้อแหย่เย้าอย่างสนุกสนาน เมื่อฝ่ายหญิงแย่งดอกไม้คืนมาไม่ได้ ก็เข้าวงปรึกษากันอยู่ด้านหนึ่ง ฝ่ายชายก็เข้าวงแล้วลงนั่งหันหน้าเข้าหากันเพื่อปรึกษาหาวิธีเกี้ยวพาราสี และขอความรักจากหญิงให้ได้ ในวงของฝ่ายชายนั้น จะมีผู้หนึ่งที่คิดหาวิธีเกี้ยวหญิงที่แยบยลได้ ก็ลุกขึ้นทำท่าให้เพื่อนดูและสอนให้เพื่อนทำอย่างตน เพื่อนส่วนหนึ่งก็รำตามกันออกไปเป็นแถวเรียงหน้าเข้าไปหาหญิง แต่ละคนเป็นคู่ ๆ ฝ่ายชายที่เหลืออยู่ในวงก็ตบมือหนุนพวกที่ออกไปเกี้ยวหญิงตามจังหวะเพลงมังคละ

ท่าที่ 1 ท่าเจ้าชู้ยักษ์ เป็นท่าที่ฝ่ายชายที่มีผู้นำทำท่าเกี้ยวหญิง วิธีแรกซึ่งแสดงถึงยุคโบราณที่มนุษย์ยังมีความเจริญทางสังคมน้อย ผู้ชายอยากได้ความรักจากผู้หญิงก็ใช้วิธีจู่โจมเอาดื้อ ๆ มีการปรบมือ กระทืบเท้าแล้วโดดเข้าโอบกอดเลย แต่ฝ่ายหญิงหลบรอดใต้วงแขนพ้นไปได้อย่างหวุดหวิดทุกคน จึงเป็นอันว่าการเกี้ยวผู้หญิงด้วยท่าเจ้าชูยักษ์ไม่สำเร็จ จึงต้องกลับไปด้วยท่าที่แสดงถึงความหมดหวัง ท่านี้สอนให้รู้ว่า ผู้หญิงนั้นไม่ชอบชายที่มุทะลุดุดัน ตึงตัง ต้องปรึกษากันหาท่าเกี้ยวใหม่

ภาพที่ 5.7 ท่าเจ้าชู้ยักษ์

ที่มา : เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง (2564)

ท่าที่ 2 ท่าเจ้าชู้ไก่แจ้ ชายอีกคนหนึ่งลุกขึ้นกลางวง ชวนเพื่อนเข้าหาใหม่ด้วยท่าเจ้าชู้ไก่แจ้ พอเข้าไปใกล้หญิงได้ระยะก็ทำท่าจับแก้ม เชยคาง แล้วผลที่สุดชายก็ต้องเดินคอตกออกไป ท่าเจ้าชู้ไก่แจ้นี้สอนให้ทราบว่า การทำท่ากรุ้มกริ่ม หลุกหลิกเกินไปหญิงก็ไม่ชอบ

ภาพที่ 5.8 ท่าเจ้าชู้ไก่แจ้
ที่มา : เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง (2564)

ท่าที่ 3 ท่าป้อ ท่านี้เป็นท่ารำที่อ่อนช้อยของชาย ซึ่งมีผู้นำคนใหม่ชวนพรรคพวก ออกมาเกี้ยวอีกอย่างมั่นใจว่า ความอ่อนน้อม ป้อไปป้อมาด้วยคำวิงวอน อ่อนหวานนั้นจะเอาชนะใจผู้หญิงได้ แต่ฝ่ายหญิงก็ยิ่งทำเป็นลอยหน้าเชิดไม่สนใจ แม้ว่าฝ่ายชายรำเตี้ยลง ๆ จนถึงก้มศีรษะลงแทบเท้าหญิง แต่ก็ไม่มีหวัง วิธีนี้สอนให้รู้ว่า ผู้หญิงไม่ชอบชายที่อ่อนให้ตนจนเกินไป จึงต้องกลับไปเข้าวงปรึกษากันใหม่อีกตามเคย ผู้หญิงทำท่าดูถูกตามหลัง

ภาพที่ 5.9 ท่าป้อ

ที่มา : เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง (2564)

ท่าที่ 4 ท่าหมาเมิน ท่านี้เป็นท่าสุดท้ายที่ฝ่ายชายคิดขึ้นใหม่ คือทำท่าไม่สนใจหญิง เมื่อพากันเข้ามาใกล้ตัวฝ่ายหญิงแล้วก็ทำท่าหยิ่งไว้ตัว ไม่ง้อ ไม่สนใจ แต่แอบยิ้มให้ลับหลัง ฝ่ายหญิงเมื่อเห็นฝ่ายชายทำท่าไม่ง้อก็ชักเอะใจ พยายามมองสบตา ในที่สุดเมื่อฝ่ายชายออกเดิน ผู้หญิงก็เป็นฝ่ายเดินตาม ในที่สุดก็สมใจชาย ท่านี้สอนให้รู้วา ผู้หญิงชอบผู้ชายที่เป็นผู้นำเป็นช้างเท้าหน้า และสามารถคุ้มครองตนให้ปลอดภัยได้ การแต่งกายหญิงใส่ผ้าถุงยาวกรอมเท้า เสื้อแบบไทยเรือนต้นแขนยาว ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น มีผ้าคล้องคอ และผ้าคาดเอว อุปกรณ์การแสดง ประกอบด้วยดอกไม้ก้านยาว ๆ เท่าจำนวนฝ่ายหญิง และดอกไม้ทัดหู โอกาสที่แสดงมักจะแสดงในพิธีรับแขกต่างเมืองของชาวจังหวัดพิษณุโลก เพื่ออวดศิลปะทำนอง "ของดีเมืองพิษณุโลก" และเพื่อจรรโลงศิลปะการละเล่นพื้นเมืองอย่างหนึ่งของไทย

ภาพที่ 5.10 ท่าหมาเมิน

ที่มา : เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง (2564)

ประเพณีสมโภชพระพุทธชินราช

งานสมโภชพระพุทธชินราชตรงกับวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน ๓ (ทางจันทรคติ) ชาวบ้านเรียกว่า งานวัดใหญ่ หรืองานบุญเดือน ๓ เป็นงานสำคัญของจังหวัดพิษณุโลก ที่มีความยิ่งใหญ่มโหฬาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ริเริ่มจัดงานสมโภชพระพุทธชินราช เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อหารายได้ซ่อมแซมบูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่ชำรุดทรุดโทรม มีการสมโภช ๕ วัน ๕ คืน ต่อมาได้กลายเป็นประเพณีประจำปี มีงานฉลอง ๗ วัน ๗ คืน สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งในแต่ละวันแต่ละคืน จะมีผู้คนเดินทางมาจากทุกสารทิศ เพื่อเที่ยวงานสมโภชพระพุทธชินราช ด้วยชาวบ้าน มีความรู้สึกว่าการมาเที่ยวงานสมโภชพระพุทธชินราชเป็นบุญกุศลและเป็นความภูมิใจ ที่ได้มีโอกาสมานมัสการพระพุทธชินราชและเที่ยวงานที่ยิ่งใหญ่ (พิษณุโลก, 2552, น. 100)

ประเพณีปักธงชัย

ภาพที่ 5.11 ประเพณีปักธงชัย
ที่มา : ชีวัน-ชีวัน (2520)

ประเพณีปักธงชัย เป็นประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญของอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ประเพณีนี้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ชาวนครไทยได้จัดขึ้น ในวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 12 ชาวนครไทยในอดีตที่ประกอบด้วยชาวบ้าน วัดหัวร้อง บ้านในเมือง บ้านวัดเหนือ บ้านหนองลานและหมู่บ้านใกล้เคียง จะนำธงที่ชาวบ้านร่วมกันทอไปปักที่เขาช้างล้วง ซึ่งเป็นเทือกเขาที่ทอดตัวขนานไปกับถนนสายนครไทย-ชาติตระการ ห่างจากตัวอำเภอนครไทยไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นประจำทุกปี โดยชาวนครไทยส่วนใหญ่ได้

กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการนำธงไปปักบนยอดเขาช้างล้วงและความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปักธง ที่พอสรุปได้ดังนี้ (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.179-180)

1. เชื่อว่าการปักธงจะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข กินดีอยู่ดี โดยมีความเชื่อว่าถ้าปีใดไม่ไปปักจะทำให้เกิดภัยพิบัติหรือเพทภัยต่างๆ ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อนหรือเสียชีวิตได้ เนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ เช่น นาคราชจะมาล้างบ้านล้างเมือง ยักษ์จะมากินคน หรือช้างจะมากินข้าวที่ชาวบ้านทำการเพาะปลูก จากคำบอกเล่า ของพระครูประพัฒน์ธรรมคุณ เจ้าคณะอำเภอนครไทย และเจ้าอาวาสวัดกลาง ได้กล่าวว่า ชาวบ้านได้ติดตามช้างไปพบว่ารอยเท้าช้างจะหายไปบริเวณเขาช้างล้วงทุกปี เป็นต้น ความเชื่อในเรื่องนี้เป็นที่ยอมรับและกล่าวถึงอยู่เสมอในหมู่ชาวนครไทย เพราะชาวบ้านหยิบยก เรื่องราวที่ปีหนึ่งชาวนครไทยไม่ได้ไปปักธง ในปีนั้นชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ เสียชีวิต ไปหลายคน ตั้งแต่บ้านวัดเหนือ จนถึงบ้านวัดหัวร้อง ในช่วงเวลาเดียวกัน ในปีนั้นชาวบ้านต้องขึ้นไปปักธงในภายหลัง

2. ปักธงเพื่อระลึกถึงพ่อขุนบางกลางหาว เมื่ออพยพมาอยู่ที่เมืองนครไทย (บางยาง) ครั้งแรก ได้เกิดการสู้รบกับพวกเจ้าของถิ่นเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ มีการต่อสู้รุกไล่กัน จนถึงเทือกเขาช้างล้วง ทัพของพ่อขุนบางกลางหาวได้ชัยชนะ จึงทรงเอาผ้าคาดเอวของพระองค์ผูกปลายไม้ ปักที่ยอดเขาช้างล้วง ไว้เป็นอนุสรณ์ที่มีชัยชนะแก่ศัตรู และพระองค์ได้สั่งให้ลูกหลานทั้งหลายไปปักธงที่ยอดเขาช้างล้วงนี้ เพื่อรำลึกถึงชัยชนะของพระองค์ทุกปี

3. ผู้ปกครองนครไทย คิดระบบการส่งข่าวสาร เนื่องจากสมัยก่อนพวกฮ่อ มักจะยกพวกมารังแกชาวนครไทย จึงมีข้อตกลงกันระหว่างแม่ทัพนายกองว่าเมื่อใด เห็นผ้าขาวม้าซักขึ้นไปปักบนยอดเขาช้างล้วงก็ให้เตรียมพลต่อสู้ศัตรู เพื่อป้องกันบ้านเมือง จากคำบอกเล่าของประชาชนส่วนใหญ่จะให้เหตุผลว่าการที่เขาไปปักธงก็เพื่อให้บ้านเมืองและชุมชนนครไทยมีความสงบสุขเป็นหลัก

ประเพณีแข่งเรือยาว

ภาพที่ 5.12 การแข่งเรือยาว
ที่มา : www.sites.google.com (ม.ป.ป.)

การแข่งเรือยาวเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลกที่ได้ยึดถือมาเป็นเวลาช้านาน จนกระทั่งปัจจุบันจังหวัดพิษณุโลกจะจัดงานแข่งเรือยาวประเพณี ประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี หลังจากนำผ้าห่มองค์พระพุทธชินราช ในงานนี้จะมีการประกวดขบวนเรือ การแข่งเรือยาวประเพณี และมีการประดับขบวนเรือยาวต่างๆ สวยงามน่าชมงานนี้จัดขึ้นบริเวณแม่น้ำน่านหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (www.sites.google.com)

เรือพระนเรศชมน่าน

เรือพระนเรศชมน่าน เป็นเรือที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยวรับนักท่องเที่ยว ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อชมทัศนียภาพเมืองสองแควในอดีต โดยมีมัคคุเทศก์ บรรยายประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ วัฒนธรรมวิถีชีวิตริมฝั่งน้ำน่าน วัดสำคัญและสถาปัตยกรรมโบราณ สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ถึง 100 คน (ปรีชา เรืองจันทร์, 2555, น.92)

สรุป

จังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความยาวนานกว่า 700 ปี ควบคู่กับประวัติศาสตร์ของชาติไทย เป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่ง โดยมีฐานะเป็นเมืองสำคัญในการรักษาอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาให้พ้นจากการรุกรานของอริราชศัตรู เคยเป็นทั้งเมืองหลวง เมืองลูกหลวง เมืองหน้าด่านมาแต่สมัยโบราณ จึงยังปรากฏโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและสถานที่สำคัญ ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีซึ่งนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง ไม่เพียงแต่ของจังหวัดพิษณุโลกแต่รวมถึงประเทศไทยด้วย การที่ชาวจังหวัดพิษณุโลกยังคงสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อมา ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจให้กับคนในท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้คนทุกระดับ รวมทั้งมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเมืองพิษณุโลก

บทที่ 6
แหล่งท่องเที่ยว

จังหวัดพิษณุโลกอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง สภาพภูมิศาสตร์เป็นทั้งที่ราบ ภูเขาสลับป่าไม้ มีเนื้อที่ 10,815.854 ตารางกิโลเมตร โดยมีเขตภูเขาสูงด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอวังทอง อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอเนินมะปราง อำเภอนครไทยและอำเภอชาติตระการ พื้นที่ตอนกลางมาทางใต้เป็นที่ราบ และตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำยมซึ่งเป็นแหล่งการเกษตรที่สำคัญที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก อยู่ในเขตอำเภอบางระกำ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอพรหมพิราม อำเภอเนินมะปรางและบางส่วนของอำเภอวังทอง
มีน้ำตกตามธรรมชาติมากมาย นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ ๆ เป็นป่าดงดิบ และป่าสนเขาประมาณร้อยละ 23.14 มีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 13 ป่า อุทยานแห่งชาติ 3 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า และอุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ จากทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวมานี้จึงทำให้จังหวัดพิษณุโลก ร่ำรวยด้วยน้ำตกบนถนนเส้นทางพิษณุโลก-หล่มสัก ตลอดสายจะพบเห็นน้ำตกเรียงรายเป็นระยะโดยเริ่มจาก

น้ำตก

น้ำตกวังนกแอ่น

ภาพที่ 6.1 น้ำตกวังนกแอ่น
ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

น้ำตกวังนกแอ่น หรือสวนรุกขชาติสกุโณทยาน เป็นสวนรุกขชาติอยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๓๓ ของ ถนนสายพิษณุโลก-หล่มสัก เลี้ยวขวาไปตามถนนลูกรังอีก ๑ กิโลเมตร น้ำตกสกุโณทยาน เป็นน้ำตกขนาดเล็กที่เกิดจากลำธารวังทองอันมีต้นกำเนิดมาจากแม่น้ำเข็ก ภายในสวนสกุโณทยาน มีอาณาบริเวณร่มรื่นด้วยพรรณไม้ต่าง ๆ 164 สายพันธุ์ที่มีชื่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษติดไว้ทุกต้น บริเวณทิศตะวันตกมีพลับพลารับเสด็จซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จประพาสเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๑ ทางทิศตะวันออกมีศาลาหลังหนึ่งตั้งอยู่ริมน้ำชื่อศาลาวนาศัย ใช้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรทิวทัศน์สองฝั่งลำน้ำวังทอง ก่อนถึงบริเวณน้ำตกสกุโณทยาน ๕๐๐ เมตร จะมีป้ายบอกทางขวาเลี้ยวไปอีก ๑๐ เมตร ไปยังแก่งไทร ซึ่งเป็นอีกมุมหนึ่งของสวนรุกขชาติสกุโณทยาน บริเวณกลางลำน้ำจะมีแก่งหินน้อยใหญ่คั่นสายน้ำเป็นขั้นๆ ทำให้นักท่องเที่ยวนิยมมาพักผ่อนกันมาก (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

น้ำตกแก่งซอง

ภาพที่ 6.2 น้ำตกแก่งซอง

ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

น้ำตกแก่งซองอยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๔๕ ริมถนนสายพิษณุโลก-หล่มสัก น้ำตกแก่งซอง เป็นน้ำตกขนาดใหญ่กว่าน้ำตกสกุโณทยาน บริเวณโดยรอบมิได้จัดตั้งเป็นสวนป่าหรือแหล่งท่องเที่ยวแต่อย่างใด เพราะอยู่ริมถนน ผู้คนนิยมมาเที่ยวเล่นน้ำ พักผ่อนหย่อนใจ มีบ้านเรือนร้านค้าปลูกเรียงรายอยู่บนฝั่งถนนมากมาย เป็นน้ำตกที่สามารถแวะเข้าไปได้สะดวกมาก ปัจจุบันมีห่วงยาง เรือพาย เรือถีบ ให้เช่าอีกด้วย (สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 44)

น้ำตกปอย

ภาพที่ 6.3 น้ำตกปอย

ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

เป็นน้ำตกขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับน้ำตกแก่งซอง อยู่ในเส้นทางพิษณุโลก-หล่มสัก บริเวณกิโลเมตรที่ ๕๙๖๐ เลี้ยวขวาไปตามถนนลูกรังอีก ๒ กิโลเมตร อยู่ในบริเวณสวนป่ากระยาง ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นน้ำตกที่สวยงามมีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ภายในบริเวณรอบ ๆ น้ำตกปอยได้รับการตกแต่งให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีร้านค้าบริการเครื่องดื่ม อาหาร และศาลาพักผ่อนไว้บริการนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ ตกแต่งไว้งดงามตา ก่อนถึงบริเวณน้ำตก (สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 43)

น้ำตกแก่งโสภา

ภาพที่ 6.4 น้ำตกแก่งโสภา

ที่มา : TrueID Travel (2564)

น้ำตกแก่งโสภา ตั้งอยู่ในเส้นทางพิษณุโลก-หล่มสัก หนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวชื่อดังของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เป็นน้ำตกขนาดใหญ่มีความสูงถึง 70 เมตร ซ่อนตัวอยู่ในลำน้ำเข็ก แม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านผาหินขนาดใหญ่ลดหลั่นกันรวมทั้งหมด 3 ชั้น จึงเป็นที่มาของชื่อ น้ำตกแก่งชั้นไดยาน หรือ บันไดยาน ชื่อเดิมของน้ำตกแห่งนี้ ซึ่งมาจากลักษณะของสายน้ำที่ไหลผ่านหินผาคล้ายกับบันได 3 ขั้น

น้ำตกแก่งโสภา ขึ้นชื่อว่าเป็นน้ำตกที่มีสายน้ำไหลเชี่ยวเป็นอย่างมาก แม้จะเดินทางเข้าไปยังไม่ถึงตัวน้ำตก เราก็จะได้ยินเสียงของมวลน้ำมหาศาลที่ไหลลงจากผาน้ำตกดังกึกก้องไปทั่วป่า ช่วงหน้าฝนเป็นช่วงที่น้ำจะแรงที่สุด จะเห็นสายน้ำแปรเปลี่ยนเป็นสีส้มจากการพัดเอาดินทรายมาจากป่า ต้องระมัดระวังและอยู่ในเขตพื้นที่กั้นที่ทางอุทยานฯ จัดไว้ให้เพื่อไม่ให้เกิดอันตราย

ฤดูหนาวในช่วงปลายปีกระแสน้ำจะลดระดับความรุนแรงลง น้ำจะใสสะอาด และมีปริมาณพอเหมาะในการมาชมความงามและถ่ายรูปสวยๆ ของน้ำตก อีกทั้งยังมีอากาศเย็นสบายและสดชื่นทำให้ได้มาพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ

น้ำตกแก่งโสภา โอบล้อมไปด้วยป่าดิบชื้น มีพรรณไม้นานาชนิด ตอนบนของน้ำตกเป็นทางราบ สามารถเดินข้ามผ่านไปอีกฝั่งได้ ส่วนด้านล่างจะมีโขดหินขนาดใหญ่ทับซ้อนกันเป็นชั้นๆ อีกทั้งยังมีมอสสีเขียวขึ้นอยู่ตามโขดหิน เติมแต่งให้บรรยากาศรอบๆ ดูเย็นตาและสดชื่นไม่น้อย การเดินทางมาจากพิษณุโลก ใช้เส้นทางพิษณุโลก-หล่มสัก บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 71-72 มีทางแยกอยู่ทางขวามือเข้าไปประมาณ 2 กิโลเมตรก็จะเจอกับทางเข้าไปยังน้ำตก (TrueID Travel, 2564)

น้ำตกชาติตระการ

ภาพที่ 6.5 น้ำตกชาติตระการ

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2564)

น้ำตกชาติตระการ ตั้งอยู่ที่บ้านปากรอง ตำบลชาติตระการ อำเภอชาติตระการ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 145 กิโลเมตร เป็นน้ำตกที่สวยงามมากในจังหวัดพิษณุโลก มีถึง 7 ชั้นแต่ละชั้นมีความสวยงามที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ในบริเวณอุทยานแห่งชาติ ชาติตระการยังมีสถานที่ที่น่าสนใจอื่น ๆ ได้แก่

ผาแดง หน้าผาที่มีลักษณะชันมีหินทรายสีแดง เส้นทางนี้ต้องใช้เจ้าหน้าที่นำทาง

น้ำตกนาจาน มีทั้งหมด 7 ชั้น แต่หินค่อนข้างลื่น จึงยังไม่เปิดเป็นทางการ

ผากระดาน เป็นภาพแกะสลักของมนุษย์หินยุคโบราณ ลักษณะเป็นรูปทรงเหมือนเรขาคณิต

ถ้ำน้ำมุด เกิดจากน้ำตกนาจาน แยกเป็น 3 สาย สร้างความสวยงามแปลกตา

ถ้ำกา มีร่องรอยของมนุษย์โบราณ แกะสลักไว้บนแผ่นหินขนาดใหญ่ ราวกว่า 7,000 ปี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2564)

ถ้ำ

ถ้ำผาท่าพล

ภาพที่ 6.6 ถ้ำผาท่าพล
ที่มา : สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก (2563)

ถ้ำผาท่าพลเป็นหน่วยงานหนึ่งในสังกัดกลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักบริหารพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ 11 กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประกาศจัดตั้งเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2526 ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าลุ่มน้ำวังทองฝั่งซ้าย ท้องที่ตำบลบ้านมุง ตำบลบ้านน้อยซุ้มขี้เหล็ก ตำบลเนินมะปราง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก โดยครอบคลุมเนื้อที่ทั้งหมด 1,775 ไร่

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านมุง อำเภอเนินมะปราง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอเนินมะปราง ประมาณ 14 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดพิษณุโลกประมาณ 85 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาหินปูนลูกโดด มีหน้าผาสูงชัน ภูเขามีลักษณะคล้ายรูปเกือกม้า มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 236 เมตร มีที่ราบเล็ก ๆ ตามหุบเขามีลำน้ำไหลลอดผ่านภูเขา 2 แห่ง ซึ่งมีน้ำไหลตลอดปี ลักษณะเช่นนี้ ถือว่าพบได้น้อยในประเทศไทย อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดประมาณ 35 องศา และต่ำสุดประมาณ 18 องศา (สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก, 2563)

ถ้ำเดือนถ้ำดาว

ภาพที่ 6.7 ถ้ำเดือนถ้ำดาว
ที่มา : สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก (2563)

ถ้ำเดือนถ้ำดาวถือเป็นถ้ำที่มีความสวยงามที่สุดอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย ลักษณะของถ้ำมีลำธารน้ำลอด สามารถเที่ยวชมได้ลึกประมาณ 1.4 กิโลเมตร ระหว่างทางจะพบกับหินงอกหินย้อยซึ่งเคลือบด้วยแร่ซิลิกา เมื่อเวลากระทบกับแสงไฟ จะระยิบระยับราวกับแสงเดือนแสงดาวในยามค่ำคืน จึงกลายเป็นที่มาของชื่อนั่นเอง

ถ้ำเดือนถ้ำดาว ตั้งอยู่ในภายเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 789,000 ไร่ หรือ 1,262.55 ตารางกิโลเมตร ชื่อ “ ทุ่งแสลงหลวง ” สันนิษฐานว่ามาจากชื่อของต้นไม้ ที่ชื่อว่า “ ต้นแสลงใจ ” เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ที่มีขึ้นอยู่จำนวนมาก ผืนป่าแห่งนี้มีเอกลักษณ์ทางธรรมชาติที่สวยงาม ภูมิประเทศเป็นเนินสูง ต่ำ สลับกับพื้นที่ป่าไม้ ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสัตว์ป่านานาชนิด เหมาะแก่การเที่ยวชมและศึกษาธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง (สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก, 2563)

ผาชูธง

ภาพที่ 6.8 ผาชูธง
ที่มา : สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก (2563)

ผาชูธง เป็นยอดเขาที่มีความสูงถึง 1,614 เมตร ซึ่งสูงเป็นอันดับ 3 รองจากภูหมันขาว และภูลมโล สูงจากระดับน้ำทะเล 1,350 เมตร มีลักษณะเป็นหน้าผาสูงชัน มองเห็นภูมิทัศน์ของเทือกเขาอันสลับซับซ้อน โดยเฉพาะยามเย็น สามารถที่จะชมความงามของพระอาทิตย์ได้

ในอดีตผาชูธงเป็นที่ ๆ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ใช้เพื่อไปปักธงสีแดงรูปฆ้อนเคียว ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความมีชัยต่อทหารไทย นอกจากนี้ตลอดเส้นทางเดินนักท่องเที่ยวยังสามารถศึกษาพันธุ์ไม้ต่างๆ ได้อีกด้วยภายในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านประวัติศาสตร์ และธรรมชาติ

–ด้านประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ซึ่งผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ใช้เป็นที่อยู่อาศัย และประกอบกิจกรรมต่างๆ สถานที่เหล่านี้ ปัจจุบันทางอุทยานแห่งชาติได้เข้าไปดูแลให้คงสภาพเดิม เช่น โรงเรียนการเมืองการทหาร, กังหันน้ำ, สำนักอำนาจรัฐ, และผาชูธง

–ด้านธรรมชาติ ส่วนใหญ่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในอุทยานแห่งชาติ ได้แก่ ลานหินปุ่ม ลานหินแตก น้ำตกหมันแดง น้ำตกร่มเกล้า – ภราดร น้ำตกห้วยขมิ้นน้อย น้ำตกสายฝน ภูแผงม้า ภูร่องกล้า และภูลมโล (สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก, 2563)

อุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ ภูหินร่องกล้า

ภาพที่ 6.9 อุทยานแห่งชาติ ภูหินร่องกล้า
ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ตั้งอยู่บนรอยต่อของสามจังหวัด คือ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ นับเป็นอุทยานที่ประสานความงดงามของธรรมชาติกับประวัติศาสตร์ความสำคัญของสถานที่ ในฐานะเคยเป็นศูนย์กลางที่ตั้งฐานที่มั่นการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ใหญ่และสำคัญที่สุดของภาคเหนือตอนล่าง ทำให้เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากที่อื่น แหล่งท่องเที่ยวบนอุทยานภูหินร่องกล้าจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

1.แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เป็นอนุสรณ์ของการสู้รบทางการเมือง เช่น โรงเรียนการเมือง การทหาร สำนักอำนาจรัฐ หมู่บ้านมวลชน โรงพยาบาลรัฐ กังหันน้ำ เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์ทางธรรมชาติที่สวยงาม และแตกต่างจากที่อื่น เพราะบนภูหินร่องกล้ามีพื้นที่ราบ ลักษณะเป็นลานหินมีทั้งลานหินทรายแดง ลานหินเรียบ บางตอนเป็นลานหินที่มีรอยแตกแยกเป็นทางยาว บางตอนเป็นลานหินปุ่ม บางตอนเป็นสวนหินที่สวยงามแปลกตา ลานหินเหล่านี้ประกอบด้วย หินทราย หินทรายปนกรวด และหินกรวดมนของหน่วยภูพาน (Phu Phan) หินดังกล่าวเกิดจากการสะสมตัวของเม็ดกรวด และเม็ดทรายใต้ท้องน้ำในแม่น้ำ (Braided Stream) ลานหินซึ่งมีลักษณะทางธรณีวิทยาที่ทำให้เกิดลักษณะพิเศษที่น่าพิศวง คือ ลานหินแตก มีลักษณะเป็นลานหินที่มีรอยแตกแยกเป็นแนวยาวเหมือนแผ่นดินแยก มีความ

กว้างลึก บางร่องกว้างคนก้าวข้ามได้ แต่บางร่องกว้างจนไม่สามารถข้ามได้บนภูหินร่องกล้า ณ จุดนี้เป็นจุดหนึ่งที่เราสามารถชมวิวทิวทัศน์ที่สวยงามของพื้นที่ราบเบื้องล่าง

2.ผาชูธง เป็นหินก้อนขนาดใหญ่ มีลักษณะคล้ายหมวกตำรวจ ตั้งตระหง่านริมหน้าผาที่สูงชัน จากจุดผาชูธงจะสามารถมองทิวทัศน์พื้นที่ราบเบื้องล่างได้กว้างไกล โดยเฉพาะในฤดูร้อนภาพพระอาทิตย์ตกดิน มีความงามไม่เหมือนที่ใด และในฤดูหนาวจะมองเห็นสายหมอกขาวห่มคลุมเต็มทั่วขุนเขา

นอกจากนี้อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ยังมีสิ่งสวยงามที่ธรรมชาติได้ สร้างสรรค์ขึ้นมา เช่น น้ำตกร่มเกล้า น้ำตกภราดร น้ำตกศรีพัชรินทร์ น้ำตกหมันแดง น้ำตกผาลาด น้ำตกตาดฟ้า เป็นต้น น้ำตกเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์ที่สวยงาม ของสายน้ำที่ไหลลงบนชั้นหินที่เรียงซ้อนกันทำให้เกิดละอองน้ำตกขาวเหมือนปุยนุ่น นอกจากนี้ป่าโดยรอบของน้ำตกส่วนใหญ่ยังเป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์และมีความงดงามมากที่สุดผืนหนึ่ง (TrueID Travel, 2564; พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.164-165)

อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

ภาพที่ 6.10 อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง
ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่บนท้องที่ อำเภอวังทอง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอหล่มสัก อำเภอเมือง อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ มีพื้นที่ ๗๘๔,000 ไร่ ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ที่ทำการอุทยาน อยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๘๐ บนทางหลวงหมายเลข ๑๒ สายพิษณุโลก-หล่มสัก สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อน เป็นต้นน้ำลำธารหลายสายที่ไหลลงสู่แม่น้ำน่าน สถานที่ ๆ น่าสนใจในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ได้แก่

น้ำตกแก่งโสภา อยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๗๑-๗๒ แยกขวามือไปประมาณ ๒ กิโลเมตร น้ำตกนี้งามสมชื่อ เป็นน้ำตกที่สูงมาก มี ๓ ชั้น ตกจากผาหินรูปร่างแปลกตา ราวกับเอาแท่งหินเหลี่ยม ๆ มากองขวางทางน้ำ และมีช่องลดหลั่นลงมาสู่พื้นล่างหลายระดับเรียกถ้ำนี้ว่า ถ้ำดาวถ้ำเดือน ในเขตอุทยานฯ ยังมีถ้ำสวยงามอีกแห่งหนึ่งคือ ถ้ำพระบ้านวังแดงอยู่ที่ตำบลชมพู ห่างจากอำเภอเนินมะปราง ๒๒ กิโลเมตร ที่มีความสวยงาม (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และอาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.165) สถานที่น่าสนใจอีกแห่งในทุ่งแสลงหลวงคือ ทุ่งโนนสนและทุ่งหญ้าที่ถูกขนานนามว่า “ทุ่งหญ้าสะวันนาแห่งเมืองไทย” จะเปลี่ยนสีสันไปตามฤดูกาล การเดินทางเข้าไปจะต้องเดินด้วยเท้าประมาณ 15 กิโลเมตร นอกจากนั้นยังมีทุ่งนางพญาที่อยู่ห่างจากทุ่งแสลงหลวง 12 กิโลเมตร และมีถ้ำเขาบ้านมุง ถ้ำผาท่าพล ตลอดจนถ้ำอื่น ๆ อีกมาก รวมถึงโขดหินน้อยใหญ่เรียงรายอยู่กลางลำน้ำ บริเวณนี้เองที่เป็นจุดพบแมงกะพรุนน้ำจืด และพบผีเสื้อหายากที่น่าสนใจ, สะพานสลิง เป็นสะพานข้ามลำน้ำเข็ก, ถ้ำพระวังแดง ถ้ำน้ำลอดที่มีขนาดใหญ่และยาวที่สุดในประเทศไทยซึ่งยาวประมาณ 13.5 กิโลเมตร (สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 45 ; สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพิษณุโลก, 2563)

อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ

ภาพที่ 6.11 อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ
ที่มา : สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก (2563)

มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่อำเภอชาติตระการและอำเภอนครไทย มีเนื้อที่ 48 ไร่ ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๐ สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นเทือกเขาและภูเขาสูงสลับซับซ้อน และเป็นส่วนหนึ่งของเขตนิเวศป่าฝนหลวงพระบาง พื้นที่ส่วนใหญ่ของอุทยานเป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบ และเป็นที่ตั้งของต้นน้ำหลายสาย รวมถึงแม่น้ำแควน้อย จุดเที่ยวชมที่สำคัญของอุทยานคือ น้ำตกปากรอง หรือน้ำตกชาติตระการ ซึ่งมีหาดทรายอยู่ใกล้บริเวณที่ว่ายน้ำ

อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการมีความหลากหลายทางชีวภาพ สัตว์ที่พบได้แก่ เก้ง หมูป่า ไก่ป่า กระจง กระรอก กระเล็น และนกหลายสายพันธุ์ พืชที่พบได้แก่ ปาล์ม ไผ่ และ ยาง

การเดินทางใช้เส้นทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก เลี้ยวซ้ายที่บ้านแยงกิโลเมตรที่ ๖๔ เข้าสู่เส้นทางหลวงหมายเลข ๒๐๑๓ ไปประมาณ ๒๕ กิโลเมตร จนถึงอำเภอนครไทยแล้วเลี้ยวซ้ายไปอำเภอชาติตระการ ๓๘ กิโลเมตร ก่อนถึงอำเภอชาติตระการเล็กน้อย แยกขวาทางหลวงหมายเลข ๑๒๓๗ อีก ๑๐ กิโลเมตร ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบริเวณน้ำตกเท่าใดนัก น้ำตกชาติตระการนี้ ชาวบ้านเรียกว่า น้ำตกปากรอง และเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำแควน้อย จึงมีความสูงชันมาก เป็นน้ำตกที่ตกจากหน้าผาที่เป็นชั้นถึง ๗ ชั้น บริเวณน้ำตกมีหาดทรายขาวสะอาด ละอองน้ำตกขาวเหมือนปุยนุ่น มีสายน้ำไหลจากช่องหน้าผาสูง ตกลงสู่แอ่งน้ำใหญ่เบื้องล่างไหลเป็นลำธารต่อไป บริเวณน้ำตกมีกล้วยไม้ป่า และพันธุ์ไม้ต่างๆ มากมายซึ่งล้วนแล้วแต่สวยงามน่าชมมาก น้ำตกชาติตระการจึงเป็นน้ำตกที่สวยงามที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก นอกจากนี้ในบริเวณอุทยานแห่งชาติยังมีสถานที่ที่น่าสนใจอื่น ๆ ได้แก่

-ผาแดง หน้าผาที่มีลักษณะชันมีหินทรายสีแดง เส้นทางนี้ต้องใช้เจ้าหน้าที่นำทางน้ำตกนาจาน มีทั้งหมด 7 ชั้น แต่หินค่อนข้างลื่น จึงยังไม่เปิดเป็นทางการ

-ผากระดาน เป็นภาพแกะสลักของมนุษย์หินยุคโบราณ ลักษณะเป็นรูปทรงเหมือนเรขาคณิต

-ถ้ำน้ำมุด เกิดจากน้ำตกนาจาน แยกเป็น 3 สาย สร้างความสวยงามแปลกตา

-ถ้ำกา มีร่องรอยของมนุษย์โบราณ แกะสลักไว้บนแผ่นหินขนาดใหญ่ ราวกว่า 7000 ปี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2564 ; พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.167)

อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว

ภาพที่ 6.12 อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว
ที่มา : https://th.wikipedia.org/ (ม.ป.ป.)

ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ อ.ชาติตระการ จ.พิษณุโลก และ อ.น้ำปาด จ.อุตรดิตถ์ โดยมียอดภูสอยดาว เป็นยอดสูงสุด สูงถึง 2,102 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง และเป็นยอดเขาที่สูงอันดับ 4 ของประเทศไทย สภาพอากาศหนาวเย็นตลอดปี เป็นพื้นที่ที่มีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ปกคลุมไปด้วยป่าธรรมชาติที่สวยงาม และมีความหลากหลายในระบบนิเวศน์ค่อนข้างสูง ได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2551 เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 109 ของประเทศไทย มีเนื้อที่ 212,633 ไร่ หรือ 340.208 ตารางกิโลเมตร ที่ตั้งอุทยานฯ มีรูปร่างของพื้นที่เป็นลักษณะแนวยาวทอดตลอดพื้นที่ประมาณ 70 กิโลเมตร ภูสอยดาว เป็นต้นกำเนิดของลำน้ำพาย จังหวัดอุตรดิตถ์ และลำน้ำภาค ของจังหวัดพิษณุโลก

ภายในอุทยานฯ มีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย เช่น ลานสนภูสอยดาว เป็นสถานที่ ๆ มีความโดดเด่นในตัวเอง มีความเปราะบาง ด้วยสภาพธรรมชาติที่มีความบริสุทธิ์มาก หายากในแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวที่รักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีทุ่งดอกไม้ หน้าผาจุดชมวิว น้ำตกสายทิพย์ น้ำตกภูสอยดาว ในช่วงเดือนสิงหาคม-เดือนกันยายน จะได้ชื่นชมกับดอกหงอนนาค ขึ้นกระจายอยู่ทั่วบนยอดภู พื้นที่ทางทิศใต้ของอุทยานฯ ในเขตจังหวัดพิษณุโลก เคยเป็นสมรภูมิรบเมื่อปี พ.ศ. 2530 – 2531 ในชื่อ “ยุทธการบ้านร่มเกล้า” ซึ่งเป็นการสู้รบระหว่างทหารไทย – ลาว ในกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนประเทศ (สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก, 2563)

จำปาขาวนครไทย

จำปาขาวนครไทย มาจากชื่อของดอกไม้ที่มีลักษณะเหมือนดอกจำปาทั่วไป แต่ดอกจำปาทั่วไปจะมีสีเหลือง ต่างจากจำปาที่ขึ้นในวัดกลางศรีพุทธาราม อำเภอนครไทยซึ่งดอกจำปาจะออกดอกสีเหลือง ดอกจำปาขาวจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของชาวอำเภอนครไทย มีผู้นำกล้าดอกจำปานี้ไปปลูกที่อื่น ดอกจำปาจะออกดอกสีเหมือนดอกจำปาทั่วไป ชาวนครไทยเชื่อถือกันมาช้านานว่าเป็นต้นจำปาที่พ่อขุนบางหาวทรงปลูกไว้เมื่อครั้งครองเมืองบางยาง ดอกจำปาขาวจัดว่าเป็นต้นไม้ประเภทดอกที่ใหญ่ที่สุดในโลก อยู่ในวัดกลางใกล้กับอำเภอนครไทย ขนาดลำต้นใหญ่ ๓ เมตรเศษ สูง ๙-๑๐ เมตร (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.41-42)

ล่องแก่งน้ำเข็ก

ภาพที่ 6.13 แก่งน้ำเข็ก

ที่มา : ล่องแก่งน้ำเข็ก.com (ม.ป.ป.)

ลำน้ำเข็กเป็นลำน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านอำเภอวังทอง ทอดยาวขนานไปกับเส้นทางหลวงหมายเลข 12 (สายพิษณุโลก-หล่มสัก) ในช่วงปลายฝนต้นหนาวช่วงเดือนพฤศจิกายน ไปจนถึงต้นฤดูร้อนเดือนมีนาคม ลักษณะของน้ำในลำธารจะใสสะอาด แต่พอเข้าสู่ฤดูฝน สายฝนที่โปรยปรายอย่างหนักหน่วงทำให้ความแรงและปริมาณน้ำเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นสีชาไหลแรงเชี่ยวกราก เหมาะกับกิจกรรมล่องแก่ง ซึ่งจุดเริ่มต้นจะอยู่บริเวณท่าข้ามซึ่งขับรถไปถึงได้ง่าย ๆ มีระยะให้พัก และเตรียมตัวก่อนลงแก่งต่อไปเป็นระยะๆ จึงทำให้ไม่ต้องเดินเท้าเข้าป่าไม่ต้องแบกหามเรือยาง ไม่ต้องเตรียมเสบียงแต่อย่างใด โดยเส้นทางล่องแก่งในลำน้ำเข็กมีระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร ผ่านเกาะแก่งทั้งหมด 17 แก่ง มีระดับความยากเรียงจากน้อยไปหามาก นักผจญภัยทุกคนจะเริ่มล่องจากจุดปล่อยอยู่ตอนบนของน้ำตกแก่งซอง ฝ่าความแรงของกระแสน้ำโดระดับที่ 1-2 ในช่วงแรก และไล่ระดับความเป็น 3-4 หรือ 4-5 ก่อนผ่อนความแรงลงเป็น 2-3 ให้พักเหนื่อยในช่วงแก่งสุดท้าย ใช้เวลาในการล่องแก่งประมาณ 2-3 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับกระแสน้ำตลอดเส้นทางเจอทั้งแก่งต่างระดับ แก่งคดเคี้ยวหักเลี้ยวเป็นตัว S รวมถึง แก่งไล่ระดับเป็นขั้นบันได แต่นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่มีความปลอดภัยสูง เนื่องจากนักท่องเที่ยวจะได้รับฟังคำแนะนำและขั้นตอนต่าง ๆ ก่อนลงล่องแก่งทุกครั้ง ประกอบด้วยการฝึกหัดพาย การลอยตามกระแสน้ำ การขึ้น-ลงแพยาง และการรับฟังคำสั่งนายหัว-นายท้ายเรือ จากเจ้าหน้าที่ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรการล่องแก่งที่ได้มาตรฐานสากล โดยนักท่องเที่ยวจะต้องสวมใส่อุปกรณ์ชูชีพและหมวกนิรภัยที่จะช่วยลดความรุนแรงจากอุบัติเหตุที่อาจจะเกิดขึ้น (ล่องแก่งลำน้ำเข็กเฮ้วทัวร์, 2564 ; การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพิษณุโลก, 2563).

วัดราชคีรีหิรัญยาราม (วัดพระแม่กวนอิมหยกขาว)

ภาพที่ 6.14 เจ้าแม่กวนอิมหยกขาว

ที่มา : (www.google.com)

เจ้าแม่กวนอิมหยกขาวที่ใหญ่ที่สุดในโลกตั้งอยู่บนเชิงเขาสมอแครง วัดราชคีรีหิรัญญาราม ได้อัญเชิญมาจากสำนักชี เทือกเขาริมทะเลสาบเวสเลค เมืองหังโจว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน องค์กวนอิมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกนี้ ขนาดความสูง ๓ เมตร น้ำหนัก ๓ ตัน แกะสลักขึ้นจากหินหยกขาวใต้ทะเลสาบหยกขาวจากเมืองหางโจว ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นรูปพระแม่กวนอิมปางประทานทรัพย์เงินทอง ค่าใช้จ่ายในการแกะสลักประมาณ ๒๐ ล้านบาท โดยผู้มีจิตศรัทธาส่งมาจากสาธารณรัฐประชาชนจีนถึงท่าเรือคลองเตยกรุงเทพฯ ประเทศไทย เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๓๕ และนำมาประดิษฐาน ณ วัดราชคีรีหิรัญญาราม เชิงเขาสมอแครง จนกระทั่งมีพิธียกเสาเอกเมื่อวันศุกร์ที่ 5 สิงหาคม ๒๕๓๕ องค์พระแม่กวนอิมมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพสักการะของชาวพิษณุโลกและชาวต่างจังหวัดใกล้เคียงโดยทั่วไป (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ม.ป.ป.)

แหล่งโบราณคดีเขาสมอแครง

แหล่งโบราณคดีเขาสมอแครงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอวังทองประมาณ 3 กิโลเมตร อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 14 กิโลเมตร บนเขามีสระสองพี่น้อง มีรอยพระพุทธบาทจำลอง และโบราณสถานอีกหลายแห่ง (สมัย สุทธิธรรม, 2541, น. 44) จากหลักฐานพงศาวดารและตำนานกล่าวว่า แหล่งโบราณคดีเขาสมอแครงเป็นชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยพุทธกาล ส่วนหลักฐานโบราณคดีพบว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ร่วมสมัยทวาราวดี ลพบุรี สุโขทัย และอยุธยา สิ่งสำคัญได้แก่ เจดีย์ทรงลังกา เป็นศิลปะสมัยสุโขทัยตอนปลาย หรือสมัยอยุธยาตอนต้น น่าจะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยสุโขทัยตอนปลาย พระพุทธรูปสมัยทวาราวดี และองค์พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย พบหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญดังนี้

1. หลักฐานเอกสารกล่าวว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จไปฉันจังหันใต้ต้นสมอ ณ บริเวณเขาสมอแครง และองค์เจดีย์บนเขาสมอแครงยังเป็นที่บรรจุพระธาตุของพระอรหันต์ 2 องค์ คือ พระอุบาลีเถระและพระศิริมานนท์เถระ

2. บนเขาสมอแครง เดิมมีวัดโบราณมากถึง ๗ วัด แต่ปัจจุบันเหลือ ๔ วัด คือ วัดตระพังนาค วัดสระสองพี่น้อง (เป็นวัดที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างไว้) วัดพระพุทธบาท และวัดร้างบนยอดเขาสมอแครง และองค์เจดีย์บนเขาสมอแครง หรือวัดเจดีย์ยอดด้วน เป็นวัดเก่าแก่สมัยสุโขทัย ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง

3. พบหลักฐานโบราณวัตถุสำคัญบนเขาสมอแครง เช่น พระพุทธรูป พระเครื่อง รอยพระพุทธบาทเครื่องถ้วย สระน้ำโบราณ ศิลปะสมัยทวาราวดี สุโขทัย อยุธยา (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก, 2564)

สรุป

พิษณุโลกเป็นจังหวัดที่มีความน่าสนใจในหลากหลายด้าน นอกจากจะเป็นเมืองที่มากด้วยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ที่เป็นอนุสรณ์ของการสู้รบทางการเมือง เนื่องจากเคยเป็นฐานที่มั่นใหญ่ในการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ มีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประจำเผ่าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คือมีชุมชนท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่ในอำเภอนครไทย ถือว่าเป็นชุมชนที่มีการผสมผสานความเป็นอยู่ระหว่างชาวเขาเผ่าม้งและคนไทย อีกทั้งยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ ถ้ำ น้ำตก อุทยานแห่งชาติที่นับว่าเป็นสถานที่สวยงามทางธรรมชาติที่สวยงาม และแตกต่างจากที่อื่น มีพรรณไม้เมืองหนาวที่สวยงามมากมาย เช่น ภูลมโล จุดชมนางพญาเสือโคร่งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยเริ่มโดดเด่นและเป็นที่รู้จัก มีหินรูปร่างแปลกตา และลานหินปุ่ม ซึ่งเป็นลานหินตะปุ่มตะป่ำริมหน้าผาที่เกิดจากการสึกกร่อนตามธรรมชาติของหินและเป็นสิ่งที่บอกว่าในหลายล้านปีก่อน ดินแดนแถบนี้เคยอยู่ในทะเลลึกมาก่อน ที่จะยกตัวสูงขึ้นเป็นแผ่นดินที่ราบสูงอย่างปัจจุบันนี้ ชมวิวทิวเขาที่สวยแปลกตา และลำน้ำเข็กที่เป็นสถานที่ล่องแก่งที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งในเมืองไทย

บทที่ 7
ของดีเมืองพิษณุโลก

จังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ภาคกลางตอนบน หรือภาคเหนือตอนล่าง ก่อให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างภาคกลางและภาคเหนือ ทำให้จังหวัดพิษณุโลกมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งการดำรงชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงอาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอยแล้วยังมีความรู้ ความสามารถของบรรพบุรุษที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยส่วนใหญ่ก็จะสืบทอดกันมาจากปู่ย่าตายาย จนก่อให้เกิดอาชีพที่ช่วยสร้างมูลค่าและเสริมรายได้ให้กับคนในครอบครัวและชุมชน อันนำมาซึ่งชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงของดีเมืองพิษณุโลกโดยแยกไปตามอำเภอ ดังนี้

อำเภอบางกระทุ่ม

กล้วยเป็นพืชที่อยู่คู่บ้านของคนไทยในอดีต เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีคุณค่า มีประโยชน์มาก เพราะทุกส่วนของกล้วยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น ต้นกล้วยนำมาเป็นอาหารของหมู กาบกล้วยทำเชือก แกนในกล้วยนำมาทำแกงที่เรียกว่าแกงหยวก ใบกล้วยที่เรียกว่าใบตองนำมาทำประโยชน์มากมาย ตั้งแต่ทำบายศรีในพิธีกรรมต่าง ๆ จนถึงใช้ห่อของ ดอกกล้วยที่เรียกว่าหัวปลีนำมารับประทานสด ๆ เช่น หั่นซอยรับประทานกับขนมจีนน้ำพริก หั่นยาว ๆ รับปะทานกับก๋วยเตี๋ยวผัดไทย นำมาทำกับข้าว เช่น ยำหัวปลี ต้มยำหัวปลี เป็นต้น ผลกล้วยให้คุณค่าทางอาหารทั้งผลดิบและผลสุก โดยเฉพาะผลสุกนำมาบดกับข้าวป้อนเด็กเล็ก กล้วยสามารถนำไปทำอาหารได้ทั้งคาวและหวานมากมาย ถ้ามีกล้วยสุกมากเกินไป ในอดีตนั้นชาวบ้านจะมีวิธีถนอมอาหารประเภทกล้วยให้มีรับประทานได้นาน ๆ ด้วยการปอกเปลือก นำไปตากแดดเพื่อให้กล้วยแห้งเป็นกล้วยตากเก็บไว้รับประทานได้นาน (สุรีย์ ไวยกุฬา, 2549, น. 86) ปัจจุบันสินค้าสำคัญที่มีชื่อเสียงและสร้างรายได้ให้กับจังหวัดเป็นอย่างดี คือ กล้วยตาก ซึ่งมีรสชาติหวาน กลิ่นหอม นุ่มอร่อย ส่งไปขายทั่วประเทศรวมถึงต่างประเทศในนาม กล้วยตากบางกระทุ่ม

กล้วยตากบางกระทุ่ม

กล้วยตากบางกระทุ่มเป็นของฝากที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก แหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงคือบ้านเกาะคู ตำบลบางกระทุ่ม ซึ่งเป็นแหล่งแรกที่ทำกล้วยตากขึ้น โดยนางโป๋ว สิงหลักษณ์ ทำกล้วยตากในระยะแรก จะนำกล้วยที่สุกแล้วมาปอกเปลือกและ แกะเส้นใยออกนำตากแดดโดยวางบนตะแกรง หรือแผงไม้ไผ่ ครึ่งวันจะกลับกล้วยในตอนเย็นและนำกล้วยมาเก็บไว้ในที่ ๆ อากาศ เข้าไม่ได้ ตอนเช้าก็นำกล้วยออกตากแดดอีก ทำเช่นนี้ประมาณหนึ่งสัปดาห์ แล้วจึงนำออก

ตากแดดอีกประมาณสองแดดจึงจะสามารถทานได้ ต่อมากำนันประภาส สิงหลักษณ์ ได้ริเริ่มนำตู้อบมาใช้อบกล้วยตาก ทำให้กล้วยตากสะอาดและมีรสหอมหวานอร่อยกว่าวิธีแบบดั้งเดิม

ปัจจุบันอำเภอบางกระทุ่มจัดตั้งโรงงานผลิตกล้วยตากที่อบด้วยพลังงานแสงอาทิตย์ โดยมีสตรีแม่บ้านเกาะคูรวมตัวกันทำ พันธุ์กล้วยที่นิยมใช้ในการทำกล้วยตาก คือ พันธ์มะลิอ่อง ซึ่งเป็นพันธุ์กล้วยที่โตเร็ว มีความต้านทานต่อโรคและแมลง ให้ผลมาก เนื้อละเอียด ไส้อ่อนสีขาว และมีความหวานสูง จึงเป็นกล้วยที่ดีที่สุดสำหรับนำมาทำกล้วยตาก (ปราณี แจ่มขุนเทียน, 2539, น. 50)

กล้วยอบหรือกล้วยตาก เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่ได้กำหนดคุณภาพไว้ให้เป็นไปตามมาตรฐานอุตสาหกรรม โดยกำหนดคุณลักษณะผลิตภัณฑ์ที่สำคัญดังนี้

สี	ต้องมีสีตามธรรมชาติของกล้วยอบ
กลิ่นรส	ต้องมีกลิ่นรสตามธรรมชาติของกล้วยอบ หรือส่วนประกอบที่ใช้ปรุงแต่งกลิ่นรส(ถ้ามี) ส่วนประกอบอื่นที่อาจมีได้เช่น น้ำเชื่อม น้ำผึ้ง หรือเครื่องปรุงแต่งกลิ่นรสอื่น
ลักษณะเนื้อ	เนื้อต้องนุ่ม ไม่แข็งกระด้าง ไม่เละ ไม่ยุ่ย และไม่มีเมล็ด
ปราศจากสิ่งสกปรก	แมลง และรอยกัด หรือรอยแทะ ซึ่งเกิดจากแมลงและสัตว์อื่นๆ
ขนาดผล	มีความสม่ำเสมอของขนาดผล น้ำหนักของกล้วยอบผลที่เล็กที่สุดและกล้วยอบผลที่ใหญ่ที่สุดในภาชนะบรรจุเดียวกัน จะต่างกันได้ไม่เกินร้อยละ20 ของกล้วยอบผลที่ใหญ่ที่สุด สำหรับผลปริแตกมีได้ไม่เกินร้อยละ 10 ของจำนวนผล
ความชื้น	ไม่เกินร้อยละ 21 โดยน้ำหนัก

ภาพที่ 7.1 มาตรฐานกล้วยตาก

ที่มา : www.sites.google.com (ม.ป.ป.)

ภาพที่ 7.2 กล้วยตากบางกระทุ่ม

ที่มา : www.google.com (2564)

อำเภอวัดโบสถ์

น้ำตาลสดวัดโบสถ์

น้ำตาลสด หมายถึง น้ำหวานที่ได้จากช่อดอกของต้นตาล หรือ ต้นมะพร้าว นำไปกรองและผ่านกรรมวิธีการฆ่าเชื้อ และไม่ใช้สารเคมีในการถนอมอาหาร จึงมีคุณประโยชน์มากมาย น้ำตาลสดในเมืองไทยมีอยู่หลายแห่ง บ้านเหล่าขวัญ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ถือเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลสดเพื่อเศรษฐกิจของชุมชนแบบยั่งยืน เนื่องจากต้นตาลตามหัวไร่ปลายนาในท้องที่ชนบทไทย ยังคงเป็นความงดงามที่ประทับใจอยู่ไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะสำหรับชาวบ้านเหล่าขวัญ หมู่ที่ 6 ตำบลท้อแท้ อำเภอวัดโบสถ์ ต้นตาลดูจะมีความหมายและคุณค่ามากไปกว่านั้น ที่นี่ชาวบ้านปล่อยให้ต้นตาลได้งอกงาม ขยายพันธุ์ไปตามธรรมชาติ รวมทั้งปลูกเพิ่มเติมอีกบางส่วน โดยหวังจะให้เป็นหมู่บ้านที่มีต้นตาลมาก จนเป็นเอกลักษณ์เหมือนในอดีต (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.134-135)

การทำน้ำตาลสดวัดโบสถ์ ถือว่าเป็นอาชีพที่ใกล้จะเลือนหาย เพราะ ไร้คนรุ่นใหม่มา สานต่อ ประกอบกับชาวบ้านในพื้นที่ อ.วัดโบสถ์ ที่ยึดอาชีพทำน้ำตาลสดนั้นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาได้รับผลกระทบจากโควิด-19 หาน้ำตาลสดได้ แต่ไม่มีใครซื้อ แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนก็ไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา ทำให้ชาวบ้านละทิ้งอาชีพคนปีนตาล จนกระทั่งหลังกัญชาปลดล็อค ทำให้มีผู้ที่คิดต่อยอดเป็นน้ำตาลสดกัญชา เพิ่มมูลค่า และเพิ่มยอดขายให้กับชาวบ้าน ซึ่งนายกิตติเดช มั่นทอง อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 115/1 ม.7 ต.วัดโบสถ์ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก ผู้สานต่ออาชีพคนปีนตาล มาจากรุ่นพ่อ เล่าให้ฟังว่าสาเหตุที่อาชีพคนปีนตาลใกล้จะสูญหายไปก็เป็นเพราะเรื่องสถานที่ด้วย เพราะปรับเปลี่ยนพื้นที่นา ไปสร้างอาคารพานิชย์ สร้างบ้าน ทำให้ต้นตาลเริ่มน้อยลง ประกอบกับเด็กรุ่นใหม่ มีโอกาสได้เรียนสูงขึ้น พอเรียนจบ ก็ล้วนหางานทำ

ในเมืองมากกว่าที่จะกลับบ้านเกิดมายึดอาชีพคนปีนตาล เพราะเป็นอาชีพที่เสี่ยง ทั้งเรื่องความปลอดภัย และเรื่องของราคา โดยเฉพาะในช่วงโควิด-19 จึงทำให้นับวันอาชีพนี้แทบจะไร้คนสานต่อ จนกระทั่งเมื่อช่วงเดือนมีนาคม 2564 ที่ผ่านมา แบรนด์รักษ์กัญรับซื้อน้ำตาลสดเพื่อไปต่อยอดเป็นน้ำตาลสดกัญชา เพิ่มมูลค่าให้กับน้ำตาลสด จึงทำให้น้ำตาลสดกลับมาสร้างมูลค่าเพิ่มและเป็นที่ต้องการของตลาดอีกครั้ง(พิษณุโลกฮอตนิวส์, 2 เมย 2564) ปัจจุบัน ได้มีการปรับรูปแบบของน้ำตาลสดให้อยู่ในรูปของน้ำตาลโตนดผง เพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาหารหรือใส่ในเครื่องดื่มชนิดต่าง ๆ

ภาพที่ 7.3 น้ำตาลสด

ที่มา : www.google.com (2564)

ภาพที่ 7.4 น้ำตาลโตนดผง

ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

หัตถกรรมสานจากไม้ไผ่

นอกจากน้ำตาลสดของ อ.วัดโบสถ์ที่มีชื่อเสียงแล้ว ยังมีความรู้ ความสามารถของบรรพบุรุษที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยส่วนใหญ่ก็จะสืบทอดกันมาจากปู่ย่าตายาย ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้เมื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงก็จะสามารถสร้างมูลค่าและเสริมรายได้ให้กับคนในครอบครัวและชุมชนดังเช่นภูมิปัญญาและงานหัตถกรรม ตะกร้าสานจากไม้ไผ่ ที่นับวันจะหาคนทำได้ยากขึ้น งานฝีมือที่ละเอียดบรรจงถักสานเส้นไม้ไผ่ให้เกิดลวดลาย และขึ้นรูปเป็นตะกร้า เหมาะสำหรับการจัดกระเช้าเยี่ยม หรือกระเช้าของขวัญ ของที่ระลึกในทุกเทศกาล หรือเป็นของใช้สำหรับใส่ของและผลไม้อื่น ๆ สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น ตะกร้าไม้ไผ่ ตะกร้าหวาย 8 เหลี่ยม กระด้ง กระบุง กระจาด ชะลอม ฯลฯ ซึ่งเป็นสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่ม OTOP และเป็นอีกทางหนึ่งในการลดวัสดุสิ้นเปลืองรวมถึงการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ภาพที่ 7.5 หัตถกรรมสานจากไม้ไผ่

ที่มา : www.otopphitsanulok.com/ (ม.ป.ป.)

เกลือ “พิดโลก” มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ของดีวัดโบสถ์อีกอย่างหนึ่ง คือ เกลือพิดโลก "Rock Salt of Pit-Lok” แหล่งเกลือโบราณจังหวัดพิษณุโลก ที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความเชื่อ ความศรัทธา และความสามัคคีของคนในชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเกลือสินเธาว์เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้จากน้ำเค็ม ที่เกิดจากน้ำบาดาลเข้าไปละลายชั้นหินเกลือที่อยู่ใต้ดิน แล้วนำน้ำเค็มนั้นมาต้มหรือเคี่ยวจนได้เกลือเนื้อละเอียดสีขาว

ลักษณะของเตาต้มเกลือ ภูมิปัญญาการสร้างเตาต้มเกลือของจังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 7.6 เตาต้มเกลือ

ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2564)

ปัจจุบันแหล่งเกลือโบราณจังหวัดพิษณุโลกได้ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลกและประเทศไทยเรียบร้อยแล้ว จังหวัดพิษณุโลกมีแหล่งเกลือสินเธาว์ที่มีความสำคัญในอดีตถึง 5 แหล่ง ได้แก่

1. บ่อเกลือบ้านบ่อภาค ตั้งอยู่ที่ หมู่ 4 ตำบลบ่อภาค อำเภอชาติตระการ
2. บ่อเกลือบ้านบ่อโพธิ์ ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย
3. บ่อเกลือบ้านนาขุมคัน ตั้งอยู่ที่ หมู่ 5 ตำบลนครชุม อำเภอนครไทย
4. บ่อเกลือบ้านนาขาม ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลบ้านยาง อำเภอวัดโบสถ์ และ
5. บ่อเกลือบ้านชมภู ตั้งอยู่ที่ หมู่ 3 บ้านชมภู ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง ต้นกำเนิดอยู่บริเวณวังปืน ในคลองชมภูซึ่งเป็นลำคลองที่ไหลมาจากอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

ปัจจุบันหลงเหลือการใช้งานเพียง 3 แห่ง คือ บ่อเกลือบ้านบ่อภาค บ่อเกลือบ้านบ่อโพธิ์ และบ่อเกลือบ้านนาขุมคัน ที่ยังมีการต้มเกลือเป็นประจำทุกปีในช่วงฤดูแล้ง เตาต้มเกลือแตกต่างกันไปตามวิถีชีวิตของแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีประเพณีความเชื่อสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนบ่อเกลือบ้านนาขาม ตำบลบ้านยาง อำเภอวัดโบสถ์ได้มีการฟื้นฟูการเบิกบ่อและต้มเกลือใน พ.ศ.2564 หลังจากปิดมานานมากกว่า 100 ปี ซึ่งการทำบ่อเกลือมีความยุ่งยากอีกทั้งเกลือมีราคาถูกลง ทำให้เกลือสมุทรเข้ามาแทนที่ได้ง่ายเพราะมีไอโอดีนผสมอยู่ด้วยทำให้สะดวกในการใช้งาน อีกทั้งมีการวิเคราะห์คุณสมบัติทางเคมีและกายภาพในห้องปฏิบัติการ พบว่าเกลือในจังหวัดพิษณุโลกมีปริมาณโซเดียมคลอไรด์มากกว่าร้อยละ 96 ทุกพื้นที่ ซึ่งสูงกว่ามาตรฐานเกลือสมุทร มผช. 1230/2549 และเกลือสินเธาว์ มผช.1231/2549 ในบางพื้นที่มีการปนเปื้อนโลหะหนัก เช่น สารหนู

แคดเมียมและตะกั่ว แต่ไม่เกินมาตรฐานเกลือสินเธาว์ที่ใช้บริโภคตาม มผช.1231/2549 จึงมีความปลอดภัย มีคุณภาพดี สามารถใช้บริโภคและอุปโภคได้ อีกทั้งยังสามารถต่อยอดพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ได้ (สุพัตรา เจริญภักดี บดีรัฐ, 2564)

6

ภาพที่ 7.7 บ่อเกลือพันปี

ที่มา : ภูมิปัญญาท้องถิ่น จ.พิษณุโลก-การทำนาเกลือ (2010)

อำเภอนครไทย

ผ้าทอนครไทย

แหล่งผ้าทอที่ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผ้าทอที่มีชื่อเสียงของอำเภอนครไทย ตั้งอยู่ที่ตำบลนครชุม ห่างจากอำเภอนครไทยไปทางทิศเหนือ ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร โดยเฉพาะที่หมู่บ้านน้ำทุ่มและหมู่บ้านโป่งเบี้ย ยามว่างจากการทำนายังมีผู้เฒ่าผู้แก่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้าขึ้นใช้เอง การทอผ้าทั้งสองหมู่บ้านมีผ้าทอที่ทอขึ้นโดยใช้กี่กระตุก ลวดลายของผ้าทอนครไทย ได้แก่ ลายกระบะ ลายบัวสวรรค์ ลายตุ้ม ลายดอกรัก เป็นต้น กำนันสนิท จันดาวงษ์ กำนันตำบลนครชุม เล่าให้ฟังว่าช่วงที่ชาวบ้านทอผ้ากันมากที่สุดคือช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม เพราะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยว ผ้าที่ทอเสร็จแล้วจะมีนักท่องเที่ยวมาซื้อถึงหมู่บ้าน และบางครั้งเมื่อมีงานประจำอำเภอ ก็จะขอให้ชาวบ้านนำไปจำหน่ายเป็นสินค้าพื้นเมือง นอกจากผ้าทอแล้วอำเภอนครไทย ยังมีชื่อเสียงเรื่องการผลิตผ้านวมที่ทำด้วยฝ้าย เนื้อฝ้ายที่นำมาผลิตผ้านวมจะเป็นฝ้ายที่ปลูกขึ้นเอง ราคาผ้านวมหนึ่งผืนประมาณ ๒๕๐ บาท ผ้าที่ทอเสร็จแล้วผืนหนึ่งประมาณ ๑๕๐ บาท ปัจจุบันบ้านนาบัว ต.นาบัว อำเภอนครไทย พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นที่คาดหวังว่าในอนาคตผ้าทอนครไทยจะเป็นสินค้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอีกประเภทหนึ่ง (ปราณี แจ่มขุนเทียน, 2539, น. 54) ปัจจุบันจังหวัดพิษณุโลกระดมผู้เชี่ยวชาญและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาออกแบบและจดลิขสิทธิ์ผ้าลายใหม่ 11 ลาย เพื่อ

ส่งเสริมและสร้างรายได้ให้แก่เศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นลายผ้าทออันเป็นเอกลักษณ์จำนวน 11 ลาย เป็นผลงานจากฝีมือชาวบ้าน 5 อำเภอในจังหวัดพิษณุโลก ที่ผ่านการอบรมพัฒนาลวดลายและการแปรรูป โดย สถานอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน มหาวิทยาลัยนเรศวร และ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก ภายใต้โครงการ พัฒนาผลิตภัณฑ์และการเพิ่มช่องทางการตลาด OTOP จังหวัดพิษณุโลกประกอบด้วย (PPTV, 2 กย. 2560)

1.ลายสร้อยสยาม แบบลายมัดหมี่จากดอกสร้อยสยาม พรรณไม้หนึ่งเดียวในโลก พบเฉพาะถิ่นที่จังหวัดพิษณุโลก

2.ลายดอกนนทรี แบบลายมัดหมี่จากดอกนนทรี ดอกไม้ประจำจังหวัด

3.ลายมะม่วงสีทอง แบบลายมัดหมี่จากมะม่วงพืชเศรษฐกิจของจังหวัด สร้างรายได้ไม่ต่ำกว่าพันล้านบาทต่อปี

4.ลายดอกจำปาขาว ราคาเมตรละ 300 บาทนำมาจากต้นจำปาขาวอายุ 700 ปีเศษ ที่วัดกลางศรีพุทธาราม

5.ลายลานหินปุ่ม สถานที่ท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า

6.ลายลูกยางของต้นยางนา

7.ลายคลื่นน้ำ

8.ลายค้างคาว มาจากกิจกรรมชมค้างคาวบินออกจากถ้ำที่อำเภอเนินมะปราง

9.ลายไก่ มาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารไก่ชนเหลืองหางขาวที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงนำไปชนกับไก่ของพระมหาอุปราช

10.ลายปีบสองแคว มาจากแม่น้ำหลักสองสายคือแม่น้ำน่านและแม่น้ำแควน้อย รวมกับดอกของต้นปีบ

11.ลายน้ำน่าน

ภาพที่ 7.8 ผ้าทอมือ 11 ลายใหม่ยื่นจดลิขสิทธิ์ของเมืองพิษณุโลก

ที่มา : https://www.pptvhd36.com (ม.ป.ป.)

นอกจากผ้าทอของอำเภอนครไทยแล้ว จ.พิษณุโลก ยังมีกลุ่มผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงดังนี้ (Phitsanoloks.com, 2020)

1. ผ้าม่วงหอมของบ้านม่วงหอม ผ้าทอบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทำจากไหมประดิษฐ์ย้อมสี ทอด้วยกี่กระตุก ลวดลายดั้งเดิมของที่นี่คือ ลายข้าวหลามตัดใหญ่ และลายดาวกระจาย นอกจากนั้น ยังมีลายที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการประกวด เช่น ลายเชิงเทียนผสมผีเสื้อ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และลายดอกปีบ

2. ผ้าทออำเภอชาติตระการ ผ้าทออำเภอชาติตระการ ทำจากฝีมือชาวบ้านที่อพยพมาจากประเทศลาว ผ้าทอของที่นี่จึงมีกลิ่นอาย ลวดลายผ้าแบบลาวดั้งเดิม ทำจากไหมประดิษฐ์ ทอด้วยกี่กระตุก ลายทอที่ชำนาญคือลายดอกปีบ ลายลูกแก้ว ลายลูกกรง และลายสับประรด อีกทั้งที่นี่ยังมีการทอจก นอกเหนือจากการมัดหมี่อีกด้วย

3. ผ้าทออำเภอเนินมะปราง กลุ่มผ้าทออำเภอเนินมะปรางประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือบ้านซำรัง และบ้านหนองหญ้าปล้อง ผ้าทอที่นี่จะมีลวดลายที่ผสมแบบภาคอีสาน เพราะชาวบ้านย้าย ถิ่นฐานมาจากจังหวัดในภาคอีสาน เช่น ขอนแก่น บุรีรัมย์ อุบลราชธานี ลายที่ขึ้นชื่อของที่นี่คือ ลายนกต้นสน ลายสายสัมพันธ์ ลายดอกจำปี โดยผ้าที่ทอมีทั้งไหม ฝ้าย ลายดอกจำปี และด้ายสังเคราะห์

ไข่ป่าม

ไข่ป่าม เมนูพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ที่ปัจจุบันกลายเป็นอาหารยอดฮิตของชาว ต.นครชุม อ.นครไทย อีกทั้งในปัจจุบันกำลังกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดพิษณุโลกไปโดยปริยาย ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนที่ยังคงอนุรักษ์ไว้ ตั้งแต่วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน รวมถึงอาหารการกินที่ถูกปากนักท่องเที่ยวจนกลายเป็นเมนูยอดฮิตของ

นักท่องเที่ยว ที่เดินทางไปเที่ยวนครชุม ซึ่งแต่เดิมวิถีชีวิตของชาวนครชุม ก็หาอะไรรอบ ๆ ตัวที่สามารถกินได้มาประยุกต์ อย่างเช่นไข่ป่าม ก็เกิดจากในสมัยก่อนชาวบ้านยังไม่รู้จักน้ำมันพืช ส่วนไข่ก็มีอยู่ในครัวแทบจะทุกบ้าน ก็ประยุกต์โดยการนำไข่มาปรุงรสตามที่ชอบและใส่เครื่องต่าง ๆ เช่น หอมแดง หอม ผักชี วิธีในการทำจะไม่ใช้น้ำมันเลย อาจใช้วิธีนำใส่ไมโครเวฟ ย่าง หรือทอดโดยตั้งกระทะให้ร้อน เอาน้ำใส่เล็กน้อย นำใบตองขนาดพอดีกับกระทะของแต่ละบ้านมาวางบนน้ำ แล้วก็นำไข่ที่ปรุงรสไว้มาเทใส่ให้พอดีกับใบตอง แล้วก็นำใบตองอีกใบมาปิดด้านบน คอยใช้ตะหลิวกด และกลับไปกลับมา คอยเปิดใบตองดู เป็นระยะ พอไข่สุกสวยงาม ตักใส่จานทานกับข้าวสวยร้อนๆ (พิษณุโลกฮอตนิวส์, 2559)

ภาพที่ 7.9 ไข่ป่าม

ที่มา : www.google.com (ม.ป.ป.)

อำเภอพรหมพิราม

เต้าเจี้ยวบ้านวังมะด่าน

ถึงแม้เต้าเจี้ยวจะเป็นอาหารดั้งเดิมของชาวจีน แต่ก็เป็นที่นิยมบริโภคและอยู่กับครัวของคนไทยมานาน ถ้าพิจารณาอาหารของคนไทยที่บริโภคอยู่ในปัจจุบันหลายชนิด เช่น ผัดผักบุ้งปลานึ่ง เต้าเจี้ยวทรงเครื่อง จะพบว่ามีการนำเต้าเจี้ยวมาเป็นส่วนประกอบด้วย จากความสำคัญของเต้าเจี้ยวดังกล่าว คนไทยจึงสนใจที่จะเรียนรู้ และทำเต้าเจี้ยวกันมากในหลายพื้นที่ เช่น ที่บ้านวังมะด่าน หมู่ที่ ๔ ตำบลฆ้องวง อำเภอพรหมพิราม ชาวบ้านที่นี่ประกอบอาชีพทำนา ภายหลังทำนาเกษตรกรจะปลูกถั่วเหลือง หรือ พืชที่ใช้น้ำน้อยอื่นๆ อีกหลายชนิด ผลผลิตถั่วเหลืองบางปีมีมากทำให้ราคาถูก ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านวังมะด่าน โดยการนำของนางลูกคลื่น ทับเนียมนาค ได้ทดลองนำถั่วเหลืองมาแปรรูปตามคำแนะนำของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและมหาวิทยาลัยมหิดล ด้วยความเข้มแข็งและความตั้งใจจริงของสมาชิกทุก ๆ คนทำ

ให้สามารถเรียนรู้ และพัฒนากระบวนการผลิตจนได้เต้าเจี้ยวที่มีคุณภาพมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้บริโภคทั่วไป ต่อมาได้รับการรับรองมาตรฐานผลผลิตจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุขอีกด้วย นับว่าเป็นผลงานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวจังหวัดพิษณุโลก ที่สมควรบันทึกไว้เป็นแบบอย่างการพัฒนาอาชีพบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้อีกทางหนึ่ง (พระมหา ธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.132) ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ เมล็ดถั่วเหลืองได้รับการคัดเลือกเป็นเมล็ดโตพิเศษเมื่อผลิตแล้วเนื้อของถั่วเหลืองยังคงเป็นเมล็ดสวยงามไม่เละ สีสันสวยงามมีกลิ่นหอมของเต้าเจี้ยวโดยไม่ต้องปรุงแต่งสี และกลิ่นปริมาณของเมล็ดถั่วเหลืองและน้ำซีอิ๊วมีความสมดุลพอเหมาะข้อสำคัญไม่ได้ใส่สารกันบูด (Souvenir, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 7.10 เต้าเจี้ยวตำบลม้องวง

ที่มา : https://souvenirbuu.wordpress.com/ (ม.ป.ป.)

อำเภอชาติตระการ

ผ้ามัดหมี่

กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าบ้านนาเมือง หมู่ที่ 8 ต.ป่าแดง อ.ชาติตระการ จ.พิษณุโลก เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำไร่ ทำนา เป็นหลัก แต่ในช่วงฤดูแล้งมักประสบปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำ ทำให้กลุ่มสตรีได้หาอาชีพเสริมที่ถนัด คือ การรวมกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองขึ้น โดยการทอผ้าเป็นภูมิปัญญาของคนบ้านนาเมือง ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนมาถึงรุ่นปัจจุบัน เนื่องจากในสมัยก่อนไม่สามารถหาซื้อเสื้อผ้าได้เหมือนในปัจจุบัน จึงนิยมทอผ้าเพื่อเอาไว้ใช้กันเอง ประกอบกับในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกฝ้ายไว้เพื่อทอผ้านุ่งผ้าขาวม้า และทอเพื่อตัดเสื้อสวมใส่ กระทั่งทุกวันนี้คนในหมู่บ้านได้แนวคิดในการทอผ้า เพื่อสร้างรายได้เป็นอาชีพเสริม ลักษณะการทอผ้ามีหลายรูปแบบทั้ง การทำผ้าทอมัดหมี่ ผ้าขิต ผ้าตีนจก

ผ้าขาวม้า สำหรับ กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าบ้านนาเมือง ในปัจจุบัน ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกที่มีความชำนาญในการทอผ้ามากขึ้น มีการพัฒนารูปแบบการทอที่ทันสมัย โดยได้คิดค้นการทำผ้าทอมัดหมี่สีม่วงลายดอกปีบ เนื่องจากสีม่วงเป็นสีประจำจังหวัดพิษณุโลก ส่วนดอกปีบนั้นก็เป็นดอกไม้ประจำจังหวัด ทำให้ทางจังหวัดพิษณุโลกได้เลือกให้ผ้าสีม่วงลายดอกปีบเป็นผ้าประจำจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย ในแต่ละวันชาวบ้านสามารถทอผ้าได้ไม่เกินคนละ 2 เมตรเท่านั้น เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อน ประณีตในการทำทุกขั้นตอน โดยการทอผ้า 1 ชิ้นงานจะมีความยาว 4 เมตร ประกอบด้วยผ้ามัดหมี่ 2 เมตร และผ้าพื้นอีก 2 เมตร ก่อนนำไปบรรจุใส่บรรจุภัณฑ์จำหน่าย ให้ผู้ที่ต้องการนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าต่อไป (พิษณุโลกฮอตนิวส์, 2559)

ภาพที่ 7.11 ผ้ามัดหมี่ชาติตระการ
ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก (ม.ป.ป.)

ไม้กวาดดอกหญ้า

สินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ได้รับความนิยมของอำเภอชาติตระการคือ ไม้กวาดชาติตระการ ซึ่งเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของอำเภอชาติตระการและบางหมู่บ้านของ อำเภอนครไทย ไม้กวาดชาติตระการทำจากดอกหญ้า ไม้กวาดดอกหญ้า เป็นผลิตภัณฑ์ที่คนบ่อภาคทำใช้ในครัวเรือนมาตั้งแต่อดีต โดยใช้ความรู้ดั้งเดิมในการทำ เนื่องจากภูมิประเทศเกือบทั้งหมดมีสภาพเป็นป่าเขาสูงชันพื้นดินลูกรัง มีลำน้ำไหลผ่านบริเวณตอนกลางตามแนวยาวของพื้นที่ และด้วยสภาพพื้นที่เป็นป่าเขามีความอุดมสมบูรณ์ จึงเหมาะแก่การเจริญเติบโตของดอกไม้กวาดและไม้ไผ่ ประกอบกับไม่มีคนทำลาย ทำให้ดอกไม้กวาดแพร่ขยายอย่างรวดเร็วและมีจำนวนมาก ชาวบ้านจึงนิยมนำดอก ไม้กวาดมามัดรวมกันทั้งก้านเพื่อใช้กวาดบ้าน โดยการนำดอกไม้กวาดมาตากแดดให้แห้ง จากนั้นจึงตีให้ดอกแขมหลุดออก และนำมาดึงเป็นก้านๆ ผูกเข้ากับด้ามไม้ไผ่มัดด้วยหวาย และทาด้วยน้ำมันยางเพื่อกันหลุดอีกครั้ง ชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถทำไม้กวาดได้วันละประมาณ 5 ด้าม

จนกระทั่งหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 34 เข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มการทำไม้กวาดดอกหญ้า จัดหาวิทยากรในการอบรมมาสอนโดยชักชวนชาวบ้านที่สนใจเข้ามาเรียนรู้และให้รวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มไม้กวาดดอกหญ้า โดยมีเงินงบประมาณสนับสนุนบางส่วนและมีการลงหุ้นร่วมกันทุกปีๆ ต่อมาสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอชาติตระการ องค์การบริหารส่วนตำบลบ่อภาค สำนักงานเกษตรอำเภอชาติตระการเข้ามาสนับสนุนการขึ้นทะเบียนไม้กวาดดอกหญ้าเป็นสินค้า OTOP ของตำบลบ่อภาค ต่อมาสภาองค์กรชุมชนตำบลบ่อภาคและองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อภาค ร่วมกันจัดให้มีการอบรมถ่ายทอดความรู้การทำไม้กวาดดอกหญ้าให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน จนปัจจุบันผลิตภัณฑ์ไม้กวาดดอกหญ้าของตำบลบ่อภาคมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ตรงกับความต้องการของตลาด สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมสินค้าพื้นเมืองและสนับสนุนให้เกิดการสร้างงานเพิ่มขึ้นในท้องถิ่นอีกด้วย (ปราณี แจ่มขุนเทียน, 2539, น. 35 ; สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2562)

ภาพที่ 7.12 ไม้กวาดดอกหญ้า
ที่มา : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2562)

อำเภอเมือง

หมี่ซั่ว

หมี่ซั่วเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชาวจีน (แคะ) ที่มาอาศัยในประเทศไทยในจังหวัดพิษณุโลก ได้ถ่ายทอดวิธีการผลิตกันมาตั้งแต่ปี 2490 โดยใช้วัตถุดิบชั้นดีที่คัดคุณภาพโดยเฉพาะแป้งสาลี เป็นแป้งชนิดที่ใช้ทำขนมปังแต่เกรดดีกว่า นำมาผสมกับเกลือบดอัดจนเส้นเหนียวนุ่ม ใช้ในการประกอบอาหารเฉพาะในหมู่คนจีนด้วยกัน ต่อมามีคนสนใจนำไปประกอบอาหารมากขึ้น เพราะรสชาดดีเหมาะต่อการนำไปเป็นของฝาก แสดงถึงการอวยพรให้มีอายุยืนยาว ผูกมิตรไมตรี

ต่อกัน และใช้ในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานวันเกิด งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และงานเลี้ยงสังสรรค์ ฯลฯ

หมี่ซั่วที่มีชื่อเสียงของพิษณุโลกคือหมี่ซั่วตรามังกรทอง เป็นหมี่ซั่วดั้งเดิมของจังหวัดพิษณุโลก เส้นหมี่ผลิตจากแป้งสาลีไม่ผสมสี เหลืองตามธรรมชาติ และไม่ใส่สารกันบูดสารกันบูด สามารถนำมาทำเป็นอาหารได้หลากหลายเมนู เช่น ผัดกะเพราหมี่ซั่ว ผัดขี้เมาหมี่ซั่ว ราดหน้าหมี่ซั่ว ผัดซีอิ๊วหมี่ซั่ว และอื่น ๆ อีกมากมาย (หมี่ซั่วมังกรทอง, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 7.13 หมี่ซั่วมังกรทอง

ที่มา : https://www.thailandpostmart.com/product/ (ม.ป.ป.)

อาหารพื้นถิ่นที่บริโภคเป็นสำรับ

วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก สำรับชุดที่ 1

ชื่ออาหาร แกงหยวกกล้วย แกงเลียงผักรวม ปลาเนื้ออ่อนทอดกระเทียม น้ำพริกปลาย่าง ขนมสอดไส้ น้ำตาลสด

วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก สำรับชุดที่ 2

ชื่ออาหาร แกงขี้เหล็ก ปลาตะเพยนต้มเค็ม แกงส้มไหลบัว แจ่วปลาดุก ขนมกล้วย น้ำมะตูม

วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก สำรับชุดที่ 3

ชื่ออาหาร แกงบอน ยำหัวปลีปลาย่าง ปลาเห็ด น้ำพริกปลาร้า กล้วยตาก น้ำตะไคร้

วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก สำรับชุดที่ 4

ชื่ออาหาร ห่อหมกปลาช่อนในบ่อ แกงแค ยำหัวปลี แจ่วปลาดุก เมี่ยงคำ น้ำอัญชัน

วัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก สำรับชุดที่ 5

ชื่ออาหาร แกงคั่วขนุน แกงหมูเทโพ แกงเลียงผักรวม น้ำพริกปลาย่าง ขนมเปียกปูน น้ำใบบัวบก

ภาพที่ 7.14 อาหารพื้นถิ่นที่บริโภคเป็นสำรับ

ที่มา : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (2564)

สรุป

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน เป็นเมืองหน้าด่านที่มีความสำคัญทางเหนือของไทย โดยเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ระหว่างภาคกลางและภาคเหนือ ก่อให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกัน ทำให้พิษณุโลกมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยมีวิถีชีวิตของชุมชนที่ยังคงอนุรักษ์ไว้ได้ ตั้งแต่วัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน อาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอย รวมถึงความรู้ ความสามารถของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาเหล่านี้เมื่อนำมาพัฒนาปรับปรุง จนก่อให้เกิดอาชีพที่ช่วยสร้างมูลค่าและเสริมรายได้ให้กับคนในครอบครัวและชุมชน ดังเช่นภูมิปัญญาและงานหัตถกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นของดีของเมืองพิษณุโลก

บทที่ 8
สัตว์พื้นเมืองที่มีชื่อเสียง

จังหวัดพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชสมภพที่เมืองนี้ และมีสิ่งสำคัญที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนทั่วประเทศ คือ หลวงพ่อพระพุทธชินราช พระเครื่องนางพญา และ ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวไทยเคารพ เทิดทูนและบูชาและเป็นเอกลักษณ์คู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลก นอกจากนี้แล้ว ยังมีสัตว์ที่เป็นเอกลักษณ์คู่เมืองพิษณุโลก คือ

1. สุนัขพันธุ์บางแก้ว ซึ่งนับเป็นสัตว์อันล้ำค่าที่มีแหล่งกำเนิดอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก และมีการเลี้ยงกันอย่างกว้างขวางภายในจังหวัดและถือเป็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์อย่างหนึ่ง
2. ไก่เหลืองหางขาว (ไก่ชนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) และ
3. ไก่เทาทองคำหางขาว (ไก่ชนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช)

สุนัขพันธ์บางแก้ว

สุนัขพันธ์ไทยแท้ ชาวสองแควใช้ฝึกฝน
ชื่นชอบทุกผู้คน สู่สากลจนโด่งดัง
บางแก้วยอดสุนัข คนรู้จักแต่ปางหลัง
แสนดุแต่เชื่อฟัง เดี๋ยวนี้ยังล้วนมากมี
ของดี "เมืองพิษณุโลก" ตัวนำโชค พ.ศ. นี้
อวยชัยให้โชคดี ปีใหม่นี้มีสุขเทอญ
(คัดจาก ส.ค.ส.2545 ประพันธ์โดย ปรีชา บัวทองจันทร์)

สุนัขพันธุ์บางแก้วเป็นสุนัขที่มีแหล่งกำเนิดที่วัดบางแก้ว ตำบลบางแก้ว อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ขึ้นชื่อว่าเป็นสุนัขดุ ฉลาดและซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ สุนัขบางแก้วจัดเป็นสุนัขขนาดกลางมีรูปร่างสูงเท่า ๆ กับสุนัขไทยธรรมดา แต่กระโหลกศีรษะใหญ่กว่า มีขนปุยยาวปานกลาง จะมีขนรอบลำคอคล้ายสิงโต ช่วงตัวตอนหน้าใหญ่ ช่วงตอนท้ายค่อนข้างเล็ก ส่วนเอวคอดมากกว่าสุนัขไทย ท้ายลาดสง่าเหมือนสุนัขจิ้งจอก หางมีขนยาวเป็นพวงตั้งงอบนหลัง มีหัวกะโหลกใหญ่ ปากยาวแหลม คอยาวกว่าสุนัขไทยทั่วไป กะโหลกและปากรับกันเป็นรูปสามเหลี่ยม หูเล็กสั้นกางตั้งชันไปข้างหน้า ปลายหูเบนไปข้างๆ เล็กน้อย โคนหูทั้งสองอยู่ห่างกันมากกว่าสุนัขพันธุ์อื่น ปากแหลม ขาหน้าและขาหลังแข็งแรงตั้งตรง หลังตรง สุนัขบางแก้ว ส่วนใหญ่จะมีสีขาวปนดำ ขาวปนน้ำตาล สีดำปลอด สีน้ำตาลและสีขาวปลอด มีอายุเฉลี่ย ประมาณ ๗-๑๐ ปี (ปรีชา

เรืองจันทร์, 2555, น.88 : พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.168)

อุปนิสัย

อุปนิสัยของสุนัขพันธุ์บางแก้วที่ทำให้คนนิยมกันมาก เพราะเป็นสุนัขที่ฉลาด คล่องแคล่ว ว่องไว รักเจ้าของ ดุมาก สู้ไม่ถอย มีความจำดี จมูกไว ดมกลิ่นเก่ง แสนรู้ เลี้ยงง่าย กินอาหารได้ทุกชนิด เมื่อกินอาหารอิ่มแล้ว ถ้ายังมีอาหารเหลืออยู่มันจะนำไปฝังดินเพื่อเก็บไว้กินต่อไป ถิ่นกำเนิดของสุนัขชนิดนี้อยู่ที่หมู่บ้านบางแก้ว อำเภอบางระกำ จังหวัด พิษณุโลก แต่สถานที่เพาะพันธุ์สุนัขบางแก้วจำหน่าย คือ ที่บ้านชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก (พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์, 2558, น.168)

ประวัติและความเป็นมาของสุนัขบางแก้ว

ภาพที่ 8.1 สุนัขบางแก้ว

ที่มา : https://pasusat.com/ (ม.ป.ป.)

สุนัขพันธุ์เดียวในประเทศไทยที่มีขนยาวสองชั้นหางเป็นพวง มีขน ขาหน้าคล้ายขนขาแข้งสิงห์ แผงรอบคอคล้ายสิงโตมีความเฉลียว ฉลาด ไอคิวสูง ประวัติความเป็นมาของสุนัขไทยพันธุ์ บางแก้ว ต.บางแก้ว บ้านชุมแสงคราม ต.ชุมแสงสงคราม อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก พอจะสรุปได้ว่า แหล่งกำเนิดของสุนัขไทยพันธุ์บางแก้วนั้นอยู่ที่ วัดบางแก้ว ต.บางแก้ว อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก สุนัขพันธุ์บางแก้วเป็นสุนัขลูกผสมสามสายเลือด พื้นที่ในเขต ต.บางแก้ว ต.ชุมแสงสงคราม อ.บางระกำ ในอดีตนั้นเป็นป่าดงพงพีที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย สัตว์ป่านานาชนิดรวมทั้งสุนัขจิ้งจอก และหมาไนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โอกาสที่สุนัขจิ้กจอกและหมาไนตัวผู้จะมาแอบลักลอบเข้ามาผสมพันธุ์กับสุนัขไทยตัวเมีย ที่เลี้ยงไว้ในวัดบางแก้วนั้นมีความเป็นไปได้สูงมาก เมื่อมีการผสมข้ามพันธุ์กันตามธรรมชาติในที่สุดก็ได้สุนัขไทยพันธุ์บางแก้ว ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ

มีขนยาว ขนมีลักษณะเป็นขนสองชั้นคล้ายอานม้า หางเป็นพวงสวยงาม มีขนแผงคอคล้ายแผงคอสิงห์โต ความสวยงาม ฉลาด หวงของ และดุ มีความซื่อสัตย์ และภักดีต่อผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นลักษณะที่ชัดเจนแตกต่างจากสุนัขพื้นบ้านโดยทั่วไป

สุนัขชนิดนี้จึงแพร่ขยายออกไปทั่วหมู่บ้าน จากนั้นเมื่อมีผู้เข้าไปพบเห็น เกิดการชื่นชอบ จึงนำออกมาเลี้ยงกันอย่างแพร่หลายในเมืองพิษณุโลก และเรียกสุนัขดังกล่าวว่า “สุนัขบางแก้ว” ตามถิ่นกำเนิดของสุนัขนั้น เมื่อเกิดความนิยมของคนเลี้ยงทั่วไปในเมืองพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียง จึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นของผู้ที่เลี้ยงสุนัขบางแก้ว ผู้ที่ชื่นชอบ และหน่วยงานของรัฐ เพื่อจะพัฒนาสุนัขบางแก้วให้มีมาตรฐาน จากนั้นราวปี พ.ศ.2500 จึงมีการกำหนดมาตรฐานสายพันธุ์ของสุนัขบางแก้วขึ้นมาเป็นครั้งแรก และมีการคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ ที่มีลักษณะตรงตามมาตรฐานสายพันธุ์ขึ้นมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาสุนัขบางแก้ว (อำเภอบางระกำ, ม.ป.ป.) จึงถือว่าสุนัขพันธุ์บางแก้ว เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของ จ.พิษณุโลก อีกทั้งยังสร้างชื่อเสียงและทำรายได้ระดับประเทศ (Kapook, 2562)

สุนัขพันธุ์บางแก้วและมาตรฐานพันธุ์

สุนัขบางแก้วเป็นสุนัขไทยที่พัฒนามาจากสุนัขบางแก้วดั้งเดิม การพัฒนาสุนัขบางแก้วได้เริ่มขึ้นที่บ้านชุมแสงสงคราม ตำบลท่านางงาม และมีการจัดตั้งชมรมผู้เลี้ยงอนุรักษ์และพัฒนามาตรฐานพันธ์ เพื่อให้ผู้เลี้ยงสุนัขได้พัฒนาไปในทิศทางเดียวกันและคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำพันธ์ที่แน่นอน ดังนี้ (นิสิต ตั้งตระการพงษ์ และรองเดช ตั้งตระการพงษ์, 2562, น.7)

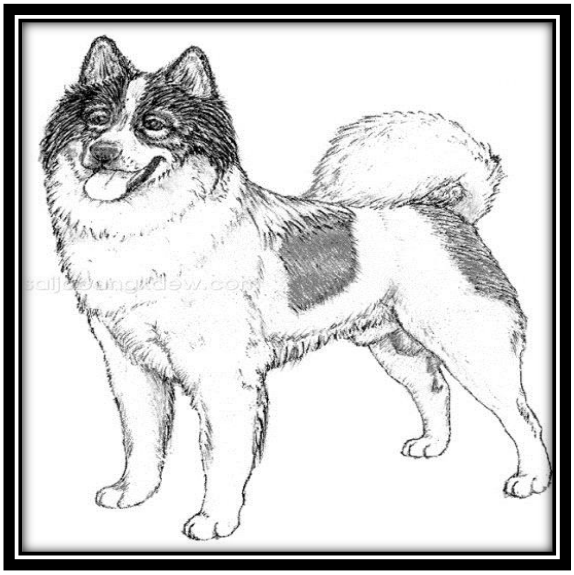

ภาพที่ 8.2 มาตรฐานพันธุ์สุนัขไทยบางแก้ว

ที่มา : https://saijothaibangkaew.files.wordpress.com/ (ม.ป.ป.)

ถิ่นกำเนิด : ประเทศไทย

ลักษณะทั่วไป : เป็นสุนัขขนาดกลาง โครงสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีสัดส่วนที่กลมกลืน ประกอบด้วยกล้ามเนื้อที่สมบูรณ์ แข็งแรง มีการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่ว

สัดส่วนที่สำคัญ : ความยาวของลำตัว : ความสูงที่ไหล่ = 1 : 1

ความลึกของหน้าอก : ความสูงที่ไหล่ = 1 : 2

พฤติกรรม / อารมณ์ : ตื่นตัว ร่าเริง รักเจ้าของ เชื่อมั่นในตัวเอง จิตประสาทมั่นคง ไม่ขลาดกลัว ซื่อสัตย์ หวงแหนทรัพย์สิน ฉลาดปราดเปรียว กล้าหาญ สามารถฝึกใช้งานได้

ส่วนลำตัว หลัง : เส้นหลังตรง

เอว : แข็งแรงและกว้าง

บั้นท้าย : ใหญ่และแข็งแรง ส่วนหลังมีขนยาวลามมาจนถึงข้อขาหลังท่อนบน

อก : กว้าง และลึกได้ระดับเดียวกับข้อศอก โครงกระดูกหน้าอกมีลักษณะเป็นรูปวงรี

เส้นล่าง : ท้องเว้าไม่มาก

ส่วนหาง หาง : โคนหางใหญ่ ขนหางเป็นพวง ปลายโค้งเข้าหาเส้นหลัง

ช่วงหน้า ไหล่ : ลาดเอียงพอประมาณและมีกล้ามเนื้อแข็งแรง

ขาหน้า : ใหญ่กว่าขาหลัง เวลายืนเหยียดตรง และขนาดกัน หลังขามีขนยาว ลักษณะคล้ายแข้งสิงห์

ข้อขาหน้า : ข้อเท้าสั้นทำมุมเฉียงเล็กน้อย

เท้า : อุ้งเท้ากลมคล้ายอุ้งเท้าแมว มีขนยาวคลุมนิ้วเท้า

ช่วงหลัง ขาหลัง : เล็กกว่าขาหน้า เวลายืนทำมุมพอเหมาะ

ข้อเท้า : ทำมุมพอเหมาะกับหัวเข่า

ข้อขาหลัง : ตั้งได้ฉากกับพื้น มองทางด้านหลัง ขนานกัน

เท้า : อุ้งเท้ากลมคล้ายอุ้มเท้าแมว มีขนยาวคลุ่มนิ้วเท้า

การย่างก้าว : คล่องแคล่วและทรงพลัง มองด้านข้าง ขาหน้าและหลังสอดประสานอย่างกลมกลืนเส้นหลังตรงระนาบ หัวและหางชูขึ้นอย่างสวยงาม มองทางด้านหน้า ขาหน้าและขาหลังไม่แสดงอาการปัดหรือแกว่ง

ส่วนหัว กะโหลก : ค่อนข้างใหญ่ได้สัดส่วนกับลำตัว

สต๊อป : มีมุมหักเล็กน้อย

ส่วนใบหน้า จมูก : สีดำ ขนาดได้สัดส่วนกับปาก

สันจมูก : ตรงและยาวพอสมควร

กรวยปาก : ยาวปานกลาง โคนปากใหญ่เรียวจรดปลายจมูก

ริมฝีปาก : แนบสนิท มีสีเข้ม

ปาก : มีสีขาวรอบกรวยปาก (เรียกว่า ปากคาบแก้ว) เป็นที่พึงประสงค์

ขากรรไกร : ขบกันสนิทแบบกรรไกร (Scissor Bite) โดยปลายฟันด้านล่างแตะโคน ด้านในของฟันบน

ฟัน : เล็ก และแหลมคม สุนัขโตควรมีฟันครบ 42 ซี่

ตา : เล็กคล้ายเมล็ดอัลมอนต์ (Almond) มีสีดำและสีน้ำตาล

หู : เป็นรูปสามเหลี่ยม มีขนาดเล็กได้สัดส่วนกับหัว ตั้งป้องไปข้างหน้า มีขนอ่อนที่กกหูและหลังใบหู

ส่วนคอ คอ : ใหญ่ ล่ำสัน รับกับหัว และช่วงไหล่มีแผงขนยาวรอบคอ

ขนาด ตัวผู้ : ความสูงที่เหมาะสมวัดที่ไหล่ 19-21 นิ้ว (46-56 ซม.)

ตัวเมีย : ความสูงที่เหมาะสมวัดที่ไหล่ 17-19 นิ้ว (41-51 ซม.)

หมายเหตุ อนุโลมให้ขาด-เกินได้ หนึ่งนิ้ว (2.5 เซนติเมตร)

ข้อบกพร่อง : ตา หรือ จมูกมีสีอ่อน หางไพล่ ไม่มีแผงขนรอบคอ ไม่มีแข้งสิงห์ หูใหญ่ ปากใหญ่ ตากลมโต หลังโก่ง หลังแอ่น ขนาดใหญ่- เล็ก เกินกว่ามาตรฐานกำหนด

ความบกพร่องที่ต้องคัดออก : ขนสั้นเกรียน หางกุด หูไม่ตั้ง ฟันบนยื่นล้ำฟันล่าง (Overshot) ฟันล่างยื่นล้ำฟันบน (Undershot) ฟันขาดเกิน 3 ซี่ หางม้วนงอ หางไม่เป็นพวง ความผิดปกติทางจิตประสาท

หมายเหตุ สุนัขตัวผู้ควรมีลูกอัณฑะครบสองลูกอยู่ในถุงอัณฑะ

วิธีเลือก หรือการคัดเลือกสุนัขพันธุ์บางแก้ว

ภาพที่ 8.3 วิธีเลือกสุนัขพันธุ์บางแก้ว

ที่มา : https://pet.kapook.com/view154.html (ม.ป.ป.)

สุนัขพันธุ์บางแก้วที่เกิดใหม่ต้องให้แม่เลี้ยงอยู่ไม่ต่ำกว่า 45 วัน และมีวิธีการสังเกตเพื่อคัดเลือกสุนัขดังนี้ (นิสิต ตั้งตระการพงษ์, 2546, น.41-44)

1.ใบหน้าให้ดูตรงๆ และให้สังเกตดูจมูกต้องมีสีดำ และมีสีดำรอบขอบปากทั้งสองข้าง สีของใบหน้าต้องสมดุลกัน ขากรรไกรล่างและบนต้องขบกันพอดี ใบหูเล็กเป็นรูปสามเหลี่ยม ต้องป้องไปข้างหน้า

2.นิ้วต้องครบ คือขาหน้าจะมีนิ้วเท้าข้างละ 5 นิ้ว ขาหลังมีข้างละ 4 นิ้ว

3.หัวนม หัวนมทั้งสองข้างต้องได้ระเบียบ หัวนมข้างซ้ายและขวาต้องตรงกัน และต้องมี 3 คู่ขึ้นไป

4.สีตามลำตัว สีขาว-น้ำตาล บนลำตัวทั้งสองข้างควรมีสีขาวไม่เกิน 50% หรือสีขาว-ดำ ต้องมีเท่าๆกัน หรือมีสีน้ำตาลหรือสีดำมากกว่าสีขาวเล็กน้อย

5.หาง การคัดเลือกหมาบางแก้วหางเป็นเรื่องสำคัญ หางควรสั้นที่สุด

6.อัณฑะ ถ้าเป็นตัวผู้ต้องคลำดูลูกอัณฑะว่ามีกี่เม็ด โดยปกติจะมี 2 เม็ด เมื่อโตขึ้นลูกอัณฑะทั้งสองเม็ดต้องเท่ากัน ถ้าใหญ่ยิ่งดีจะบ่งถึงประสิทธิภาพการสร้างน้ำเชื้อ

อาหารสุนัขพันธุ์บางแก้ว

ภาพที่ 8.4 อาหารสุนัขบางแก้ว

ที่มา : https://pet.kapook.com/view154.html (ม.ป.ป.)

สำหรับอาหารนั้น สุนัขบางแก้วเป็นสุนัขที่กินอาหารง่าย ทั้งนี้เพื่อความสะดวกก็ควรเลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูปที่มีจำหน่ายอยู่ตามท้องตลาดทั่วไป หรืออาจจะให้ข้าวและกับข้าวกินได้ทุกชนิด (Kapook, 2562)

การเลี้ยงดูสุนัขพันธุ์บางแก้ว

ภาพที่ 8.5 การเลี้ยงดูสุนัขพันธุ์บางแก้ว
ที่มา : https://pet.kapook.com/view154.html (ม.ป.ป.)

สุนัขบางแก้วมีอุปนิสัยบางอย่างที่สืบเชื้อสายมาจากสุนัขป่า เช่น มีสัญชาตญาณนักล่า สุนัขบางแก้ว จะชอบจับสัตว์ต่าง ๆ มากัดเล่น หรือกินซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง นอกจากนั้น สุนัขบางแก้ว ยังชอบขุดทุกที่ที่เขาขุดได้ ไม่ว่าจะเป็นสนามหญ้า กระถางต้นไม้ ใต้ถุน เมื่อขุดแล้วบางแก้วจะนำตัวเองเข้าไปนอนเล่นอยู่ในนั้น ซึ่งนิสัยพวกนี้ส่วนใหญ่จะแก้ไม่หาย โดยปกติสุนัขบางแก้วจะหยุดซนก็ต่อเมื่ออายุ 2 ปี แต่ถ้ามีการฝึกหัดวินัยตั้งแต่ยังเล็ก ไม่ว่าจะเป็นการกิน การขับถ่าย การนอน การเล่น แล้วปัญหาข้างต้นจะไม่เกิดขึ้นอีก

ด้านการทำความสะอาด การอาบน้ำสุนัข ถือเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าไม่ระวังอาจทำให้ป่วยได้ จึงควรอาบน้ำในช่วงกลางวัน ขณะที่น้ำและอากาศไม่เย็นมาก หลังจากอาบเสร็จ ให้เช็ดตัวสุนัขให้แห้ง ถ้าเป็นสุนัขที่ขนยาวก็อาจใช้เครื่องเป่าผมเพื่อช่วยให้สุนัขไม่หนาวมากเกินไป (Kapook, 2562)

ไก่เหลืองหางขาว (ไก่ชนพระนเรศวร)

กีฬาชนไก่ หรือตีไก่ เป็นที่นิยมแพร่หลายในประเทศแถบเอเชียมาอย่างยาวนาน ได้แก่ ไทย ลาว กัมพูชา มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และยังแพร่หลายไปอีกหลายประเทศของโลก ส่วนในประเทศไทยเชื่อกันว่าไก่ชนคงพัฒนามาจากไก่ป่าเรื่อยมาจนเป็น ไก่อู ซึ่งเป็นต้นตระกูลของไก่ชนไทย ซึ่งมีการพัฒนามากว่า 500ปี ไก่ชนสมัยแรกๆ นั้นมีอยู่ 2 พันธ์ คือ “ประดู่ไก่ป่า (ประดู่หางดำ)” และ”ไก่เหลืองหางขาว” ปัจจุบันการผสมพันธ์ไก่ชนได้แพร่หลายและกระจายพันธ์ไปทั่วประเทศ เพราะมีการผสมข้ามเหล่า ข้ามพันธ์และข้ามสี จนมีไก่ชนหลากสีขึ้น (สำนักงาน

ปศุสัตว์จังหวัดร่วมกับจังหวัดพิษณุโลก , 2548, น.1-2) ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวถึง 2 พันธุ์ คือ ไก่เหลืองหางขาว หรือ ไก่ชนพระนเรศวร และ ไก่ชนเทาทองคำหรือ ไก่ชนพระเจ้าตากสินมหาราช

ไก่ชนพระนเรศวร เป็นไก่ชนตามความเชื่อทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพำนักอยู่ในประเทศพม่าว่า พระองค์ทรงนำไก่เหลืองหางขาวไปจากเมืองพิษณุโลก เพื่อนำไปชนกับไก่ของพระมหาอุปราชาจนชนะ ไก่ชนพระนเรศวรเป็นไก่ที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีความเฉลียวฉลาดในการต่อสู้ จนได้สมญาว่า “เหลืองหางขาว ไก่เจ้าเลี้ยง” ไก่เหลืองหางขาวตัวเมียจะแตกต่างไปจากไก่ตัวเมียพันธุ์อื่น มีลักษณะเด่นประจำพันธุ์ที่สำคัญ คือ ขนพื้นตัวเป็นสีดำตลอด หรือบางตัวอาจมีจุดกระขาวอยู่ ๕ หย่อม คือ หัวหนึ่ง หัวปีกสอง ข้อขาอีกสองรวมเป็นห้าหย่อมเหมือนตัวผู้ ปากแข็ง ปุ่มเดือย เล็บ เกล็ด เป็นสีขาวอมเหลืองตลอดแบบสีงาช้าง ปากมีร่องน้ำ ๒ ข้าง ปลายปากงอเล็กน้อย ตาสีเหลืองอ่อน มีเส้นเลือดสีแดงในตาเห็นได้ชัดเจน ตามีประกายแจ่มใสแบบตัวผู้ ปีกในสีดำ ปีกบนจะมีสีแซมขาวเหมือนตัวผู้ (ปรีชา เรืองจันทร์, 2555, น.89)

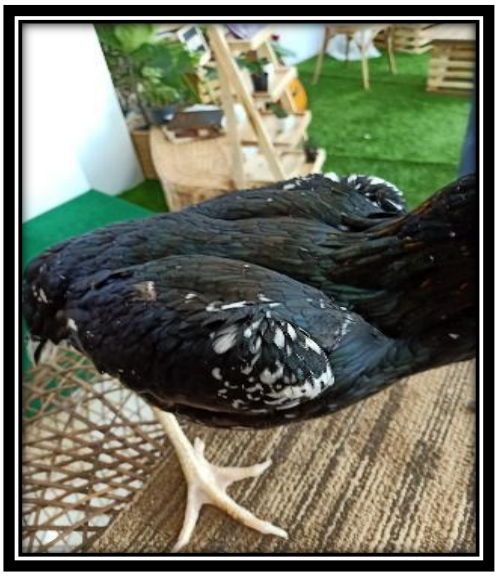

ภาพที่ 8.6 ไก่เหลืองหางขาวตัวเมีย
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

ไก่ชนนเรศวร เป็นไก่ชนสายพันธ์เหลืองหางขาวและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่ามีถิ่นกำเนิดอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก ไก่เหลืองหางขาว (บ้านกร่าง) เมืองพิษณุโลก มีรูปลักษณะเอกลักษณ์สำคัญ คือมีสร้อยเหลืองทองที่คอ สร้อยปีก สร้อยหลัง กระรวยหางเป็นสีขาว สีเหลืองที่ปาก ตา แข้ง เดือย เล็บ ต้องสีเหลืองอมขาว มีพระเจ้าห้าพระองค์คือ หย่อมสีขาวห้าแห่งที่กระหม่อมหลังหงอน หัวปีกทั้งสองข้าง ข้อพับขาสองข้าง และต้องมีสร้อยสังวาลย์ใต้ปีก และมี

บัวคว่ำบัวหงายที่กันใต้หาง (เบญจรงค์ บัวเผื่อน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563) การที่สมเด็จพระนเรศวรมีโอกาสไปพำนักในราชสำนักพม่า นับว่าเป็นโอกาสดี เพราะทำให้พระองค์ มีโอกาสเรียนรู้อุปนิสัย ใจคอและขีดความสามารถของพระราชโอรสและพระราชนัดดาของพระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนอง พร้อมทั้งพระราชโอรสจากประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในขอบขัณฑสีมาของพม่าขณะนั้นด้วย และในพุทธศักราช 2112 ปีมะโรง สมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระชนมายุ 15 พรรษา พระองค์ได้ตามเสด็จมากับกองทัพหลวงของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเพื่อมาตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้นไทยต้องพ่ายแพ้กองทัพพม่ายับเยินกรุงศรีอยุธยาแตกใน วันแรม 11 ค่ำ เดือน 9 ปีมะเส็ง พุทธศักราช 2112 สาเหตุเพราะไทยแตกความสามัคคี คิดคดทรยศ หักหลังกัน ความพ่ายแพ้ในครั้งนี้ สมเด็จพระนเรศวรทรงรู้เห็นโดยตลอด (โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเทศกาลต่าง ๆ ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก, 2549).

ภาพที่ 8.7 หย่อมสีขาวที่กระหม่อมหลังหงอน
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

ภาพที่ 8.8 หย่อมสีขาวที่หัวปีกทั้งสองข้าง
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

ภาพที่ 8.9 ข้อขาเป็นจุดสีขาว
ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

ลักษณะเด่นตามตำรา

ลักษณะพิเศษของไก่เหลืองหางขาว (PETCITIZ, 2560) มีดังนี้

- อกชัน ยืนยืดอกหรือเชิดอก ทำให้ด้านท้ายของตัวลาดลงต่ำ แสดงถึงความเป็นไก่นักสู้
- ช่วงหางอยู่ชิด หรือติดกับบั้นท้ายตรงบริเวณเชิงกราน ทำให้ช่องว่างระหว่างบั้นท้ายกับเชิงกรานแคบ แสดงถึงความอึดและอดทน

- หงอนบิด หงอนไม่ตรง บิดเอียงไปด้านข้างเล็กน้อย แต่ไม่พับเอียงมากเกินไป

- ปากร่อง บริเวณจะงอยปากต้องเป็นร่องลึกทั้งสองข้างออกจากรูจมูก แสดงถึงความเข้มแข็ง ไม่หลุดหักง่าย

- พัดเจ็ด พบบริเวณขน เรียกว่า ขนพัด มีข้างละ 7 เส้น

- ปีกสิบเอ็ด ขนปีกท่อนนอกมีข้างละ 11 เส้น ช่วยในการบินได้ดี

- เกล็ดยี่สิบสอง เกล็ดที่นิ้วกลางนับรวมกันได้ 22 เกล็ด จัดเป็นไก่มีสกุล ตีเจ็บ ตีหนักและรุนแรงมาก

- สี สร้อยเหลือง ทั้งสร้อยคอ สร้อยปีก และสร้อยหลัง ลักษณะสร้อยประบ่า ระย้าประก้น หางยาวเหมือนฟ่อนข้าว หางสีขาวยาวโค้งไปด้านหลัง ปลายห้อยตกลงมาสวยงาม หน้าแหลมยาว สร้อยหน้านกยูง

ภาพที่ 8.10 ลักษณะเด่นตามตำรา

ที่มา : ปราณี ซื่ออุทิศกุล (2563)

วิธีการเลี้ยง

วิธีการเลี้ยงไก่ชน (ศักดิ์สิทธิ์ ด้วงรอด และเบญจรงค์ บัวเผื่อน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563) เลี้ยงโดยปล่อยตามธรรมชาติ ส่วนตัวที่ต้องการบำรุงจะให้วิตามินเป็นอาหารเสริม การอาบน้ำจะใช้แชมพูสุนัขหรือแชมพูแมว เพราะจะมีสารที่ช่วยดูแลเรื่องเส้นขน ผิวหนัง เห็บหมัด ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมถึงมีสารที่ช่วยดูแลผิวหนังและถนอมขน เพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ส่วนการอาบน้ำจะดูตามความเหมาะสม เช่น ถ้าไม่มีงานประกวดก็จะปล่อยตามธรรมชาติ แต่ก่อนที่จะส่งเข้าประกวดหนึ่งสัปดาห์ก็ต้องดูแลเรื่องขน เรื่องสุขภาพว่ามีการเจ็บป่วย ขนหักหรือเป็นแผลตรงไหนหรือไม่

วิธีการฝึกไก่ให้เชื่อง

การฝึกไก่ให้เชื่องจะใช้เวลาในการฝึกไม่นานเพราะไก่จะคุ้นเคยกับคนโดยสายเลือด โดยการเอาใจใส่เล่นกับไก่เพื่อให้ไก่จำกลิ่นเจ้าของได้ ถ้ามีคนแปลกหน้าเข้ามาไก่จะตื่นและร้องเสียงดัง การที่ไก่จะถูกขโมยมักจะถูกชโมยโดยนักขโมยไก่มืออาชีพที่มักจะเข้ามาขโมยในเวลาเงียบสงัด ไก่มักจะหายช่วงตี1-ตี3 เป็นช่วงที่คนกำลังหลับลึก ไก่ก็จะหลับลึกเช่นกัน คนที่จับไก่เป็นจะใช้วิธีการรวบไก่เบาๆ เพื่อไม่ให้ไก่ตกใจจะได้ไม่ดิ้น

การฝึกไก่ให้เชื่องมีข้อดีอีกประการหนึ่งคือ ในการส่งไก่เข้าประกวด กรรมการจะต้องเดินเข้ามาจับ มาดู มาเช็คสุขภาพ ถ้ากรรมการมาเช็คสุขภาพแล้วไก่เกิดจิกหรือตีกรรมการ กรรมการจะตัดให้ตกรอบทันที

การส่งไก่เข้าประกวด

ถ้าเป็นไก่ประเภทเหลืองขาวก็จะดูองค์ประกอบของไก่เหลืองขาวก่อนอันดับแรก เช่น ขนเหลืองหรือไม่ หางขาวหรือไม่ ทรงไก่เป็นไปตามตำราหรือไม่ ส่วนเรื่องสุขภาพจะดูเป็นอันดับสอง และตรวจลักษณะท่าทางเป็นอันดับสาม

ถ้าเป็นสีอื่นดูสีปาก แข้งตรงตามตำราหรือไม่ ส่วนอายุของไก่ที่ส่งเข้าประกวดคือประมาณ 8 – 10 เดือน ถ้าโตเต็มที่เลยคือ 12 เดือนจะเป็นหนุ่มจัด หลังจากนั้นก็จะเป็นไก่รุ่น 1 ปี 2 ปี 3 ปี

เรื่องการตลาด

ลูกไก่ถ้าออกมาจากไข่ 1 – 2 เดือน ตัวจะสีดำๆ ขาวๆ ในระยะเวลา 3 เดือน ลูกไก่จะมีการแทงสี ซึ่งการแทงสีคือถ้าลูกไก่เป็นตัวผู้สีเหลืองจะออกมา จะขายได้ในราคาสูงคือเป็นไก่เกรดเอ ถ้าตกจากเกรดเอมาเกรดดีราคาจะถูกลง

ความแตกต่างระหว่างเกรดเอกับเกรดดี

เกรดเอ แทงสีแล้วออกมาเหลืองขาวเหมือนพ่อ สวย ลักษณะตรงตามตำรา ปาก แข้ง สวย แต่ถ้าเกรดดีจะมีตำหนิ เช่น ปากดำ สีอาจจะออกเป็นสีส้มอมแดง

ไก่เทาทองคำหางขาว (ไก่ชนพระเจ้าตากสินมหาราช)

ภาพที่ 8.11 ไก่เทาทองคำหางขาว

ที่มา : https://www.nuac.nu.ac.th/v3/?p=2273 (ม.ป.ป.)

ไก่เทาทองคำหางขาว(ไก่ชนพระเจ้าตากสินมหาราช) เป็นไก่พื้นเมืองไทยที่มีมาแต่โบราณ มีถิ่นกำเนิดแถบภาคเหนือของไทย ที่เรียกว่าบ้านปากพิง (ปัจจุบันอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลงิ้วงาม อ.เมือง จ.พิษณุโลก) ในสมัยโบราณที่บ้านปากพิงแห่งนี้มีสายพันธุ์ไก่สีเทาที่เหลือรอดชีวิตเลี้ยงอยู่ จนถึงปัจจุบันจะพบเห็นเลี้ยงอยู่ทุกภาคของประเทศไทย (กลุ่มวิจัยและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ, 2559)

พระมหากษัตริย์ไทยกับไก่ชน

-ในสมัยกรุงสุโขทัย ไก่ชนประดู่หางดำพันธุ์แสมดำ มีชื่อว่า ไก่พ่อขุน เพราะว่าเป็นไก่ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงโปรด

-ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไก่ชนพันธุ์เหลืองหางขาว เป็นที่โด่งดังเพราะสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำไก่ชนิดนี้มาจากบ้านกร่าง เมืองพิษณุโลกและนำไปชนกับไก่ของพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดีและได้รับชัยชนะ จึงทำให้ปัจจุบันไก่พันธุ์เหลืองหางขาวเป็นที่นิยมเลี้ยงเอาไว้เพื่อนำโชค มีชื่อเรียกว่า “ไก่เจ้าเลี้ยง”

-ในสมัยกรุงธนบุรี ไก่ชนพันธุ์เทาทองหางขาว เป็นไก่ชนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดปราน

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับ “ไก่เทาทองคำหางขาว”

ไก่เทาทองคำที่พระเจ้าตากสินมหาราชทรงชอบเลี้ยงนั้นเป็นไก่ที่สวยงาม และชนเก่งเหมือนไก่เหลืองหางขาวของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ไก่เทาทองคำมีลักษณะเหมือนไก่เหลืองหางขาว ทุกประการ ยกเว้นขนตามลำตัวจะเป็นสีเทา ส่วนสร้อยจะเป็นสีเหลืองทองเหมือนกับสีของปากและแข้งไก่เทาจะมีสีขาวมากอมสีเหลือง ส่วนไก่เหลืองหางขาวจะมีสีเหลืองมากอมขาว

สีแข้งของไก่เทาทองคำจะเป็นสีตะกั่วตัด จึงเป็นไก่ที่มีลักษณะดี เลี้ยงแล้วเกิดมงคลต่อผู้เลี้ยง เป็นไก่ที่หายากควรที่จะอนุรักษ์ไว้เพื่อระลึกถึงความกล้าหาญ การกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (นิสิต ตั้งตระการพงษ์, 2561, น.75-76)

ลักษณะประจำพันธุ์ไก่เทาทองคำหางขาว

ภาพที่ 8.12 ลักษณะประจำพันธุ์

ที่มา : https://sites.google.com/site/chickenbreedandcolor/ki-thea (ม.ป.ป.)

ไก่ชนสีเทาพบเห็นเลี้ยงอยู่ทุกภาคของประเทศไทยและมีเทามีความเข้มของสีไม่เท่ากัน รวมทั้งสีสร้อยที่มีสีเหลืองจนถึงเหลืองเข้มแดง แต่ไก่ชนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น สีเทาจะเป็นสีเทาอ่อนเหมือนสีขี้เถ้าไม้สุมไฟ สีสร้อยจะเป็นสีเหลืองเหมือนทองคำจึงเรียกว่าไก่เทาทองคำ ถือเป็นไก่เทาที่มีศักดิ์ศรีและสกุลเหนือกว่าไก่เทาประเภทอื่นๆ และถือว่ามีศักดิ์ศรีและสกุลเทียบเท่าไก่เหลืองหางขาว ในวงการไก่ชนเรียกชื่อไก่เทาทองว่า “ไก่เทาทองหางขาว” บางท่านเรียกว่า “ไก่เทาทองคำ” และบางท่านเรียกว่า “ไก่เทาฤาษี” มีลักษณะประจำพันธ์ ดังนี้ (นิสิต ตั้งตระการพงษ์, 2561, น.75-78)

ส่วนหัว ไก่เทาทองคำจะมีกะโหลกหัวกลมใหญ่ ส่วนกะโหลกที่ติดกับปากจะเรียวแหลม จึงดูเป็นไก่หน้าสวยงามดูคมสันเหมือนนกเหยี่ยว เป็นไก่ที่ฉลาด

- หงอน ไก่เทาทองจะมีหงอนตั้งอยู่บนหัว จัดอยู่ในพวกหงอนหิน มีลักษณะหน้าหงอนบาง กลางหงอนสูง ปลายหงอนกดกระหม่อมมายาวเลยลูกตา หงอนจะมีสีแดงจัด
- ปาก ปากสีขาวอมเหลือง ปลายปากงุ้มเล็กน้อย มีร่องน้ำลึกตั้งแต่รูจมูกลงมาทั้ง 2 ข้าง รูจมูกจะกว้าง มีฝาปิดรูจมูกสีขาวอมเหลือง

- คิ้ว โหนกคิ้วต้องหนาเป็นสันปิดลูกตา
- ตา ลูกตาจะมีสีขาวอมเหลืองเหมือนตาปลาหมอตาย
- รูหู มีขนปิดรูหู จะมี 3 สี คือ สีขาว สีเทา และสีเหลืองทองเหมือนสีสร้อย
- ตุ้มหู ต้องไม่ใหญ่ สีแดงจัด เหนียงต้องไม่ยาน

คอ ไก่เทาทองจัดอยู่ในพวกไก่คอยาว ปล้องคอถี่ และใหญ่

สร้อย ไก่เทาทองคำต้องมีสร้อยคอ สร้อยหลัง สร้อยสนับปีกเป็นสีเหลืองทองคำเหมือนกันหมด สร้อยคอยาวประบ่า และสร้อยหลังมีระย้ายาว

ปีก ขนปีกนอกและปีกในมีสีเทา หรืออาจจะมีสีขาวแซมบ้าง

หาง หางโดยรวมจะมีพุ่มหางใหญ่มีสีขาว 20-40% หางกระรวยต้องมีสีขาวปลอดทั้ง 2 เส้น ที่โคนหางมีต่อมน้ำมันใหญ่ 1 ต่อม

อก ไก่เทาทองจับดูจะเป็นไก่ทรงยาว ยืนอกเชิด หัวปีกยกขึ้น มีกระดูกตะเกียบก้น 2 อัน ยาวชิดกันที่ก้น

ขา กล้ามเนื้อโคนขาใหญ่ ยืนโคนขาห่างกัน แข้งมีเกล็ดเรียงเป็นระเบียบสวยงาม สีแข้งต้องมีสีขาวอมเหลืองเหมือนสีปาก สีเกล็ดนิ้ว เล็บ และเดือย

ขนลำตัว ขนที่บริเวณคอ ขนที่บริเวณอก ขนใต้ปีก ขนใต้ก้น ต้องเป็นสีเทาอ่อน หรือเทาขี้เถ้าเหมือนกันหมด ไม่มีสีอื่นปน

ลักษณะประจำพันธุ์ไก่เทาทองเพศเมีย คือ ขนปีก ขนหลัง ขนคอ และขนหาง ต้องเป็นสีเทาขี้เถ้าสะอาดเหมือนกันทั้งตัว ไม่มีสีอื่นเจือปน ขนปีกยาวและหนา จับลำตัวดูเป็นไก่ทรงยาว ยืนสูงโปร่งระหง ใบหน้าแหลมคอยาว หากมีสร้อยคอจะดูมีเสน่ห์ ปลายสร้อยจะมีสีเหลือง สีของปาก สีตา สีแข้ง สีเกล็ดนิ้ว เล็บ สีเดือย (ถ้ามี) จะมีสีเหมือนกันหมด คือสีขาวอมเหลือง จึงถือว่าเป็นไก่พันธุ์เทาทองแท้ และเป็นไก่ชนเก่งอีกด้วย

ไก่เทาทองคำเป็นไก่ที่คนโบราณนิยมหามาเลี้ยงเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้านหรือเจ้าของซุ้ม เพราะเป็นไก่ที่เทียบชั้นกับไก่เหลืองหางขาว ตำราโบราณกล่าวไว้ว่าผู้ใดมีไว้ในครอบครองจะเป็นสิริมงคลยิ่งนัก หากมีไว้ประจำบ้านประจำครอบครัวจะส่งเสริมให้ลูกหลานในบ้านร่ำเรียนเขียนอ่านเก่ง สำเร็จการศึกษาเป็นปราชญ์เป็นบัณฑิต มีความรู้สามารถสอนคนได้

สรุป

เมื่อกล่าวถึงจังหวัดพิษณุโลก สัญลักษณ์ของจังหวัดที่ทุกคนคิดถึงเป็นสิ่งแรกคือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระพุทธชินราช สถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม รวมถึงสัตว์ ที่เป็นเอกลักษณ์คู่เมืองพิษณุโลกลำดับที่หนึ่ง คือ สุนัขพันธ์บางแก้ว ที่มีการเลี้ยงกันอย่างกว้างขวางภายในจังหวัด โดยมีถิ่นกำเนิดมาจากตำบลท่านางงาม และบ้านชุมแสงสงคราม ตำบลชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลกเมื่อ 100 ปีที่แล้ว อุปนิสัยของสุนัขพันธุ์บางแก้ว

ที่ทำให้คนนิยมกันมาก คือเป็นสุนัขที่ฉลาด คล่องแคล่ว ว่องไว รักเจ้าของ ดุมาก สู้ไม่ถอย มีความจำดี จมูกไว ดมกลิ่นเก่ง แสนรู้ เลี้ยงง่าย กินอาหารได้ทุกชนิด ส่วนลำดับที่สอง ได้แก่ ไก่ชนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ชื่อไก่เหลืองหางขาว ที่เป็นไก่ชนที่มีลักษณะพิเศษ มีความเฉลียวฉลาดในการต่อสู้ จึงชนชนะจนได้รับสมญานามว่า “เหลืองหางขาว ไก่เจ้าเลี้ยง” ไก่เหลืองหางขาว (บ้านกร่าง) เมืองพิษณุโลก มีรูปลักษณะ เอกลักษณ์สำคัญ คือมีสร้อยเหลืองทองที่คอ สร้อยปีก สร้อยหลัง กระรวยหางเป็นสีขาว สีเหลืองที่ปาก ตา แข้ง เดือย เล็บ ต้องสีเหลืองอมขาว มีพระเจ้าห้าพระองค์คือ หย่อมสีขาวห้าแห่ง ที่กระหม่อมหลังหงอน หัวปีกทั้งสองข้าง ข้อพับขาสองข้าง และต้องมีสร้อยสังวาลย์ใต้ปีก และมีบัวคว่ำบัวหงายที่ก้นใต้หาง และลำดับสุดท้าย คือ ไก่เทาทองคำหางขาว ซึ่งเป็นไก่ชนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีถิ่นกำเนิดที่บ้านปากพิง หมู่ที่ 6 ตำบลงิ้วงาม อ.เมือง จ.พิษณุโลก มีรูปลักษณะ เอกลักษณ์สำคัญคือลำตัวจะมีสีเทาอ่อนเหมือนสีขี้เถ้าไม้สุมไฟ สีสร้อยจะเป็นสีเหลืองเหมือนทองคำ ที่แตกต่างจากไก่เทาพันธ์อื่น ๆ จึงเรียกว่าไก่เทาทองคำ ถือเป็นไก่เทาที่มีศักดิ์ศรีและสกุลเหนือกว่าไก่เทาประเภทอื่นๆ และถือว่ามีศักดิ์ศรี และสกุลเทียบเท่าไก่เหลืองหางขาว

ดรรชนี

ดรรชนี

	หน้า
ก	
กระเลิง	18
กระโส้	18
กล้วยตากบางกระทุ่ม	93
กลองมังคละ	63, 64
กลองสองหน้า	64
การทอผ้าของไท-ยวน	22
การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	5
การลงเวชแทงหยวกกล้วย	22
การละเล่นพื้นเมือง	70
การหล่อพระและพระเครื่อง	29
เกลือพิดโลก	97
เกลือสินเธาว์	97, 98
แก่งไทร	77
แกงหยวกกล้วย	23
แกลบขาว	36
ไก่เจ้าเลี้ยง	122, 125
ไก่ชนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	110, 117, 122, 125
ไก่ชนของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	110, 116, 122, 125
ไก่ชนประดู่หางดำพันธุ์แสมดำ	122
ไก่ชนพันธุ์เทาทองหางขาว	122
ไก่ชนเหลืองหางขาว	21
ไก่เทาทองคำ	123, 124
ไก่เทาทองคำหางขาว	117, 122, 125
ไก่เทาทองคำหางขาว	110
ไก่เทาฤาษี	123
ไก่พ่อขุน	122
ไก่เหลืองหางขาว	110,116,117,122,124,125

	หน้า
ข	
ของดีเมืองพิษณุโลก	70, 93, 109
ขุนศรีเทพบาล	9
ขุนหลวงพะงั่ว	42
เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล	81
เขาช้างล้วง	72, 73
เขาสมอแครง	58, 59,91
ไข่ป่าม	101
ค	
คนไทยเชื้อสายลาวโซ่ง	17
เครือข่ายสารสนเทศ	27
เครื่องเบญจดุริยางค์	63
เครื่องปั้นดินเผา	24, 25
เครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห	25
โคกพลับพลา	4
จ	
จำปาขาวนครไทย	89
เจดีย์ยอดด้วน	59
เจ้าคุณพระสินีนาฏ พิลาสกัลยาณี	7
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	9
เจ้าแม่กวนอิมหยกขาว	91
เจ้าสามพระยา	2
ช	
ช่างสิบหมู่	29
ชาวไทครั่ง	19, 20
ชาวไทดำ	20

หน้า

ชาวไท-ยวน 21, 22

ด

ดนตรีพื้นบ้าน 63, 65, 67

ต

ต้นแสลงใจ 82

ตรานพรัตน์ราชวราภรณ์ 6

ตะกร้าสานจากไม้ไผ่ 97

เต้าเจี้ยวบ้านวังมะด่าน 102

ถ

ถ้ำกา 80, 87

ถ้ำเขาบ้านมุง 86

ถ้ำเดือนถ้ำดาว 82, 86

ถ้ำน้ำมุด 80, 87

ถ้ำน้ำลอด 86

ถ้ำผาท่าพล 81, 86

ถ้ำพระวังแดง 86

ท

ทรัพยากรสารสนเทศ 26

ทะเลสาบเวสเลค 91

ท้าวเวสสุวัณ 45

ทุ่งโนนสน 86

ทุ่งแสลงหลวง 82, 86

ทุ่งหญ้าสะวันนาแห่งเมืองไทย 86

เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ 26

เทคโนโลยีสารสนเทศ 26

เทวสถานของขอม 2

หน้า

น

น้ำตกแก่งซอง 77, 90
น้ำตกแก่งโสภา 79, 85, 86
น้ำตกชาติตระการ 80, 86, 87
น้ำตกตาดฟ้า 85
น้ำตกนาจาน 80, 87
น้ำตกปอย 78
น้ำตกปากรอง 86, 87
น้ำตกผาลาด 85
น้ำตกภราดร 83, 85
น้ำตกภูสอยดาว 88
น้ำตกร่มเกล้า 83, 85
น้ำตกวังนกแอ่น 76
น้ำตกศรีพัชรินทร์ 85
น้ำตกสายทิพย์ 88
น้ำตกสายฝน 83
น้ำตกหมันแดง 83, 85
น้ำตกห้วยขมิ้นน้อย 83
น้ำตาลสดวัดโบสถ์ 95

บ

บรรณารักษ์วิชาชีพ 26
บวงสรวงสักการะเทพารักษ์ 7
บ่อเกลือพันปี 99
บ้านตาปะขาวหาย 25
บ้านเตาไห 24
บูรณปฏิสังขรณ์ 9

	หน้า
ป	
ปรมาจารย์นุสรณ์แห่งพระฤาษีผู้ปฏิมานฤมิต	40
ประดู่ไก่ป่า	116
ประดู่หางดำ	116
ประเพณีแข่งเรือยาวแม่น้ำน่าน	74
ประเพณีปักธงชัย	72
ประเพณีสมโภชพระพุทธชินราช	71
ประเพณีแห่นาคม้าไม้	22
ปราสาทราชมณเฑียร	5
ป่าสงวนแห่งชาติป่าลุ่มน้ำวังทอง	81
ปี่พื้นเมือง	65
ผ	
ผัดเผือก	23
ผากระดาน	80 87
ผ้าขาวม้า	103
ผ้าขิต	103
ผาชูธง	83
ผ้าซิ่นยกมุก	21
ผ้าซิ่นลายขวาง	21
ผาแดง	80, 87
ผ้าตีนจก	103
ผ้าตุง	18
ผ้าทอนครไทย	99
ผ้าทอบ้านม่วงหอม	101
ผ้าทออำเภอเนินมะปราง	101
ผ้าปกหัวนาค	18
ผ้าปูอาสนะ	18
ผ้ามัดหมี่	100, 103
ผ้ามัดหมี่ ผ้าทออำเภอชาติตระการ	101
ผ้ามัดหมี่ชาติตระการ	104

	หน้า
ผ้าม่านกั้นผนัง	18
ผ้าห่อคัมภีร์	18
ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์	83
ฝ	
ฝ้าย	18
พ	
พระกริ่งพระพุทธชินสีห์	32
พระกรุเขาสมอแครง	34, 35
พระกรุโรงทอ	37
พระกรุวัดโพธิญาณ	37
พระกรุวัดอรัญญิก	35
พระเครื่อง	30, 32
พระเครื่องกรุวัดจุฬามณี	39, 40
พระเครื่องกรุวัดนางพญา	33
พระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนอง	118
พระเจ้าลิไท	13
พระชินราชซุ้มเส้นคู่	37
พระชินราชใบเสมา	31
พระชินสีห์	31
พระชุดเบญจภาคี	30
พระซุ้มอรัญญิก	36
พระท่ามะปราง	34, 37
พระที่นั่งเย็น	4
พระนางพญา	33, 37, 38
พระบรมเดชานุภาพ	3
พระบรมราชานุสาวรีย์	29
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	5, 6, 7, 9, 50
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	7
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	6

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร 6
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว 7
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 4, 5, 15, 42
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 6, 45

หน้า

พระพิมพ์สี่เหลี่ยมซุ้มประภามณฑล 37
พระพุทธชินราช 6, 7, 11, 29, 30, 34, 45, 59, 60, 110, 124
พระพุทธชินสีห์ 6, 45
พระพุทธบาท 55
พระพุทธฤาษีจุฬามณี 39
พระมหาชัยเจดียศรีสมอแคลง 58
พระมหาธรรมราชา 2, 49, 51
พระมหาธรรมราชาลิไทย 2
พระมาลาเบี่ยง 3, 11, 12
พระยอดอัฏฐารส 32
พระยารามคำแหง 1
พระยาลิไท 49
พระราชพิธีสมโภช 7
พระราชวังจันทน์ 4, 5, 7, 13, 14, 46, 47, 48
พระวัดวังมะสระ 38
พระวิสุทธิกษัตรีย์ 2, 51
พระศรีศาสดา 45
พระสุพรรณกัลยา 15
พระสุวรรณภิงคาร 4
พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย 3, 11, 12
พระแสงดาบคาบค่าย 3, 11, 13
พระแสงทวน 12
พระแสงปืนต้นข้ามแม่น้ำสะโตง 3, 11
พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย 36
พระเหลือ 45
พระอัฏฐารส 32, 42

พลังงานแสงอาทิตย์	94
พ่อขุนผาเมือง	1
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	122
พ่อขุนศรีนาวนำถม	1
พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	15
	หน้า
พิพิธภัณฑ์ผ้า	17, 19
พิพิธภัณฑ์ผ้าจิตรลดา	20
พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจ่าทวี	16, 17
พิมพ์ปางมารวิชัย	36
พิมพ์ปางสมาธิ	36
พิษณุโลก	61
ภ	
ภูแผงม้า	83
ภูมิปัญญา	97
ภูลมโล	83, 92
ภูสอยดาว	88
ภูหมันขาว	83
ม	
มหาวิทยาลัยนเรศวร	18, 19, 20
มหาวีรกษัตริย์นักรบ	3, 11
มะลิอ่อง	94
มังคละ	63 ,64, 66, 67
เมืองพระร่วง	6
เมืองพิษณุโลก	1, 2, 5, 6, 9, 11, 15, 30, 41
เมืองราชธานีทางฝ่ายเหนือ	7
เมืองลูกหลวง	7
เมืองสรลวงสองแคว	1
เมืองสองแคว	1, 2, 11, 30, 42, 44, 51, 53
เมืองสองแคว	74

เมืองหน้าด่านของอาณาจักรสยาม	7
เมืองอกแตก	42
เมืองเอก	7
แม่น้ำเข็ก	77
แม่น้ำแควน้อย	86
	หน้า
แม่น้ำน่าน	61, 62, 63
ไม้กวาดชาติตระการ	104
ไม้กวาดดอกหญ้า	104, 105
ย	
ยุทโธปกรณ์	3
ร	
รอยพระพุทธบาทจำลอง	91
ราชวงศ์พระร่วง	2
ราชวงศ์ศรีนาวนำถม	1
ราชวงศ์สุพรรณภูมิ	2
ร้านจิตรลดา	19
เรือนแพ	61, 62, 63
เรือพระนเรศชมน่าน	74
โรงหล่อพระบูรณะไทย	29
ล	
ล่องแก่งน้ำเข็ก	89
ลัทธิคอมมิวนิสต์	84
ลานสนภูสอยดาว	88
ลานหินแตก	83, 84, 85
ลานหินทรายแดง	84
ลานหินปุ่ม	83, 84, 92
ลานหินเรียบ	84
ลำน้ำเข็ก	90, 92
ลำน้ำพาย	88

ลำน้ำภาค 88

ว

วัฒนธรรมการบริโภค 106, 107, 108

วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก 61

หน้า

วัฒนธรรมพื้นบ้าน 61

วัดจุฬามณี 6, 53, 57, 60

วัดเจดีย์ยอดด้วน 91

วัดเจดีย์ยอดทอง 52, 60

วัดตระพังนาค 91

วัดตาปะขาวหาย 24, 37, 57, 60

วัดเตาไห 57

วัดท่ามะปราง 34

วัดนางพญา 51

วัดปากคลองมะขามเฒ่า 37

วัดพระพุทธบาท 91

วัดพระแม่กวนอิมหยกขาว 91

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ 6, 7, 10, 11, 30, 31, 32, 33, 34, 44, 51, 52, 60

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม 11

วัดโพธิ์ 37

วัดโพธิญาณ 56

วัดโพธิ์ทอง 11, 14, 47

วัดราชคีรีหิรัญยาราม 91

วัดราชบูรณะ 6, 38, 50, 51

วัดวิหารทอง 11, 14, 42

วัดศรีสุคต 11, 14 ,46

วัดสกัดน้ำมัน 63

วัดสระสองพี่น้อง 91

วัดใหญ่ 30, 31, 33, 44, 51, 52

วัดอรัญญิก 49, 60

วิถีชีวิต 61
วิถีชีวิต 74

ศ

ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช 110
ศาลาทรงไทยแบบตรีมุข 4

หน้า

ศาลาวนาศัย 77
ศิลาจารึก 1
ศูนย์ข้อมูล 27
ศูนย์แนะแหล่งสารสนเทศ 27
ศูนย์ประมวลและแจกจ่ายสารสนเทศ 27
ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ 10, 11, 13
ศูนย์วิเคราะห์สารสนเทศ 27
ศูนย์สารสนเทศ 27
ศูนย์อนุรักษ์ไก่ชนเหลืองหางขาว 21
ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน 22, 23

ส

สถาบันบริการสารสนเทศเชิงพาณิชย์ 27
สถาปัตยกรรมโบราณ 74
สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ 45
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ 5
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 91
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช 2, 3, 4, 6, 7, 11, 13, 15, 21, 29, 42, 51, 110, 117, 118, 124
สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาพัชรสุธาพิมลลักษณพระบรมราชินี 7
สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ 19
สมเด็จพระนารายณ์ 55
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช 53
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ 13, 15, 52, 53, 55, 59
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ 42
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร 6

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ 2
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ 59
สมเด็จพระเอกาทศรถ 15, 42
สระสองพี่น้อง 91
สระสองห้อง 48
สวนรุกขชาติสกุโณทยาน 77

หน้า

ส่วย 18
สารสนเทศ 26, 27
สารสนเทศเพื่อการค้า 27
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม 14
สุนัขพันธุ์บางแก้ว 110, 112, 114, 115, 116, 124

ห

หน่วยงานจดหมายเหตุ 27
หน่วยงานสถิติ 27
หน่วยประมวลผลข้อมูล 27
หน่วยภูพาน 84
หนองสองห้อง 48
หมี่ซั่ว 105
หมี่ซั่วตรามังกรทอง 105
ห้องสมุด 26
ห้องสมุดเฉพาะ 26
ห้องสมุดประชาชน 26
ห้องสมุดมหาวิทยาลัยหรือห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา 26
ห้องสมุดโรงเรียน 26
ห้องสมุดและแหล่งสารสนเทศ 25
หอจดหมายเหตุ 27
หอสมุดแห่งชาติ 26
หัตถกรรมทอผ้าบ้านนาเมือง 103
หัตถกรรมสานจากไม้ไผ่ 97
แหล่งโบราณคดีเขาสมอแครง 91

แหล่งผลิตสารสนเทศ 27
แหล่งเผยแพร่สารสนเทศ 27
แหล่งสารสนเทศ 9, 16, 26
แหล่งสารสนเทศประเภทบุคคล 27
แหล่งสารสนเทศประเภทสถาบัน/สถานที่ 27
แหล่งสารสนเทศประเภทสื่อมวลชน 27, 28
หน้า
แหล่งสารสนเทศประเภทอินเทอร์เน็ต 27, 28
ไหมประดิษฐ์ 101

อ
อาหารพื้นถิ่น 23
อาหารพื้นถิ่นเมืองพิษณุโลก 106, 107, 108
อุทยานประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์ 8, 9, 10
อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง 76, 82, 85
อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ 76, 86, 87
อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว 88
อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า 76, 83, 84, 85
อุปราช 11

A
Archive 27

C
Commercial Information Service Center 27

D
Data Center 27
Documentation Center or Information Center 27

I
Information Analysis Center 27

Information Center 27

Information Clearing House 27

Information Network 27

N

National Libraries 26

หน้า

O

OTOP 97, 104

P

Public Libraries 26

R

Referral Center 27

Resource Internet 27, 28

Resource Media 27, 28

Resource person 27

Resource places and Information Center 27

Rock Salt of Pit-Lok 97

S

School Libraries 26

Statistical Office 27

U

University Libraries or Academic Libraries 26

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (ม.ป.ป.) *วัดราชคีรีหิรัญยาราม (วัดพระแม่กวนอิมหยกขาว).* สืบค้นจาก https://thailandtourismdirectory.go.th/th/attraction/98990.

กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดพิษณุโลก.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กฤษณชัย. (2562, 18 สิงหาคม). กรุแตกวัดเขาสมอแครง อ.วังทอง จ.พิษณุโลก. *เชียงรายโฟกัส.* สืบค้นจาก http://www.chiangraifocus.com/forums/index.php?topic=256033.0.

กลุ่มวิจัยและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ กองบำรุงพัฒนาสัตว์ กรมปศุสัตว์. (ม.ป.ป.). *ไก่ชนนเรศวร.* สืบค้นจาก http://breeding.dld.go.th/biodiversity/chm/pvp_chm/ chm/pvp_chm/provineculture /Naresuan %20Fighting%20Cock.htm.

--------. (2559). *สัตว์พื้นเมืองประจำถิ่น ไก่เทาทองหางขาว.* สืบค้นจาก http://biodiversity.dld.go.th/th/ ไก่พื้นเมือง/ไก่เทาทองหางขาว.html

กองบิน 46 พิษณุโลก. (2554). *ประวัติพระเครื่องเมืองพิษณุโลก.* ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร. (ม.ป.ป.). *พิพิธภัณฑ์ผ้า.* สืบค้นจาก https://www.nuac.nu.ac.th/v3/?page_id=91

--------. (2560). *สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับ "ไก่เทาทองหางขาว".* สืบค้นจาก https://www.nuac.nu.ac.th/v3/?p=2273.

กาญจนา อายุวัฒน์ธนชัย. (2564). บ้านเตาไหชุมชนลับริมน้ำน่านกับการกลับมาของเตาที่หายไป. สืบค้นจาก https://onceinlife.co/baan-tao-hai?fbclid=IwAR1CWNy9 ZmfEaDx6KHTifOenBV Aqa9OtxEFU45ikBsix7fjKSH3hdFcXvxk.

การแข่งเรือยาว. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.sites.google.com.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2564). *อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ.* สืบค้นจาก https://thai.tourismthailand.org.

--------. ม.ป.ป. *น้ำตกวังนกแอ่น.* สืบค้นจาก https://thai.tourismthailand.org/Attraction/ น้ำตกวังนกแอ่น.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพิษณุโลก. (2561). *เจดีย์ยอดด้วนเขาสมอแคลง.* สืบค้นจาก http://www.phototechthailand.com/articles/174.

--------. (2563). *ล่องแก่งลำน้ำเข็ก ปี 2563 เปิดฤดูกาลสุดมัน เอาใจคนชอบผจญภัย.* สืบค้นจาก https://travel.kapook.com/ view229347.html.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2542). *หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพิษณุโลก.* พิษณุโลก: ม.ป.พ.

คลังเอกสารสาธารณะ. (2552). *ประเภทของผ้าทอไทย.* สืบค้นจาก http://www.openbase. in.th/node/10719.

โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเทศกาลต่าง ๆ ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก. (2549). *ตามรอยบรรพกษัตริย์ไทย ใต้เบื้องพระยุคลบาท ในเมืองพิษณุโลก.* พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

ฉวีวรรณ คูหาภินันท์. (2545). *สารนิเทศทางธุรกิจ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.

ชญาภรณ์ กุลนิติ. (2553). *สารสนเทศและการศึกษาค้นคว้า* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ชาติ วิศิษฎ์สรอรรถ (2553, 6 มกราคม). พระยอดอัฏฐารสกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก. *คมชัดลึก.* สืบค้นจาก http://www.krusiam.com/community /forum/view.asp?forumname = A2%E8%D2%C7%C7%A7%A1%D2%C3%BE%C3%D0&postid=ForumID0042009.

ชีวัน-ชีวัน. (2520). *ประเพณีปักธงชัย.* สืบค้นจาก www.m.facebook.com.

ชูชาติ ทุ่งสาน. (2557). พระกรุวัดโพธิญาณ (วัดโพธิ์) หรือกรุโรงทอ จังหวัดพิษณุโลก. *พระพิษณุโลก.* สืบค้นจาก http://www.prapsl.com/2014/06/blog-post_1.html#.XVoa_ugzY2w.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2496). *เรื่องเมืองพิษณุโลก.* พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

ททท. (2557). *วัดศรีสุคต.* สืบค้นจาก http://www.annaontour.com/province/pidsanulok/srisukhot-temp.php.

ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ และเสน่หา บุญรักษ์. (2538). *บันทึกเรื่องเมืองพิษณุโลก.* พิษณุโลก: อักษรไทยการพิมพ์.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). *ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

ธนสิทธิ์ จันทะรี. (2550). *เครื่องปั้นดินเผาขั้นพื้นฐาน.* ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธนาคารกรุงเทพ. (2515), *สู่เมืองสองแคว.* พิษณุโลก: ธนาคารกรุงเทพ.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2506). *จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก.* พระนคร: พระจันทร์.

น้อย คันชั่งทอง และ ปราณี ซื่ออุทิศกุล. (2563, กค.-ธค.). *การดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก.* วารสารบรรณศาสตร์ มศว, 13(2), 27-38.

นาตยา กรณีกิจ. (ม.ป.ป.). *พระราชวังจันทน์ ใน พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระราชวังจันทน์.* [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. หนังสือชุด "มรดกไทย-มรดกโลก".

นิสิต ตั้งตระการพงษ์. (2546). *หมาบางแก้ว สัตว์คู่บ้านเมืองสองแคว.* พิษณุโลก: โรงพิมพ์ตระกูลไทย

---------. (2561). *บ้านปากพิง ไก่ชนเทาทองคำ.* พิษณุโลก: โรงพิมพ์ตระกูลไทย.

นิสิต ตั้งตระการพงษ์ และรองเดช ตั้งตระการพงษ์. (2562). *บางแก้วสุนัขโลก และโรคสุนัข.* พิษณุโลก: โรงพิมพ์ตระกูลไทย.

น้ำตกแก่งซอง. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.google.com.

น้ำตกแก่งโสภา ที่เที่ยวพิษณุโลก เล่นน้ำเย็นๆ กับสายน้ำสุดอลัง. สืบค้นจาก https://travel.trueid.net/detail/Lyxwl0n0vxoe.

น้ำตกปอย. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.google.com.

เบญจรงค์ บัวเผื่อน. (2563). *ลักษณะเด่นของไก่เหลืองหางขาว.* สัมภาษณ์โดย ปราณี ซื่ออุทิศกุล [บันทึกเสียง]. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

ประยุทธ์ ปุสเทพ. (2539). *วัดจุฬามณี ปีกาญจนาภิเษก.* เชียงใหม่: ทรัพย์การพิมพ์.

ปราณี แจ่มขุนทียน. (2536). *แนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก.* พิษณุโลก: ส.ทรัพย์การพิมพ์.

--------. (2539). *ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก (เล่มที่ ๑)* เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.

ปราณี ซื่ออุทิศกุล. (2547). *การค้นคืนสารสนเทศ.* พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

ปรีชา เรืองจันทร์. (2555). *พิษณุโลก แผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์.* พิษณุโลก: ลีโอแลนเซ็ท.

พระซุ้มอรัญญิก กรุวัดอรัญญิก จ.พิษณุโลก. (2555). *ทำเนียบพระเครื่องเมืองพิษณุโลก.* สืบค้นจาก https://www.web-pra.com/Amulet/%E0%B8%9E%E0%B8%A3% E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B8-%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B8%E0%B8%9E%E0%B8%B4%E0%B8%A9%E0%B8%93%E0%B8%B8%E0%B9%82%E0%B8% A5%E0%B8%81/Item/Show/903.

พระมหาธนศักดิ์ จินตกวี, ภาสกร เพ็ชรรัตน์ และ อาทิตย์ จั่นเทศน์. (2558), *วัดนางพญาที่ระลึกฉลองบานประตู-หน้าต่าง ลายรดน้ำอุโบสถ.* (ม.ป.พ.).

พระวัดตาปะขาวหาย จังหวัดพิษณุโลก. (2563, 2 กันยายน). *สยามรัฐ.* สืบค้นจาก https://siamrath.co.th/n/124067.

พระหลวงพ่อโต กรุวัดตาปะขาวหาย. (ม.ป.ป.). *นิตยสารตรีมูรติ.* สืบค้นจาก http://www.xn--m3ca9ahb7hd7a.com/pro=nname=tht_shop&vtemplate=1& vform=& pphone=2&pdesktop=6&nfile=prodview&cateid=1& prodid=1034&t=1

พลอยจันทร์ สุขคง. (ม.ป.ป.). *ล่องแก่งลำน้ำเข็ก แล่นเรือยางท้าทายสายน้ำสีชาในจังหวัดพิษณุโลก.* สืบค้นจาก https://thestandard.co/phitsanulok-rafting/.

พิเศษ เจียจันทร์พงศ์ (บก.). (ม.ป.ป.). *พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระราชวังจันทน์.* [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. หนังสือชุด "มรดกไทย-มรดกโลก".

พิษณุโลกฮอตนิวส์. (2559, 12 ธันวาคม). *ไข่ป่าม เมนูธรรมดาที่รสชาติไม่ธรรมดา อาหารพื้นบ้านชาวต.นครชุม.* สืบค้นจาก https://www.phitsanulokhotnews.com/2016/12/12/96225

_____. (2564, 2 เมษายน). *คนปีนตาล อ.วัดโบสถ์ยิ้มออก ผู้ประกอบการรับซื้อต่อยอดเป็นน้ำตาลสดกัญชา.* สืบค้นจาก https://www.phitsanulokhotnews.com)

_____. (2559, 17 กุมภาพันธ์). *แต่งผ้าไทยจ.พิษณุโลกสุดฮิตผลิตผ้าทอลายดอกปีบไม่ทันความต้องการ.* สืบค้นจาก https://www.phitsanulokhotnews.com/.

พิษณุโลก Phitsanulok. (2552). พิษณุโลก: แพร่ไทยอุตสาหการพิมพ์.

ภูมิปัญญาท้องถิ่น จ.พิษณุโลก-การทำนาเกลือ. (2010, 9 มิถุนายน). สืบค้นจาก www.google.com.

มาตรฐานกล้วยตาก. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.sites.google.com.

มิวเซียมไทยแลนด์. (ม.ป.ป.). *พิพิธภัณฑ์เมืองพิษณุโลก.* สืบค้นจาก https://www.museumthailand.com/th/muse0um/Phitsanulok-City-Museum.

รัตติยา ไชยวงศ์. (ม.ป.ป.). *พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระราชวังจันทน์.* [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. หนังสือชุด "มรดกไทย-มรดกโลก".

--------. (ม.ป.ป.). ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลก ใน *พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระราชวังจันทน์.* [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. หนังสือชุด "มรดกไทย-มรดกโลก".

ราศี บุรุษรัตนพันธ์. (ม.ป.ป.). สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เจ้านายวังจันทน์ : สู่ความเป็นวีรกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของชาติไทย ใน *พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระราชวังจันทน์.* [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. หนังสือชุด "มรดกไทย-มรดกโลก".

ราม วัชรประดิษฐ์. (ม.ป.ป.). จิ๋วแต่แจ๋ว นางวังมะสระ. *กรุพระ.* สืบค้นจาก http://www.amuletacademy com/web/relic_detail.php?id=557.

ราม วัชรประดิษฐ์. (2562, 19 มกราคม). พระพุทธชินราชใบเสมาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก.*สยามรัฐ.*สืบค้นจากhttps://siamrath.co.th/files/styles/750/public/img/20190119/18825ada613cd76b4d1e95eb7be7eb8392283b308a90808c9153ccdf4694c0a8 .jpg?itok=WyQ5IwmV.

เรื่องน่ารู้ของ วัดวิหารทอง โบราณสถานแห่งเมืองสองแคว ที่ใครก็ต้องแวะไปแลชม อย่างน่าภิรมย์ใจ. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก https://khunnaiver.blogspot.com/2020/05/Viharn-Thong-temple-Phitsanulok.html

ล่องแก่งลำน้ำเข็กเฮ้วทัวร์. (2564). *ล่องแก่งน้ำเข็ก.* สืบค้นจาก ล่องแก่งน้ำเข็ก.com

วัดตาปะขาวหาย จังหวัดพิษณุโลก. (2563, 2 กันยายน). *สยามรัฐ* . สืบค้นจาก https://siamrath.co.th/n/124067.

วิม เกาเทียน (รวบรวม). (2557). *สมุดหมายเหตุเมืองพิษณุโลก.* พิษณุโลก: โรงพิมพ์ตระกูลไทย.

ศักดิ์สิทธิ์ ด้วงรอด. (2563). *ลักษณะเด่นของไก่เหลืองหางขาว.* สัมภาษณ์โดย ปราณี ซื่ออุทิศกุล [บันทึกเสียง]. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

ศาลจังหวัดพิษณุโลก. (2564). *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย เจ้าคุณพระสินีนาฏ พิลาสกัลยาณี ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ และทรงเปิดอาคารที่ทำการศาลจังหวัดพิษณุโลก.* สืบค้นจาก https://pslc.coj.go.th/th/content/page/index/id/236356

ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมไท-ยวน. (ม.ป.ป.). *ตามรอยชุมชนไท-ยวน.* [แผ่นพับ]. พิษณุโลก: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2562, 30 มิถุนายน). *ไม้กวาดดอกหญ้า.* สืบค้นจาก https://web.codi.or.th/.

สนิท ปิ่นสกุล. (2561). *การพัฒนาเครื่องประดับดินเผาร่วมสมัยจากอัตลักษณ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านเตาไห สำหรับจำหน่ายเชิงพาณิชย์* (รายงานการวิจัย). พิษณุโลก: คณะทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

สมัย สุทธิธรรม. (2541). *สารคดีชุดถิ่นทองของไทยพิษณุโลก.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

สมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย. (2562, 25 กุมภาพันธ์). *พระนางพญากรุวัดใหญ่.* สืบค้นจาก https://www.samakomphra.com/page/home/views/w4e254g4i5e5e4h4c2e444z2r2d29484n34394x284l2o3h4n5m4y534q5m5a2b4j264m2p2p2g2w4/.

--------. (2562, 25 กุมภาพันธ์). *พระท่ามะปราง.* สืบค้นจากhttps://www.samakomphra.com/page/home/views/w4e254g4i5e5e4h4c2e444z2r2d29484n3438463c4l2o3h4n5m4y534 q5m5a2b4j264m2p2p2g2w4/

สันติ เล็กสุขุม. (ม.ป.ป.). รูปแบบสันนิษฐานพระราชวังจันทร์ ใน *รูปแบบสันนิษฐานพระราชวังจันทร์ วัดวิหารทอง วัดศรีสุคต วัดโพธิ์ทอง.* สมุทรสาคร: โรงพิมพ์บางกอกอินเฮาส์. หนังสือชุด “มรดกไทย-มรดกโลก”.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดพิษณุโลก. (2563). *เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำผาท่าพล.* สืบค้นจาก https://phitsanulok.mots.go.th/news_view.php?nid=947.

--------. (2563). *จ่าสิบเอก ดร.ทวี บูรณะเขตต์.* สืบค้นจาก https://phitsanulok.mots.go.th/ewtadmin/ewt/phitsanulok/news_view.php?nid=922.

--------. (2563). *ถ้ำเดือน ถ้ำดาว.* สืบค้นจาก https://phitsanulok.mots.go.th/news_view.php?nid=947.

--------. (2563). *ผาชูธง.* สืบค้นจาก https://phitsanulok.mots.go.th/news_view.php?nid=940.

--------. (2563). *อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว.* สืบค้นจาก https://phitsanulok.mots.go.th/

สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดร่วมกับจังหวัดพิษณุโลก. (2548). *ไก่ชนนเรศวร สัตว์เอกลักษณ์เมืองพิษณุโลก.* พิษณุโลก: สำนักงานฯ.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก. (ม.ป.ป.). *ผ้ามัดหมี่ชาติตระการ.* สืบค้นจาก https://www.otopphitsanulok.com/product/mudmee.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. (2564). [แผ่นปลิว].

--------. (2564). *พิษณุโลกก่อนยุครัตนโกสินทร์.*

สุพัตรา เจริญภักดี บดีรัฐ. (2564, 27 พฤษภาคม). *เกลือพิดโลก "Rock salt of Pit-lok".* สืบค้นจาก https://web.facebook.com/.

สุรีย์ ไวยกุฬา. [2549]. *ตะวันรอน.* พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก. (2564). *แหล่งโบราณคดีเขาสมอแครง.* สืบค้นจาก https://culturalenvi.onep.go.th/site/detail/748.

หมี่ซั่วมังกรทอง. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก https://www.thailandpostmart.com/product/.

หัตถกรรมสานจากไม้ไผ่. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก https://www.otopphitsanulok.com/.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก. (2564). *ศูนย์ประวัติศาสตร์พระราชวังจันทน์.* [แผ่นพับ].

อนงค์ นาคสวัสดิ์. (2531). *รวมวรรณกรรมการแสดง ข้อเขียนทางวิชาการและบทเบ็ดเตล็ด.* (ม.ป.พ.).

อริยะ เผดียงธรรม. (2562, 26 มีนาคม). พระกริ่งพระพุทธชินสีห์ สร้าง พ.ศ.2499 : รอบด้านวงการพระ. *ข่าวสด.* สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/amulets/news_2345688.

อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.google.com.

อุทยานแห่งชาติ ภูหินร่องกล้า. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.google.com.

---------. *(2564). น้ำตกแก่งโสภา ที่เที่ยวพิษณุโลก เล่นน้ำเย็นๆ กับสายน้ำสุดอลัง.* สืบค้นจาก https://travel.trueid.net/detail/Lyxwl0n0vxoe.

อำเภอบางระกำ. (ม.ป.ป.). *อำเภอบางระกำ สุนัขพันธุ์บางแก้ว.* สืบค้นจาก https://sites.google.com/site/w24257/xaphexbangraka?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ft emplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1

Kapook!. (2562). *เปิดประวัติ หมาบางแก้ว สุนัขพันธุ์ไทย ซื่อสัตย์ รักเจ้านาย.* สืบค้นจาก https://pet.kapook.com/view154.html.

PETCITIZ. (2560). *ตำนานไก่ชนสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.* สืบค้นจาก https://www.petcitiz.info/ไก่ชน/.

Phitsanuloks.com. (2020). *กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองพิษณุโลก.* สืบค้นจาก http://phitsanuloks.com/.

PPTV Online. (2560, 2 กันยายน). *ยื่นจดลิขสิทธิ์ 11 ลายผ้าทอแบบใหม่ของพิษณุโลก.* สืบค้นจาก https://www.pptvhd36.com/.

Souvenir. (ม.ป.ป.). *เต้าเจี้ยวบ้านฆ้องวง.* สืบค้นจาก https://souvenirbuu.wordpress.com/.

TrueID Travel. (2564). *ที่เที่ยวหน้าฝน อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า พิษณุโลก กอดอากาศเย็นๆ ที่ ลานหินปุ่ม ผาชูธง ถ่ายรูปสวยๆ สุดสดชื่น.* สืบค้นจาก https://travel.trueid.net/detail/Jz6n0wrXnrJ?utm_source=web-trueid&utm_medium=ctw&utm_term=clicklink&utm_campaign=travel_GX5APV3r5jxX_relatecontent_travel_Jz6n0wrXnrJ_25/10/2021.

---------. (2564). *น้ำตกแก่งโสภา ที่เที่ยวพิษณุโลก เล่นน้ำเย็นๆ กับสายน้ำสุดอลัง.* สืบค้นจาก https://travel.trueid.net/detail/Lyxwl0n0vxoe.